

TÖZSÉR ÁRPÁD
MI JÖN MÉG?

1.
*Mi jön még? Cézium-lángban Ázsia,
Cthulhu a kozmoszt készül lelakni,
a Föld skizo-tér, aposztázia
s az űrutazás hatalmi hakni.*

*Megtérsz Kinából, Alma-Atából,
a Plejádokból alhaza-rögre,
s taszit bár a turistaszemetes távol,
a lét turistája maradsz örökre.*

2.
*Rég elhagytak a látszatok,
maradt a vándorló lélek
s a szavak – velük még játszhatok,
a szó még hiszi, hogy élek.*

*A szó..., ó, a szó hiszékeny szép szüz,
és minden verssel szüzebb,
aztán róla is kiderül: vélt tűz,
veled hüny, akár a hü eb.*

EGYÜTT

EGYÜTT 2024 / 1

EGYÜTT

IRODALOM | MŰVÉSZET
HUMÁN TUDOMÁNYOK | KULTÚRA

XXII. évfolyam | 2024 | 1

FINTA ÉVA, FODOR GÉZA, LATOR LÁSZLÓ, TÖZSÉR ÁRPÁD,
SZ. KÁRPÁTHY KATA, VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ, ZÁN FÁBIÁN BALÁZS versei,
DALMAY ÁRPÁD avatóbeszéde, ifj. KISS FERENC levele,
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ laudációi, ORTUTAY PÉTER önvallomása,
KÉSZ BARNABÁS, KOVÁCS SÁNDOR, DUPKA GYÖRGY tanulmánya

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2024/1

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábian László* (szépirodalom)

Szerkesztők:

Marcásk Gergely (olvasószerkesztő)

Csordás László (kritika)

Zubánics László (tanulmány)

Dupka György (kultúra)

Fábian Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967),

Nagy Zoltán Mihály alapító-főszerkesztő (2002–2008)

Tanácsadók:

Botlik József, Finta Éva, Füzesi Magda

**Petőfi
Kulturális
Ügynökség**

**Nemzeti
Kulturális
Alap**

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap,
a Petőfi Kulturális Ügynökség, a Nemzeti Kulturális Alap,
valamint a Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége
és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával.

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa–Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: kmmintezet@gmail.com, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra számai
elektronikus változatban is olvashatóak az OSZK EPA archívumában:
<http://epa.oszk.hu/00500/00595> és a KMMI honlapján: kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737

e-mail: dupkagyorgy@gmail.com

Közreműködők: *Fuchs Andrea, Szemere Judit*

Készült: RIK-U Kft.-ben

Lapengedély száma: 3T №682/274P

A folyóiraton nyereség nem képződik.

TARTALOM

SZ. KÁRPÁTHY KATA: Esti séta (vers).....	4
MEGHALT FODOR GÉZA (nekrológ).....	8
FODOR GÉZA: Ily ránk vert sorssal (vers).....	9
FINTA ÉVA: Margit a rózsza; Régi pajtásom távozása (versek).....	10
DALMAY ÁRPÁD: Avatóbeszéd.....	13
ifj. KISS FERENC: Emléktábla-avatásra (levél).....	16
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Világtalan csillag (vers).....	17
LATOR LÁSZLÓ: Határon (vers).....	18
ZÁN FÁBIÁN BALÁZS: Atlantisz; Mézédes óceán (versek).....	19
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Az Együtt nivódíjasai: Ortutay Péter, Sz. Kárpáthy Kata (laudációk).....	21
ORTUTAY PÉTER: Elbeszéléseim margójára (önvallomás).....	24
KÉSZ BARNABÁS: A hagyományos magyar viselet Ugocsában (tanulmány).....	26
KOVÁCS SÁNDOR: Hányatott sorsú magyar emlékek a Borzsa mentén (honismereti tanulmány).....	52
DUPKA GYÖRGY: „Én Istenem, a keresztet vállainkról vedd le!” Tragikus sorsú kárpátaljai GULAG-elítéltek, mártírok panteonja (adattára), 1944–1970 (tanulmány, XII. rész).....	75
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek.....	96

SZ. KÁRPÁTHY KATA

ESTI SÉTA

A csillagokat néztük a hídon,
nézd, mondtam, a házaknál a villanyoszlop drótjai között látszanak csak a
csillagok, de mögötte nem, ez furá,
te ismered a csillagképeket? kérdeztem,
nem, mondta,
pedig neked még kéne, mondtam,
idősebb vagyok nálad, de nem napkeleti bölcs, mondta,
nem mondtam, hogy öreg vagy, kaptam fel a fejemet,
nem mondtam, hogy ezt mondtad, felelte,
jeges szellő suhant át, felhős volt az ég, a Hold eltűnt, vagy csak a házak
takarták, valahol a távolban valami égett,
a szél megint fújni kezdett, fáztam, át akart ölelni,
figyelj, én nem, kezdtem,
csak, hogy meg ne fázz, mondta,
álltunk a híd közepén, egy öreg nő a kutyáját sétáltatta, hogy elférjünk,
hozzásimultam, a kutya megugatott minket, a nő oroszul elnézést kért, mi
mosolyogtunk, kacsák úsztak a híd alatt, a korlátnak akartam dőlni, de az
egész megingott, ha nem kapja el a derekamat, beleesek a vízbe, visszahúzott,
a keze lejjebb akart csúszni, mint az óvodás gyerekeknek, a kezére csaptam,
felhúzta a szemöldökét, mosolygott,
söröd megvan? kérdeztem,
és a tiéd? kérdezett vissza,
az enyém a hátamon, mondtam,
a táskát levettem, kibontottam egy sört,
na, mi van, közterületen iszunk? kérdezte,
már nem mindegy? kérdeztem vissza,
felpöccintettem és belekortyoltam,
közben a kacsákat bámultuk,
a sört letettem, kivettem a gépemet, lefotóztam a kacsákat,
volt két kacsa, egy pár, külön úsztak a többiektől,
randiznak, mutattam feléjük,
vagy csak sétálnak, mint mi, mondta,

vagy mi is randizunk, gondoltam magamban,
egy pillanatra lefagytam,
te jó ég, hogy juthatott ilyen az eszembe?
ez nem randi,
ez nem félrelépés,
ez csak egy piás séta a városban, miközben fotózok és beszélgetünk,
a két kacsa már a másik híd alatt járhatott azóta, kicsit megszédültem,
majdnem a vízben landolt a fényképezőgépem,
eszembe jutott, hogy utoljára, amikor ezen a hídon jártam egy sráccal
(akivel azóta nem beszélek),
leültünk a keskeny és vizes híd közepére ugyanígy éjjel, és kis híján már
csak a ruhát nem szedtük le egymásról,
igény az ismételésre lenne, de nem vele és nem most, mert
nem szabad,
nem és kész,
megszóltak a telefonjaink, majd a városi megafonok,
légiriadó,
egy idő után már nem számoltuk, hogy naponta hányszor szólalt meg,
az itthonmaradtak között elterjedt az a mondás, hogy
minálunk nem ébresztőóra van, hanem trivogás app,
akarsz pincébe menni? kérdeztem,
csak, ha boros, mondta,
olyat nem tudok, de menjünk tovább, mondtam,
kisértünk a házak melletti kis útra, a kocsma zárva volt, mentünk a víz-
parton,
kiszaladtam az útra,
egy Zsiguli ment el előttem, egy férfi ült benne, pólóban, lehúzott ablakkal,
kihamuzott, meglátott minket és rányomott a gázra,
nyomjad jobban, mint apád anyádat, kiáltottam utána,
ő meg nevetett rajtam, azon, hogy felhúztam magamat,
elüthetett volna, mondta,
nem érdekelt, pedig szabálykövető ember vagyok,
újra tizenhat éves voltam, és ő is,
menjünk a parkba, az uszodához, mondtam, ott vannak padok, le tudunk ülni,
azon gondolkodtam, hogy lehet, ezt már elmondtam egyszer,
menjünk, mondta,
átmentünk az úton, a parkba, leültünk egy padra, ami mellett bokor volt

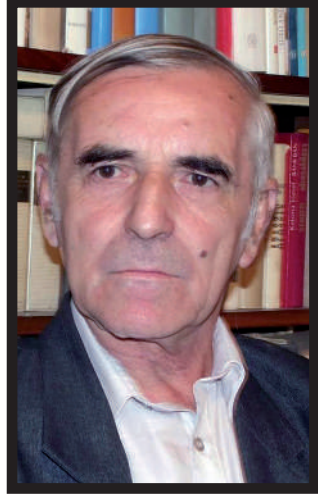
és kuka, hogy egyből ki tudjam dobni a sörösdobozokat meg a csikkeket,
a fejemet a vállára hajtottam,
mélyen beleszippantottam a vállába, majd a cigarettába,
mindkettőt letüdöztem,
észrevettem, milyen puha a nyaka ott, ahová nem tör utat magának a szakáll,
túl közel voltunk egymáshoz, de úgy éreztem, nem vagyunk veszélyben,
sem autók, sem buszok nem jártak,
csend volt és május, mindkettőt hallgattuk,
mert a velünk szemben lévő betonóriás hotelen nem volt sok látnivaló,
undorítóan lelakott és szocreál, valamikor húsz évvel ezelőtt kenhették újra
a színét, talán salátazöld lehetett fehérrel eredetileg, most fakó és mohával
benőtt a fal, már ahol nem pergett le a vakolat,
ez a hotel működik még? kérdezte szinte a semmiből,
aha, legalábbis mindig látok nagy mozgást, azt nem tudom, hogy az uszo-
dához tartozik, vagy csak külön hotel, mondtam,
úgy tudom, egybe van a kettő, mondta,
erőltetett volt ez a pár mondat,
csak mondtunk valamit, hogy mondjunk valamit,
mert lassan egy fél órája csak ültünk, és néztünk ki a fejünkéből,
meg söröztünk és cigiztünk, amit normális esetben egymás nélkül is tennénk,
próbáltam a történéseket összerakni, de nemigen tudtam logikus szálakat
húzni a momentumok között,
az arcát néztem, hátha valamit le tudok olvasni,
meredt előre és szívta a magyar cigijét, ami büdös volt és keserű,
a nyakához nyomtan az arcomat a szél elől,
pisloghattam, mert azt mondta, hogy csiklandozza a szempillám a nyakát,
rossz? kérdeztem,
túl jó, válaszolta,
az étkezde előtt a pénzautomata nem világított, csak felette a kis lámpa,
egy kockás papírra írták rá, hogy üzemen kívül van,
vicces, ez a gép többet van üzemen kívül, mint belül,
ahányszor erre járok, sose működik,
az eget néztük megint,
megittuk a sörünket, a táskából újabbat vettem elő,
felbontottuk, ittunk, közben rágyújtottunk,
beszélgetni akartam, de elfogytak a szavak,
nem tudtam, mit mondjak,

féltem, hogy csak elrontanám a pillanatot,
 fújt a szél, magához húzott, örültem a testmelegnek,
 a derekamat fogta lazán, inkább csak melegítette,
 még mindig nem szóltunk egy szót sem,
 néztük a csillagokat és a felhőket,
 nem értettem, mi történik,
 nem is akartam érteni,
 örültem az édes tudatlanságomnak,
 buta libának éreztem magamat,
 de pillanatnyilag boldog voltam,
 Lolitának éreztem magamat és Joe-nak a Nimfomániásból, egyszerre
 a hotel egyik balkonjára egy öreg nő csoszogott ki, egy régi zene szűrődött
 ki a mögötte,
tell you why
his kiss is sweeter than an apple pie¹
 pont velünk szemben volt a balkonja, vodka volt nála és cigi,
 kiszúrt minket és vigyorgott,
 szívem szerint felröhögtem volna,
 egy rossz musicalben éreztem magamat,
 már-már a táncoló habcsókruhás lányokat vártam, akik körbeugrálnak
 minket idétlenül,
 mit vigyorog ez a bábuska? kérdeztem hangosan,
 irigykedik, válaszolt,
 a zene persze folytatódott,
he loves to kiss me till i can't see straight
gee, my lollipop is great
 rám? kérdeztem,
 ránc, felelte,
 furcsálltam a többes szám első személyt,
 idegenkedtem attól, hogy mi legyünk, nem pedig én és ő,
 de nem szóltam semmit, elvégre
 ez csak egy este, amikor piálunk, dumálunk és sétálunk, nem fog semmi
 sem történni, mert én nem akarom, és ha én nem akarom, akkor nem is fog
 történni semmi.

¹ The Chordettes - Lollipop

FODOR GÉZA

(1950.10.06. – 2024.01.09.)

Meghalt Fodor Géza, a kárpátaljai magyar irodalom kiemelkedő alakja. Lezárult élete és munkássága adatait a napilapok elsorolták, a mi dolgunk annyi, hogy emlékezetünkben helyet adjunk neki. Nagy hatású versek, esszék, helytörténeti tanulmányok maradtak utána, s helyette mostantól csak hagyatékával társaloghatunk. Az irodalomtörténészek tudják, hogy rendkívüli tehetsége a csúcsra vihette volna, de a szellemi szárnyalásban visszafogta zátonyra futott magánélete. Utolsó versét *Nagymajtény méltósága* címmel folyóiratunk tette közzé 2012-ben, s ezzel – kimondani is fáj – számára véget ért a még emberinek minősíthető földi lét. A magyar költő, aki az aradi vértanúk emléknapján jött a világra, attól kezdve sorsszerűen csak önmagával, az elemekkel és az idővel perlekedett. A pert ugyan elvesztette, de végérvényesen övé már a derceni föld, a nyughelyet nyújtó hazai táj.

A szerkesztőbizottság

ILY RÁNK VERT SORSSAL

Csoóri Sándornak

*Csak nézünk egyre a hósín égre fel
egy magasba irt haza légtérébe
mely földeregő madárszívverésre
dérütötte fénnel legbenn énekel*

*hogy felfogjon lassan eszméletünkre
mert zárlatol már valamennyi átok
mint a belénk metszett országhatárok
ha átvérez a zárt éjjelek tükre*

*és ránk vert sorssal bőrünk alá vésve
közölni kezd a széltörések örvén
a kék váltóláz kettős keringése*

*s pulzárjai mint hófúvásos lángok
a fagy tüzelő fénykörébe törvén
szítanak csak elevenebb zsarátot*

*hát nézünk egyre a hósín égre fel
egy magasba irt haza légtérébe
mely dérütötte madárszárnyverésre
mélységeinkből majd egykor égre kel*

FINTA ÉVA

MARGIT A RÓZSA

(Hideg Margit naptára kapcsán)

*Nézem az ágboga rózsát.
Margit a mestere annak.
Roppan a héj a papírból
mint a mogyoró burka.*

*Térbe szakadnak a részek.
Lépked egy láb a derék leng.
Törzse köré tekeredve
táncba kering egy torzó.*

*Fészke a nádi világnak
héjazat szószbeli dolgok.
Világít benne a múltunk.
Élet lakott itt egykor.*

*Margit a lámpavilágot
rejtsd el a falba a földbe!
Mozdulnak mind akik állnak.
Élnek mind akik lettek.*

*Kezed nyomait őrzik.
Világporontyaid látnak.
Szemükben bárha nem is lett
világít bennük a múlt.*

*Póruszem csontszem akármí.
Leheletkönnyű a teste.
Csak amit visz: az a súlyos.
Sorstörténetünk a neve.*

2023.01.01.

RÉGI PAJTÁSOM TÁVOZÁSA

*Csendben éltél, halk volt a távozásod.
A téli fagy befogta szívedet.
Vannak ilyen nesztelen elmúlások,
mint ahogy vannak elfojtott életek,
és önmagukba visszatakart lángok.*

*Nem nézem meg a temetésedet.
Hogy hamvaidd szétszórják majd egy kertben,
vagy egy hajókoralton a Dunába
átengedik a mélybe rántó árnak,
s örvények tépik fel a kis szelencét,
melyben eldugták tested s szellemed.*

*Mint visszatekert lámpa, gyöngye lánggal
figyeltél ránk talán, vagy rejtekeztél.
El kellett tűnnöd önnön-gyávaságba.
A múlt letört ágak közé terelt be,
talán, hogy megmaradhass önmagadnak,
talán, hogy túléljen sorsod iránya.*

*Bujkálni sokféle módon tanultunk.
Voltak, kik önmagukat elkerülték.
Apró bűnök nagy vétekké dagadtak.
Te rejtekén az elnémult szavaknak
létezni mertél csak, mimikrit öltve.
Az életformád volt maga az álarc.
Csak a Dunához vitted olykor sírni
a gyermeket, aki meghalt tebenned,
őseidet, kik benned vándoroltak.
Még kísérteni felbukkant az arcuk
a zúgó idő hullámozó vizéből.*

*Testvérünk voltál, s nem lettél egészen.
Mind visszariadt benned, ami élő.
Most elhalkult elrejtett szenvedésed.
A mindenség vállon ölel, megértő.*

2023.02.18.

AVATÓBESZÉD

A Beregszászért Alapítvány felajánlásának köszönhetően január 17-én a Beregszászi Bethlen Gábor Líceum falán újabb emléktáblát avattak. Ezúttal a Tisza-péterfalván született Kiss Ferenc kritikus, irodalomtörténész, tanár születésének 95. évfordulója alkalmából tisztelgett ekképpen az utókor.

Tisztelt Emlékezők! Kedves Tanárok és Diákok!

Nagy megtiszteltetés a Beregszászért Alapítvány számára, hogy immár a hatodik emléktáblát ajándékozza a Beregszászi Bethlen Gábor Gimnáziumnak, új nevén Líceumnak.

Alapítványunk fő célja a Beregszászban és a Beregszászi járásban, de tágabb értelemben az egykori Bereg vármegyében élő magyarság nemzeti önazonosság-tudatának erősítése múltunk nagyjai emlékének megőrkítésével. S a Beregszászi Magyar Királyi Állami Főgimnázium, majd későbbi nevén Beregszászi Magyar Királyi Állami Gimnázium országszerte híres

embereket oktatott, bocsátott szárnyaira, illetve tudott tantestülete soraiban Dsida Jenő költőtől kezdve Bárdos László újságírón, helytörténészen, Deákné dr. Bartha Katalin nyelvtudóson, dr. Bellyei László irodalomtörténészen, íróon, Polónyi Károly és Jolán festőművészekén át dr. Kiss Ferenc irodalomtörténészig, kritikussig, íróig és a tavaly elhunyt Lator László Kossuth-díjas költőig. De közülük tartozik dr. Jantsky Béla Kossuth-díjas geológus, Tamás Mihály író és dr. Ortutay Elemér görögkatolikus áldozópap is, hogy csak a legismertebbeket említsem. Helyi hírességeink közül dr. Linner Bertalan sebész főorvos, Garanyi József festőművész, Kerényi Gyula építészmérnök vallhatta magát a híres piros cserepes Vérke-parti alma mater növendékének. A sort folytathatnánk. Lator László kivételével valamennyinek van már emléktáblája, dr. Linner Bertalannak szobra is a városban. Lator László emlékének megörökítése még alapítványunkra vár.

Most a Beregszászért Alapítvány újabb emléktábláját avatjuk fel az egykori híres gimnázium jogutódjában: dr. Kiss Ferencét, aki 1939-től 1944-ig volt a gimnázium diákja. A tavaly elhunyt Pomogáts Béla irodalomtörténész írta róla: „*Mint huszadik századi irodalmunk tudós történetírója, mint nagy magyar versek érzékeny elemzője, mint az irodalmi élet fáradhatatlan harcosa már régen beírta nevét a magyar művelődés történetébe, s munkásságát nemcsak Budapesten, Debrecenben és Szegeden tartják számon, hanem Szabadkán és Újvidéken, Kolozsvárott és Pozsonyban, mi több, Párizsban és New Yorkban, mindenütt, ahol a magyar szónak és írásnak jelentősége és becsülete van.*” S azt már mi tegyük hozzá: szülőföldjén, Ugocsában, Péterfalván és természetesen Beregszászban is.

Életrajzára, munkásságára nem térek ki, mert ez elhangzott már itt. Emlékezzünk rá két szintén ugocsai és Kossuth-díjas költő, Lator László és Vári Fábrián László egy-egy versével. Annyit azért hadd mondjak el: mindig odafigyelt szülőföldjére, irodalmunk itt kibontakozó tehetségeire, elismerően írt Kovács Vilmosról, fiatal kárpátaljai költőkről, írókról, éber szemmel figyelte fejlődésüket. Az alábbi sorokat *Fiatalok írásai Kárpátaljáról* című, 1973-ban az *Új Forrás* című irodalmi lapban megjelent tanulmányában olvashatjuk: „*És kívánni se igen tudnék jobbat, mint hogy fiatalságukhoz találják meg a méltóbb beszédet: a frissebb látást, a titkokat hálójába fogó képzelet meglepetésekkel szolgáló pontosságát.*”

Nem véletlen az emléktábla Csoóri-idézete: „*Mondd azt, hogy csak azért is!*” Bár ezt a költő beteg barátjának írta vigasztalásul és biztatóul, mi fogjuk fel úgy, hogy dr. Kiss Ferenc mondja nekünk: **csak azért is** tartunk

ki magyarságunk, hitünk, anyanyelvünk, kultúránk, múltunk mellett az ellenükre ácsingózó mai zavaros világban. Nagyjaink emléke és szelleme adjon hozzá erőt!

Fogadják, fogadjátok szeretettel alapítványunk ajándékát, amelynek bronz domborművét Lengyel Tibor nyíregyházi szobrász készítette. Őrizze a líceum tantestülete, diáksága, Beregszász egész magyarsága dicső múltunk emlékeit!

Üdvözlettel: Dalmay Árpád,
a Beregszászéért Alapítvány kuratóriumának elnöke

EMLÉKTÁBLA-AVATÁSRA

Bár én debreceni születésű vagyok, édesapám – amikor csak lehetett, azaz engedte a hatalom – kölyökkoromtól kezdve vitt magával mindig a kárpátaljai rokonainkhoz látogatóba. Két évesen jártam először a péterfalvi nagyszüleimnél. Érettebb fejjel, ha néha bementünk vásárolni Beregszászba – ez jobbára a könyves- és vasasboltot jelentette –, sokat mesélt a Verke-parti élményeiről. Itt járt gimnáziumba 1939-től 1944-ig, egészen a magyar tannyelvű oktatás megszűnéséig. Itt volt először igazán szerelmes. Hetente többször is biciklivel tette meg a harmincvalahány kilométeres utat oda és vissza. Sokat jelentett számára a tanulás.

Nagy szeretettel mesélt nekem mindig erről a városról, híres szülőtteiről, legendás helyszíneiről, úgyhogy nagy öröm volt számomra, hogy 2013-ban itt rendezhettem meg a Héttorony Fesztivál egyik fontos eseményét. Akkor avattuk fel Rieger Tibor apámról készített domborművét a főiskolán olyan illusztris személyiségek jelenlétében, mint Vári Fábián László, Bíró Zoltán, Für Lajosné, Lezsák Sándor, Nagy András vagy Zelnik József. Erre az alkalomra jelentettük meg a *Kiss Ferenc Emlékkönyvet* is.

És most a Beregszászért Alapítvány jóvoltából egy újabb emléktáblát avathatunk. Súlyos betegségem miatt én személyesen nem lehetek itt, de biztos vagyok abban, hogy az alkotás méltó helyre kerül, és betölti a neki szánt szerepét. Egyrészt felhívja a kárpátaljai középiskolások és pedagógusok figyelmét arra, hogy van egy neves irodalomtörténészük, akinek az életművét érdemes tanulmányozniuk, másrészt Kiss Ferenc közelebb kerül általa a helybéli szakemberekhez is. Közös célunk, hogy minél többen olvassák a műveit, ismerjék meg jobban a munkásságát, és adják tovább gondolatait az újabb nemzedékeknek. Remélve, hogy a város polgársága, de az „errejárók” és Kárpátalja magyar lakossága is újból büszke lehet valamire, valakire.

Isten hozta Önöket, és Isten áldja a szervezőket! A Jóisten tartsa meg a diákok számára a magyar nyelvet még századokon át. Búcsúzóul Kovács Vilmos költő üzenetét küldöm nekik.

*„Mezítlábas emlékeken autó rohant át,
kőházak közt elvesztettem a pásztorcip hangját,
a járdákat pantallóban, félcipőben járom,
már városi nyelven szól, de hazahív az álom; –
s nincs nehezebb a világon, minthogy visszajárni.
Akinek két hazája van – nem szokták azt várni.”*

ifj. Kiss Ferenc, Budapest, 2024.01.17.

VILÁGTALAN
CSILLAG

*Mint akit kúvik hangja hív,
mint akit bolygófény vezet,
a gyötrelmek aknamezején
beszélni tanulva lépeget,
aki már régóta nem gyerek,
csak annak láttatja magát,
merthogy egy léghuzat leverte
delelőjéről csillagát.*

*Az a csillag világtalan,
bujdokol maga is, nem ragyog.
Ti mutassatok jó utat,
szerelmes, nőnemű angyalok,
mert Szeged alatt a bárka vár,
s lódulna máris fölfelé
a megháborodott Tiszán. –
Csakhogy a víz az Istené!*

*És megfordulnak a habok.
Röpítik átal Szolnokon,
ösvény se tépi, nem akad el
Záhonyon túl a zátonyon.
Oly ismerős és dús a táj!
Kecsegeraj ezüstje szárnyal,
s leszáll a vacsoraidő
piruló szalonna illatával.*

*Péterfalván most zeng a nyár,
szomjadra forrás ád vizet,
eltitkol minden ölelést,
hallgat a Szerelemsziget.
S ha ingeden rúzsfoltt virít,
hidd el, hogy arra sincs szavunk.
Lépj ki a partra, Kiss Ferenc,
Ugocsában itthon vagyunk.*

LATOR LÁSZLÓ

HATÁRON

K. F.-nek

*Hányszor ismétli majd az álom
azon a baljós beszegetlen
határa nincs heges lapályon
megiramlik megáll meredten
hol biztatva hol fenyegetve
kinálja vad kapaszkodóit
a patak szikkadt partja medre
meghőköltet és nekilódít*

*majd felfedi majd eltakarja
a pontos tudat vagy az éber
ösztön a kamasz-riadalmat
a felnőt jőzan közönyével
meddig kell hogy a téli ritka
bozótosban szorongva lássa
a menekülőt felnagyítva
torkolattűz-világításban*

*az ér fűzfáit jegenyéit
ahogy a tar föld árapályát
mozdulatlan rendekben állják
ahogy a futónak kimérik
a bizonytalan végű pályát
ahogy mindenből kiszakítva
fel a töltésre fel a hídra
ahogy az ajtót betaszítja*

*ahogy rikítóan színészi
mozdulattal a színre lépett
mint aki nagyszerűnek érzi
ezt a kicsit giccs-ízű képet
ahogy úgy érzi most kiválik
s alakot ölt és tündökölve
megáll és így áll mindhalálig
s leborul a hazai földre*

(1977)

ATLANTISZ

*Víz alatti kert virágai nyílnak,
a szív mélyén ébredő vágy a virág.
Az óceán zúgása szerelmi dallam,
és ölelni készül már a világ.*

*De halkul a zúgás a tengerfenéken,
ám mellkasunkban a szív eleven.
Csillagszemeknek támad a fénye,
s a víz alatt ébred a szerelem.*

*Szép kagylóm, zárd szívedbe a titkot,
hogy a gyöngyöt én ejtettem oda.
Uram-Teremtőm, csak arra kérlek,
ne nyisd fel azt a kagylót már soha.*

MÉZÉDES ÓCEÁN

*Mikor veled vagyok,
kelhetne a nap akár nyugaton,
nekem mézédés az óceán is,
ha hallgatom
kedves lényednek örömteli dalát.*

*Vigadhatnának akkor a gyászolók,
s gyászolhatnának, akik felhőtlen boldogok.
De én veled
valószínűleg boldogságba fulladok.*

*Mégis, ha felkelek s magamhoz térek,
nekem itt van már az odaát,
csak a csendnek hallgatom őrzítő moráját.*

*Megesküdtem volna, hogy itt vagy,
a sötétben kereslek,
de föld íze kavarog számban,
s látok egy nyomasztó álmot:
mintha engem temetnének...
Aztán sokáig semmi, majd téged látlak,
amint fejfámra borulva feltámadásom várod.*

AZ EGYÜTT NÍVÓDÍJASAI

ORTUTAY PÉTER

A kárpátaljai magyar irodalom barátai, bár régóta ismerhetik a nevet, nem szokták Ortutay Pétert az ismertebb alkotók közt számon tartani. Műveivel – főként a '60-80-as években Ungváron játszódo novelláival – az *Együtt* folyóirat oldalain találkozhatott az olvasó, de a tájékozottabbak már tudhattak kisebb magyarországi kiadóknál megjelent novellásköteteiről és az igazán neves amerikai író, Francis Scott Fitzgerald műveiből készült fordításairól. Nos, a továbbiakban ezt az olvasói véleményt szeretném módosítani, és Ortutay Pétert elhelyezni a kárpátaljai magyar irodalom értékteremtői közösségében.

Ha jól emlékszem, lapunknak küldött első írása a *Meghívás beszélgetésre* című novellája volt. A cím értelmezése a magyarországi olvasó számára kissé nehézkes lehet, ezért emlékeztetőül elmondom, hogy a szovjet társadalom mindig éber vezetői úgynevezett beszélgetésre hívták azokat az állampolgárokat, akik megszokott státuszukhoz képest valamilyen előrelépésre készültek. Így az egyetemi felvételire készülő diák, a középvezetőnek jelentkező káder, s miután már lehetséges volt, az állampolgárság-váltásra készülő személy is „beszélgetésre” kapott hivatalos meghívást. Olyan lehetett ez, mint egy állásinterjú, csak az ő esetükben nem a szakmai szempontok domináltak, hanem a politikai megbízhatóság. A novella hőse fiatal, csinos diplomás hölgy, aki, miután szerelemből kötött házasságot egy magyar fiatalemberrel, útlevélkérelmet nyújtott be a helyileg illetékes belügyi szerveknél. Az élete ettől kezdve egy valóságos bürokráciai vesszőfutásban kiteljesedő, és egy kéjsóvár rendőrtábornok kanapéján végződő dráma. A történetnek a szerző által rögzített részletei abszolút pontosak, hitelesek, mintha csak más szereposztásban maga az író is végigjárta volna ezt a tortúrát.

Feltétlenül meg kell említenem *A Szpárták hősei* című, műfajilag kissé nehezen meghatározható munkáját, amelyet markáns kortörténeti jellegénél fogva én kisregényként is el tudok fogadni. Ez a mű elmondja, hogy Ungvár és a környék szegény származású, de a futball szeretetében összekovácsolódott tehetséges magyar, ruszin, sváb fiataljaiból miként formálódik örökké jókedvvel játszó, a Kijevei Dinamót is leiskolázó futballcsapat. Legkiemel-

kedőbb közöttük Szabó József, azaz Jotya, akit Ortutay futballzseniként emleget, és aki tehetsége révén a Kijevi Dinamó, a szovjet bajnokcsapat hallatlanul népszerű középcsatára volt jó tíz éven át. Az olvasót ebben a műben az író széleskörű és mély tárgyismerete mellett a leírtakhoz fűződő személyes hozzáállása és csakis erre az alkalomra létrehozott érzéketes és hiteles stílusa nyűgözi le. Azt érezzük, hogy ezt a történetet csakis így, ebben a formában teremthette maga az Isten.

Ha végezetül azt állítom, hogy amit Ortutay Péter megírt, azt nem írhatta volna meg jobban senki más, ezzel azt is megerősítem, hogy az Együtt Nívódíjjal elismert szerzőnk alkotásai a kárpátaljai magyar kultúrát teszik gazdagabbá akkor is, ha Péter több évtizede távol él az őt felnevelő szülőföldjétől. Íme a példa: a kárpátaljai Kishazát így is lehet – méghozzá példaadóan – szeretni.

SZ. KÁRPÁTHY KATA

Ha a kárpátaljai magyar irodalom utánpótlásáról esik szó, két körülményről mindenképpen érdemes szólni. Az egyik folyóiratunk, az *Együtt*, amely több mint húsz éve szolgálja és ösztönzi további fejlődésre a kishazai magyar kultúrát. A másik az alapításának 30. évébe fordult II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, ahol a fiatalok a minőségi tudás mellett gyakran az irodalmi alkotásra is kedvet kaphatnak. Innen érkezett hozzánk második kitüntetettünk, Sz. Kárpáthy Kata is.

Kétségtelen, hogy amikor a Kárpátalja.ma című népszerű hírportál munkatársaként megkapta a lehetőséget íráskészsége fejlesztésére, azt igyekezett is kihasználni. Azt a szellemi többletet azonban, amely az újságírástól a szépirodalom művelése felé mozdította el, sajátos világfelfogásának és magával hozott tehetségének köszönheti.

Kezdetben figyelmet és nyilvánosságot érdemlő kisprózákkal jelentkezett a lapnál. A felvillantott élethelyzetek – legyen szó barátságról, családról, szerelemről – mindig az emberi megértés és helytállás nevében fogalmaznak meg fontos tanulságokat, s ezekben az olvasó gyakorta magára ismer.

Több kárpátaljai pályatársához hasonlóan Sz. Kárpáthy Kata is képzést kapott a budapesti Előretolt Helyörség Íróakadémián. Ekkortájt, 2022-ben látott napvilágot *Intézetisek* című, a beregszászi fél-, illetve teljesen árva gyerekeket nevelő internátus kamaszkorú növendékeit bemutató terjedel-

mesebb novellája. Fiatal hősei a nevelőtanári szigorúság ellenére a maguk életét szeretnék élni akkor is, ha ennek egyetlen lehetséges módja a bűnözés. A novella szerzői teljesítménye a hiteles ábrázolás mellett kis hőseinek szociografikus pontosságú jellemzésében domborodik ki igazán.

Kata mostanában műfajt váltott, és nagyobb lélegzetű prózaversekkel jelentkezik úgy az *Együttben*, mint más anyaországi fórumokon. A felvidéki Helyőrség ma közölte nemrég *Töréspont* című döbbenetes hatású versnovelláját. Az írásból tragikus kép tárul elénk. Dokumentáljuk nyugodtan, hogy az ukrajnai háború a szerelmi kapcsolatokat is felszámolja, a gyöngédebb emberi érzéseket megsemmisíti. A szerelem azonban egy szikrából is képes újraéledni, ezért bizakodhatunk az élet diadalában, a háború végében. Az olvasó, az istenadta, ennek ellenére porba sújtva érzi magát.

Kedves Kata, az Együtt Nívódíj az irodalmi pálya kezdete, ettől fogva mindenképpen hozzánk tartozol. Mindannyiunk – és az olvasók – nevében kívánom, hogy legyen e napnak számodra és számunkra is reményteljes folytatása.

Vári Fábíán László
Beregszász, 2024. január 18.

ORTUTAY PÉTER

ELBESZÉLÉSEIM MARGÓJÁRA

Valaki mintha azt mondta volna, azt hiszem, talán épp Fitzgerald, hogy egy író csak azt találja érdemesnek megírni, ami életének első 25-30 évében történt. Lehet benne valami igazság. Mert valahogy én is csak azt tartom érdekesnek, és csak azt tudtam igazán hitelesen megírni, ami életem első felében történt Ungváron, ahol akkor éltem és dolgoztam. Ami utána következett, már nem volt érdekes, vagy legalábbis nem annyira. Pedig életemnek épp az ungvári szakasza volt a keserves. Mert ami már itt történt velem Magyarországon, az, egy kis túlzással, csupa jó és nagyszerű. Hisz itt már azt csináltam, amit akartam és szerettem: tanítottam. Az írás, no meg a fordítás, már csak amolyan pótcselekvés volt a szakmámhoz.

Hogy miért írtam elbeszéléseket, novellákat meg sok minden mást, van magyarázata. Nem igazán tartom magamat írónak, hisz sokkal inkább vagyok tanár és fordító, mert úgy érzem, ehhez a két dologhoz értek igazán. Az első, mármint a tanítás, családi vonás, a második, a fordítás meg olyan Kárpáti Igaz Szó-s beidegződés. Hogy az milyen, azt pl. Dupka György barátom is el tudná mondani. De írnom is kellett, mert el kellett mondanom, legalább olyan középiskolás fokon azt, ami tabu volt oly sokáig. Azt, hogy milyen is volt a szovjet rendszer, a nagy Szovjetunió. El kellett mondanom, mert gonoszsága, kétszínűsége és hazugsága elevenen élt bennem, állandóan nyomta a begyemet, és ki kellett jönnie valahogy belőlem. Arra, hogy ezt magasabb szinten is megtegyem, elmagyarázzam, már nem vállalkoztam. Azt megtették helyettem történész kollégáim: dr. Dupka György és dr. Botlik József. Én csak az erkölcsi alapok bemutatására mertem vállalkozni.

Úgyhogy megpróbáltam elmondani a szépirodalom eszközeivel az eddig elmondhatatlant. Most már ugyan nem lenne elmondhatatlan, mégsem beszél róla senki. Nem azért nem beszél, mert nem mer, hanem azért, mert fáj, és talán szégyelli is, hogy mindez velünk történt. Erről mi nem tehattünk, de azért beletörődtünk, és mivel beletörődtünk, megváltoztunk. Balla László egy hosszú cikksorozatban, amit cáfolatnak szánt egy újságcikkre, melynek szerzője, *horribile dictu*, azt merészelte állítani, hogy mi, kárpátaljai magyarok szintén a magyar kultúra és történelem örökösei vagyunk, meg is írta, hogy mik lettünk: szovjet magyarok lettünk. A cikksorozatának is ezt a címet adta: *Mi, szovjet magyarok*. És kikérte, mármint Balla László, magának azt az

állítást, hogy nekünk, szovjet magyaroknak, egyáltalán valami közünk lehet Magyarországhoz. Mi is szovjet emberek vagyunk, azzá váltunk: a hatalmas és győzhetetlen, szép és békeszerető nagy Szovjetunió rendes, vagy esetleg nem igazán rendes polgáiraivá – állította bőszen Balla László.

Nos, Balla Lászlónak abban mindenképpen igaza volt, hogy megváltoztunk. Meg kellett változnunk, ha egyáltalán élni akartunk. Nemrég olvastam egy jó amerikai regényben: „Közismert tény, hogy a föld összes faja közül a *Homo sapiens* a legalkalmazkodóbb. Telepítsünk be egy törzset a sivatagba, és tagjai hamarosan pamutruhában járnak, sátorban alszanak, tevéháton közlekednek; telepítsünk be egy törzset az északi sarkra, és tagjai hamarosan fókabőrben járnak, jégkunyhóban alszanak, kutyaszánon közlekednek.” De vajon mi történik egy törzssel, ha úgy „szabadul fel”, mint a kárpátaljai, és ezzel a „felszabadulással” egy nagy szovjet törzs részévé válik? – kérdezem én. Természetesen meg kell tanulnia szovjet módra élni, *homo szovjetikusszá* válni. Vagy olyanná, mint egyik elbeszélésem negatív hőse, Maruszja, az ungvári börtönök véres kezű szadista hóhérja, vagy pedig olyanná, mint az a görögkatolikus pap Berniczky Éva egyik nagyon szép kis novellájában, Fundánics, aki megjárta a Gulágot, hazajött... és továbbra is az isteni parancsolatoknak megfelelően folytatta életét, mert ő már nem tudott más lenni. Üldözte is ezért a hatalom: kihallgatásokkal, házkutatásokkal zaklatták, de a gyökerei már olyan mélyen voltak a földbe ásva, hogy kivágni (megölni) lehetett, de kitépni nem.

Elismerem, ez a két irodalmi példa szélsőséges eset. De nyilván a többi embernek, bár szovjet ember, vagy akár szovjet magyar, élnie kellett valahogy a nagy Szovjetunióban, amit én egy hatalmas börtönnek láttam, élnie kellett, persze anélkül, hogy gyilkossá vagy aszkétává vált volna.

Akkor hát mégis miben látja a kiutat, a szabadulást ebből a börtönből egy szovjet ember?

Keresi. És valaki megtalálja, valaki nem. Petrusz Öcsi, az egyik novellám hőse lecsúszik, alkoholista lesz, egy másik, Kantos Pityu egy nagyszerű nő szerelme ellenére sem tud a mocsártól szabadulni: lehúzza és belehal. De egyikük, Vili végül is kiszabadul ebből a nagy börtönből, eljut álmai országába, a tejjel-mézzel folyó Magyarországra, és ott... érvényesül.

Jó, jó, nem akarom itt minden elbeszélésemnek a tartalmát elmondani, nem is fogom, ezért csak összefoglalom kisdud irodalmi tevékenységem fő mondanivalóját, amelyet minden magyar ismer: „ember: küzdj, és bízva bízzál!” Igaz, ezt mintha már valaki mondta (és megírta) volna előttem, de akkor is...

Végezetül hadd mondjak köszönetet annak a bizottságnak, mely ezt a kitüntetést számomra megítélte: köszönöm.

KÉSZ BARNABÁS

A HAGYOMÁNYOS MAGYAR VISELET UGOCSÁBAN¹

A kárpátaljai néprajzkutatás egyik legkevésbé feltárt szegmense a viselet-történet. Pedig ruha teszi az embert, mondják, és a viselete alapján régebben nemcsak azt tudhatták meg bárkiről, hogy mely társadalmi réteghez tartozik, milyen a családi állapota (pl. gyász), de az etnikai hovatartozását is meg lehetett állapítani. Sőt mi több, a tradicionális viselet tájegységenként, sőt falvanként is különbözött, mígnem az utóbbi bő fél évszázad globalizációs folyamata véget nem vetett az évszázados hagyományoknak.

Amikor népviseletről beszélünk, elsősorban a vidéki lakosok, az ún. „falusi parasztemberek” hagyományos öltözékére gondolunk, bár e témával foglalkozó kutatók sokféleképpen próbálták értelmezni a népviselet fogalmát.² Általában egyetértenek abban, hogy a népviseletre úgy is tekinthetünk, mint egy-egy hely, társadalom öltözködési gyakorlatára, méghozzá egy bizonyos történelmi korban. Kutatási témából kiindulva az egykori Nagyszőlősi járás³ magyar falvainak, elsősorban Salánk magyar, zömmel mezőgazdaságból élő lakosságának hagyományos viseletét mint a helyi anyagi műveltség fontos szegmensét, ugyanakkor e lokális közösség paraszti életformájának és nemzeti identitásának attribútumát kívántam tanulmányozni.⁴ Mivel ez a viselet egy-egy településen belül is változott az idők során, a források alapján reálisan

¹ Kész Barnabás doktori értekezésének VII. fejezete, rövidítve. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának (Néprajzi programja) keretében készült dolgozat címe: „A paraszti életmód tükröződése az ugozsai magyarság tárgyi kultúrájában” (Kész 2018.). A fejezet eredeti terjedelme 25 oldal (a szakirodalom nélkül) és 30 oldal melléklet. Az eredeti szövegből elsősorban az adatközlők szó szerint leírt közlései, a módosabb és szegényebb családok viselet-együtteseinek összeírásai, valamint a melléklet (Kész 2018a.) szöveg- és képanyagának nagyobb része maradt ki. A szerző e témából írt korábbi ismeretterjesztő tanulmányát lásd: Kész: 2016.

² Flórián 1997: 587–590; 2001: 11–15. A viselet kutatói közül többek között Bátyk Zsigmond, Györfly István, Palotay Gertrúd, Kresz Mária, Gáborján Alice, Fél Edit és Hofer Tamás nevét említhetjük meg.

³ A 2020. évi közigazgatási reform óta a Beregszászi járás része.

⁴ Az elzárt és hagyománytisztelő település ebből a szempontból az átlagosnál jobban kutatható, ezért például szolgálhat a többi ugozsai település népviseletének tanulmányozásához. Több kevésbé elzárt ugozsai településen viszont az volt a helyzet, mint a Ratkó Lujza által kutatott szatmári falvakban: mire megindult a gyűjtés az 1990-es években, már nem volt mit gyűjteni. (Ratkó 2014: 539.)

kutatható korszaktól (a 19. század vége) a polgárosodásig és a népviseletből való kivetkőzésig (20. század dereka) kíséreltem meg rekonstruálni az ugoccai hagyományos öltözetet, összehasonlítva azt az ungi, beregi, máramarosi népviselettel. Fontosnak tartom kihangsúlyozni, hogy „kárpátaljai népviselet” mint olyan, nem létezik, s ez vonatkozik a tárgyi műveltség többi szegmensére is. Ellenben beszélhetünk ugoccai, beregi, ungi, máramarosi, vagy akár tiszaháti, felső-Tisza-vidéki stb. viseletekről. Állításomat arra alapozom, hogy a kárpátaljai magyarság egy Trianon által létrehozott, egységesnek nem tekinthető „kényszerközösség”, amely egymástól kultúrájában, mentalitásában máig is eltérő kisebb tájegységekből, illetve csoportokból áll, bár a sorsközösség évtizedei alatt ezek a sajátosságok valamelyest tompultak.

A Kárpátaljára ellátogató szláv néprajzkutatók csodálkozva látták, hogy az itteni magyarság, bár évszázadok óta több más nemzetiséggel él együtt, makacsul ragaszkodik hagyományaihoz, kultúrájához, így megőrizte viseletének sajátos vonásait is.⁵ Igaz, a történelmi események, a végvárak szerepének betöltése nyomot hagytak a kárpátaljai magyarságban is. A 20. század második felében a vidéken élő hagyományos közösségek olyan óriási változást értek meg, amely a történelmük folyamán százévnyi időintervallumban sem történt meg. Mindez rányomta bélyegét mind az anyagi, mind a tárgyi kultúrára. Móricz Kálmán két határvonalat jelöl meg a Kárpátalján legmarkánsabbnak mondható lokális variáns, a nagydobronyi viselet átalakulásában:

„... a ma élő idős emberek elmondása alapján... legfeljebb 80–90 évre visszamenőleg tudjuk rekonstruálni a helyzetet. A visszaemlékezések szerint az 1919–20-as és az 1944–45-ös rendszerváltozás a ruházkodás terén is határvonalat jelentett. A tízes évek végéig élt a faluban a hagyományosnak mondható népviselet, melyben a házi készítésű ruhadarabok, az egyszerűbb díszítések domináltak. A csehek alatt a jómód növekedésével mind több és változatosabb, díszesebb alapanyagra tettek szert az üzletekben, vásárookban. A második világháború után a dobronyi ruha teljesen visszaszorult, az itteniek is a modern divatot kezdték követni.”⁶

Ezt megerősíti az említett ungi településen kutató Zorkóczy Miklósné magyarországi babakészítő népi iparművész is, aki szerint Nagydobronyban a kivetkőzés a nincstelenség miatt szinte egyik napról a másikra következett be az 1970-es években.⁷

⁵ Гроздова 1972: 105–107.

⁶ Móricz K. 1995: 116.

⁷ Zorkóczy 1998: 2.

Azt hiszem, e határvonalakat Ugocsa vonatkozásában is alapul vehetjük, mellőzve a viselet változásának kisebb intervallumokra való lebontását. A tárgyi műveltség észrevehetőbben nagyobb mértékben sínylette meg a cseh-szlovák, illetve a szovjet éra kezdetét jelző változásokat. Ezek a változások folyamatosan mentek végbe: a hagyományos viselet darabjai közé fokozatosan keveredtek az új elemek (gumicsizma és bakancs, a vászonruhánál melegebb *pufajka* [steppelt vattamellény] és kötött mellény, szemellenzős tányérsapka és *usánka* [prémes füles sapka] stb.), mígnem a hagyományos paraszti viselet szinte teljesen eltűnt. Kárpátalján a kutató e témakör vizsgálatánál a szűkös írásos források mellett főként az emlékezetekben még élő adatokra és a családi fotográfiákra támaszkodhat, amelyek alapján megközelítőleg az 1900-as évek elejéig visszamenőleg tudja hitelesen kutatni a vidék lakóinak viseletét.

A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NÉPVISELET KUTATÁSÁNAK FORRÁSAI

Az általam vizsgált időszak (a 20. század első fele) népviseletének kialakulására főleg a 19. századi leírásokból következtethetünk. A helyi magyarság viselete már ezt megelőzően is felkeltette a nyitott szemmel utazó értelmiségiek figyelmét. Így a neves huszártiszt-író, Gvadányi József a beregi Badalóban töltött évek (1763–1765) alatt érdeklődve tanulmányozta a helyi viseletet, melynek egyik jellegzetessége a guba volt. Megakadt a szeme a tiszaháti pártás leányokon, sarkantyús legényeken, s ez tükröződik a *Badalai Quártélyozás* című művében is.⁸

Uszkay Mihály a 19. század derekán már aprólékosan leírja az Ugocsához közeli beregi Tiszahát népviseletét a helyi népszokásokkal egyetemben. Adatközlésének különös értéke, hogy megkülönbözteti egymástól a falusiak és a pásztorok öltözetét.⁹

A beregi Tiszahát viseletéről pár évtizeddel később Lehoczky Tivadar is ír monográfiája második kötetében.¹⁰

Némi hasonlóságot találunk a tiszaháti népviselettel Batizi János leírásában, melyben a técsői magyarok öltözkéjét jellemzi.¹¹ Batizi leírását

⁸ Gvadányi 1999: 4; 11–12; 17.

⁹ Uszkay 1996: 18–19; 22.

¹⁰ Lehoczky 1881: II, 183.

¹¹ Batizi 1997: 56.

illusztrálja a *Vasárnapi Újság* 1863. évfolyamában (400. old) megjelent, Kresz Mária által is közölt *Técsői magyar népviselet* c. ábrázolás, melyet ismeretlen grafikus készített P. Szathmáry Károly *A Tisza bölcsője* c. dolgozatához.¹² Ugyancsak a máramarosi magyarok viseletét dokumentálja a Viski néven publikáló Krüzselyi Bálint is.¹³

A későbbi források is bizonyítják, hogy ezen a tájon a hagyományos viselet nem volt túldíszített, de annál több archaikus elemet hordozott. Horkai Lajos református lelkész korabeli (1936) leírásában így jellemzi romantikus hangnemben a református salánki népet és viseletét: „*Viseletük egyszerű és magyaros, nyárban felszárig érő fehér rojtos gatyá, mellény, ujjas, pörgés kalap, télen fekete csizma-nadrág, de nem bocskor, csizma stb. A férfiak mintegy 30 évvel ezelőtt még viselték az 1–2 méter hosszú nyakkendőt, amelyet körülcsavartak a nyakukon, amely még a régi háborús idők maradéka volt és kitűnően védte a nyakat a kardvágástól. A nők, asszonyok viselete egyszerű fekete ruha, sehol egy kirívó szín, a leányok is legújabb időkig egyszerűen, de csinos magyar gazda leányokhoz illően öltöztek, ma már kezd a „nagykabát” divat bejönni, az öltözet azonban mégsem hódol a divatnak.*”¹⁴

A helyi lakosság konzervatizmusa ellenére a kivetkőzés Salánkon és a többi félreeső ugocsai településen is megindult, bár némileg később, mint a polgáriasodó, városokhoz közeli falvakban.¹⁵ A kivetkőzés egyik látványos bizonyítéka már az 1938–39-es években nyomon követhető. Ekkor a magyar csapatok bejövetele iránt érzett örömet reprezentálandó a kárpátaljai magyar falvakban a leányoknak *magyar ruhát* varrattak. A köztudatban sokáig ez a típusú ruha rögzült magyar viseletként. Jellemzője volt a fehér blúz, fehér, térdig érő szoknya, melyet nemzeti színű szalag szegélyezett, a fejre szintén nemzeti színű szalaggal szegélyezett pártát tettek. Sokan még napjainkban, a 21. században is tévesen ezt a mesterségesen összeállított öltözéket tartják a *kárpátaljai népviseletnek*, ami gyakran a helyi néptáncosok fellépő ruhatárában is tükröződik.

Györfly István a következőképpen jellemezte ezt az újkeletű viseletet: „*Van ezen kívül még egy romantikus népviselet, jobban mondva népies jelmez, melyet a népviselet nélkülivé vált vidékek ifjúsága, továbbá az iparoselem ölt magára olykor-olykor, főleg a szüreti mulatságok alkalmával. Ez a*

¹² Kresz 1956: 211.

¹³ Viski K. 1996: 84.

¹⁴ Horkay 2011: 8.

¹⁵ Az utóbbiak példájával szolgál a kisnemesi településekhez tartozó Tiszapéterfalva, melynek lakóit a környező falvakban *nyakkendősöknek* gúnyolták *urizáló* öltözékük miatt.

viselet a legényeknél a nemzetiszínű szalaggal díszített bő gatya, lobogóujjú ing (a múlt század közepének népviselete után), a lányoknál ugyanazon kor európai népviselete: ingváll, pruszlik, szoknya, melyen a magyarságot a pruszlik arany zsinórozása és a dúsan alkalmazott nemzetiszínű szalag jelképezi. Felesleges mondanom, hogy ez a női viselet nem hagyományos, mégis az iskolákban nagyon el van terjedve, mint „magyar ruha”.¹⁶

Az 1930-as években Csomár Zoltán még fellelte Ungban is a hagyományos viselet elemeit, amelyet ekkoriban kezdtek elhagyni. 1939-ben azt írta, hogy a szegény lakosság jobban őrzi a hagyományos viseletét, mert anyagi helyzete erre rákényszeríti, miközben a módosabbak inkább gyári szöveteket vásárolnak. Különösen gyorsan változott meg az ungi lakosság viselete a csehszlovák időszakban. Érvényét veszítette az a törvényszerűség, miszerint a szoknyák száma tükrözte a nők vagyoni helyzetét. A 30-as években az aszszonyok már csak egy szoknyát viseltek, de azt olyan dús ráncokba szedték, hogy a régi *sokszoknyára* emlékeztetett. Igaz ez a viselet kevesebb kiadással járt, mert a régi sok szoknya anyaga helyett egy női ruhára elég 3–4 méter.¹⁷

A kiveszőfélben lévő beregi viseletről ékes információkat közölt az 1939 és 1942 között a Szernye-mocsár falvait kutató Gönyey (Ébner) Sándor.¹⁸ Gönyey leírását Botlik is idézi Gátról írt monográfiájában.¹⁹ A *szovjetrendszer* évtizedei alatt teljesen egyeduralkodóvá vált a konfekcióáru, a nagy olvasztótégely nem tűrte az egyedít. A kommunista vezetőség által támogatott ügynevezett *kultúrbrigádok* nem autentikus hagyományanyagot nyújtottak. A színes, sokszor a matyó és kalocsai, valamint a ruszin színvilág elemeit is ötvöző fellépőruhákat fogadták el abban az időben *magyar ruháknak*.

Az 1960-as években a Szovjet Tudományos Akadémia néprajzosai kuttattak a kárpátaljai magyar falvakban, akik megpróbálták rekonstruálni a 20. század 20-as éveinek hagyományos viseletét. A kutatások eredményeit Grozdova I. dolgozata foglalta össze.²⁰

Más szemszögből közelíti meg a kárpátaljai népviseletet Kopriva Attila kárpátaljai művész, néprajzkutató. *Hímzések a kárpátaljai magyarok népviseletében* című, ukrán nyelven kiadott értekezésében írja, hogy a beregi, ungi, ugcsoi és máramarosi magyarok ruházata nem volt túlszűfolva hímzésekkel. Ennek oka a szerző szerint a magyarok sajátos esztétikai érzéke és ízlése,

¹⁶ Györfly 1983: 479.

¹⁷ Csomár 1998: 75–76.

¹⁸ Gönyey É. 1942.

¹⁹ Botlik 2000: 134–135.

²⁰ Гроздова 1972: 105–107.

amely ellentmond a szláv nyelvű *bojkók, lemákok és huculok* esztétikai normáinak, másrészt a kárpátaljai magyarok meg akarták különböztetni magukat a környező ruszinoktól. Kopriva szerint a kárpátaljai magyar népviselet a díszítettsége terén nemcsak a környező szláv népek viseletétől marad el, de a Kárpát-medence középső és nyugati területein élő magyarokétól is.²¹

Kopriva Attila egy ukrán néprajzkutató, Poljanszka O. kutatásaira támaszkodik, aki szerint a 18. század végétől a 19. század közepéig a magyar lányok színes, főleg piros szalagokkal ellátott pártát viseltek, amelyet hímzéssel, gyöngyökkel díszített atlasz szövet borított. A férjes asszonyok két kendőt kötöttek: egyiket a fejükre, a másikat pedig a vállukra vették. A női inget gyakran hímezték ki vékony fekete selyemfonallal, sima hímzéssel. A női viseletet ezen kívül a szoknya, a kötény, a *pruszli* (*pruszlik*) és *réklit* egészítette ki.²²

Mint Kopriva írja, a férfiak és a nők egyaránt kedvelték a rackajuh hosszú szőrű gyapjából szőtt fürtös gubát. A guba szélét posztóval szegélyezték. A nyak szegélyének két sarkába két posztógombot varrtak, ez volt a *guba szemé*. Técső környékén nagy, 7–10 cm-es posztógombokat is készítettek. Csak a legmódosabb parasztok engedhették meg maguknak a 19. században, hogy báránybundát vagy cifraszűrt vásároljanak maguknak.²³

A kutató szerint a 19. századi férfiviselet jellemző darabja a lobogó ujjú ing volt, melyre pitykegombos ujjast vagy *ujjatlan réklit* öltöttek. A gyermekek mellényét virágmintás hímzés is díszíthette. A magyarok a kék, piros, zöld és fekete színeket kedvelték. Kék vagy fekete ujjasaikat nem hímezték, viszont az ujjakat és a mellrészt zsinórozással és gombokkal díszítették. Fényes gombok díszítették a lajbit is. A ráncokba szedett, széles *bő gatya* alja rojtzott volt, *korcát* gyakran díszítették szőtt vagy hímezett minták. A módos parasztok zsinórozott szűk nadrágot hordtak. Télen a gatya fölé kék színű posztónadrágot húztak.²⁴

Ezt követően Kopriva Attila a 20. századi viseletet ismerteti. Mint írja, a század elejétől változatosabbá vált a ruhatár. Az Ung megyei női viselet néhány alsó- és felső szoknyából, háziszöttes vagy bolti szövetből varrt kötényből állt. Az ujjatlan alsó ing fölé rövid, de széles, fodros ujjú fehér inget öltöttek, melyet színes hímzés dekorált. Az Ung-vidéki ingek rövi-

²¹ Коприва 2008: 3–4.

²² Коприва 2008: 5–8; Poljanszka é. n. Lásd még: Flórián 2001: 186–189.

²³ Коприва 2008: 8.

²⁴ Коприва 2008: 9.

debbek voltak, a beregi és ugoctai ingek viszont térdig is értek. Az ing díszítésének nemcsak esztétikai jelentősége volt, de viselője korát, családi és társadalmi helyzetét is tükrözte. Az idősebb nők inge egyre kevésbé volt díszes.²⁵ Az idős nők fekete viseletét zsebekkel ellátott, durva kendervászonból szőtt kötény egészítette ki. Az inget néha szintén csak fekete hímzéssel varrták ki. A 19. századi, főt bemutatott kötényformák újabbakkal bővültek. Formája, színe különböztette meg az *aratókötőt*, a *félkötőt*, a *gyúrókötőt*, a *katrincát* (kerek kötény), a *melles kötőt*, a *nagykötőt*, a *surcot* (szögletes kötény). Valamennyi hasonló anyagból készült, de leggyakrabban a *gyúrókötőn*, a *katrincán*, a *melles kötőn*, a *nagykötőn* és a *surcon* volt hímzés. A hímzés a kötény alsó részén foglalt el egy széles vízszintes sávot. A növényi ornamentumok mellett előfordultak állat- és növény-, ritkábban emberábrázolások is. A gyári szövetek elterjedésével igen gyakorivá váltak a színes fonott rojtok, melyeket két vagy több sorban varrtak a kötényre.

A kötött vállkendők színe leggyakrabban fekete vagy fehér volt, de voltak háziszöttes vállkendők is. A négyzet alakú ruhadarabok egy-egy oldala a 1,5–2 métert is elérte, széleit sűrű rojtozás szegélyezte. Az átlósan kettéhajtott vállkendőt a vállra vetették, sarkait hátul deréktájon kötötték meg. A vállkendő színes hímzése és rojtozása a viseletnek gazdag és ünnepi jelleget adott. Ugyanakkor itt is jelen volt az említett mértéktartás, visszafogottság. Kopriva Attila is kiemeli a nagydobronyi viselet közismerten színes, unikális jellegét. A szerző szerint e hagyományos népviselet azért maradhatott fenn, mert a nagydobronyiak mereven elzárkóztak nemcsak a ruszin lakosságtól, de a környékbeli magyar falvaktól is.²⁶

A férfiviselet jóval visszafogottabb színű volt. Hímzés még az ingeken sem fordult gyakran elő. Az ingujjat és a hosszú ing mellrészét sokszor rojttal, csipkével díszítették. Különlegesek voltak az úgynevezett lakodalmas ingek. A hétköznapiól eltérően ezeknek rendkívül széles, *lobogó* ujjuk volt. Az ujjak végét kivágások díszítették, melyeket eleinte fehér, majd a 20. század elejétől piros, kék, ritkábban sárga cérnával varrtak körbe. A kivágások mellett két díszítménysáv húzódott, kétféle motívumokat hímezve rájuk. Szokás szerint az ilyen ingeket a menyasszony házában varrták, majd a vőfélyek vitték el a vőlegénynek. A lakodalom után az inget a temetésre tették el. A szerző megjegyzi, hogy a férfiak gatyájának szárát csipke vagy

²⁵ A szerző felhívja a figyelmet a hímzés színének változékonyságára, miközben a minták viszonylag kevésbé változtak. (Kopriva 2008: 10.)

²⁶ Kopriva 2008: 11–12.

fehér rojt szegélyezte, ellentétben a románokkal, akik geometriai hímzéssel díszítették. Télen a fehér vászongatya helyett fekete, meleg *priccses nadrágot* húztak. A szegények a posztó kímélése végett a nadrág ülepére és térdeplőjére bőrfoltot varrtak. A férfiviselethez tartozott a *lajbinak* nevezett rövid, fekete mellény, melyet selyemből vagy gyapjúból varrtak. A beregi *lajbit* egy darab, vállon átvetett szöveta darabból szabták ki. Az első részt hosszában kettévágták, ezt majd 10–12 apró fehér gomb fogta össze, emellett kivágták a karmélyedéseket is. Voltak más típusú, vállvarrásos mellények is, jobb első oldalukon órazsebbel, ezeket a módosabb férfiak viselték. A férfi mellények öngombok és zsinórhurkok segítségével gombolhatók össze. Úgy a női, mint a férfi mellényeket gyakran díszítették *cakkoknak* nevezett, háromszög alakú szöveta darabokkal és zsinórozással.²⁷

A férfiviselet fontos összetevője volt a *surcnak* nevezett négyszögletes kötény, melynek volt hétköznapi és ünnepi változata is.²⁸

Nősülés előtt a legények keskeny bőrvet viseltek nyomott virágmin-tákkal. A lakodalom napján, amikor a menyasszony fejét kendővel kötötték be, a vőlegény lecsérélte ezt a díszes kamasz övet férfihez illővel. A 19. században az idősebb férfiak gyakran fokossal, kígyófejes sétapálcával vagy egyéb bottal jártak.

A nyári ruha télire váltása vagy fordítva valamelyik egyházi ünnephez (húsvét, karácsony) kötődött, a gazdasszony már az ünnep előtt kikészítette a családtagok ruháját.

AZ UGOCSAI NÉPVISELET

A vidék népi öltözködésének a szakirodalomban leírt általános ismeretése után térjünk rá közvetlenül az ugoicsai népviseletre, melyről György Horváth László és Lajos Mihály falumonográfiájában is szó esik.²⁹ E viselet elemeit a kollektív emlékezetben őrzött hagyományanyag, valamint a családi archívumban megmaradt fotográfiák alapján a 20. század elejéig többé-kevésbé nyomon lehet követni. A hagyományos társadalomban az egyén, a család sorsfordulóit (komaság, konfirmálás, első áldozás, katonaság, eljegyzés, lakodalom, temetés) örökítette meg fotográfia.

²⁷ Коприва 2008: 13.

²⁸ Poljanszka kézirata szerint az ünnepi surcot piros és kék színű hímzés díszítette, mely helyenként változott. Fő motívumok: csillag, szív, madár, leggyakrabban galamb. (Полянська é.n.: 8.)

²⁹ György Horváth – Lajos 1998: 137.

A viselet felosztását a néprajzi szakirodalomban megszokott módon a hajviselet tárgyalásával kezdem. A visszaemlékezések szerint Kárpátalja-szerzte a lányok hosszú, fonott haját viseltek.³⁰ Az asszonyok már kontyba fogták a hajukat, a férfiak pedig egészen rövidre nyírt haját viseltek. Az egykoron ünnepi viseletként szereplő pártáról nem tesznek említést az adatközlők, csak a főt említett „magyaros ruha” tartozékaként tér vissza a 20. században. Szalagot, pántlikát viszont szívesen kötöttek a hajukba a lányok.

Morvay Judit szerint a salánki asszonyok vasárnap a hajukat választás nélkül simán hátrafésülték, egy ágba fonva, de akinek sűrű haja volt, az két ágba is fonhatta. A hajfonatot vagy csomót magasan a tarkó fölött rögzítették, ennek *koszorú konty* vagy *koszorú* volt a neve. A századforduló táján a konty rögzítésére hajtút használtak.³¹ A nőknél a hosszú haj viselete a visszaemlékezések szerint kb. az 1960-as évekig természetes volt. Aztán megszokottá vált a rövid haj, amelyet gyakran hajcsavarok segítségével tettek hullámossá.

Míg a korábbi évszázadok során a férfiak hol csimbókba font hosszú haját viseltek, hol kopaszra borotválták a fejüket, a 19. századtól kezdve, az általános katonáskodás következtében a körhaj, majd a rövidre nyírt frizura vált általánossá. A férfiak, legények haját valamelyik ügyes kezű családtag vagy szomszéd nyírta. A régi fényképek tanúsága szerint, míg a városiak a hátrafésült haját kedvelték, a falusi férfiak inkább „angolosan”, baloldalon elválasztva, oldalra fésülték a hajukat és hajkenőccsel lesimították.³² A férfiak hagyományosan bajuszt viseltek, melynek hossza egyre rövidült. Ellenben a szakáll a magyar paraszti hagyományban nem volt elterjedt.

A fejfedők is nemenként különböztek. Ünnepélyes alkalmakkor a lányok pártát tettek fel, amely az úri osztály ruhatárából került a parasztsághoz.³³ Az idősebb lakosok még emlékeznek arra, hogy az asszonyok *fűkötőt* varrtak maguknak és azt is viselték. Morvay Judit gyűjtéséből tudjuk, hogy a 19. század végén a salánki menyasszonyok fekete szalagos, merevített, az áll alatt megkötött, fekete *fűkötőben* esküdtek. Másodsorra a ravatalon került a fejükre ez a fejfedő, ebben temették el őket. Hétköznapokon az idősebb asszonyok kizárólag kendőt viseltek a fejükön, amely posztóból, *kázsmérből* vagy más anyagból készült, alatta pedig nem viseltek főkötőt, tokot vagy más merevítőt. Télien fekete vagy kávébarna színű, meleg *nagykendőt* is kö-

³⁰ Katona F. 1943–1944: 41.

³¹ Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

³² Flórián 1997: 711.

³³ Gáborján 1969: 20.

töttek a fejkendő fölé, mely posztóból vagy harasztból készült, és a vállat is betakarta. Szalmakalapot a nők még a mezei munkálatok alatt sem viseltek.³⁴

A fejkendő viselete a leghosszabb ideig a templomra terjedt ki. Itt viszont a lányok fejkendő nélkül, hajadon fővel jelentek meg.³⁵ Napjainkban már az is előfordul, hogy templomba menet a fiatalasszonyok nem kötnek kendőt.³⁶ Általában a papné fejviselete a mérvadó.³⁷ A fejkendő kötésének módjáról, a kalapformáról sokszor meg tudták állapítani a viselője hovatarozását. Az idősebb asszonyok ma is az álluk alatt kötik meg háromszögre hajtott kendőjüket, mely általában sötét (fekete vagy barna, esetleg nyáron világos vagy mintás) színű.³⁸ A hátrakötött kendőt csak a nyári forróságban, a mezei munkák során viselik.

Talán a kalap volt a salánki népviselet legjellegzetesebb eleme, mely valamikor a 19. században válthatta fel a süveget. Házasesembert még a 20. század derekán sem lehetett kalap nélkül az utcán látni. Mint a szakirodalomban olvashatjuk, „... *meglett férfi, családfe csak a templomban, egyébként sok helyen még a házban is csak evés közben vette le és tette kalapját maga mellé a padra.*”³⁹ Kresz Mária írja: „*A beregi Tiszaháton is széles az öregek kalapja, míg a legényeké »középszerű karimájuk«, – a pásztorok pedig az öregekhez hasonlóan nagy karimájú, zsiros kalapot viselnek.*”⁴⁰ A jellegzetes salánki kalapot például kalappal csináltatták Nagyszőlősen, s mindig a menyasszony ajándékozta a vőlegényének. A kalap elkísérte a férjet utolsó útjára is, bekerült a koporsóba. Csak azok a kalapok maradtak meg a családok tulajdonában, amelyek gazdája nem otthoni földben nyugszik. A szibériai lágerekben elhunyt apák fejére sem került rá férfiúi méltóságuk jelképe, a salánki kalap. A *biblinkalapnak* vagy pántlikás kalapnak nevezett salánki posztókalap fekete színű volt, kissé alacsonyabb a környéken megszokott formánál, az átlagosnál némivel szélesebb, vízszintesen álló, kemény karimával. Három ujjnyi széles selyempántlika szegélyezte, melynek

³⁴ Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

³⁵ Az etnikailag vegyes településeken, például Csepében azt tapasztaltam, hogy a görögkatolikus lányok is kendővel a fejükön lépnek be a templomba.

³⁶ Ez csak a reformátusok és a magyar görögkatolikusok esetében fordul elő.

³⁷ Csiszár Árpád is megjegyzi, hogy a pap, a papné, a zsidó kupecsek, az iparosok, az iskolázott „kisasszonyok” és némileg az agglegények viselete elütött a paraszti viselettől. (Csiszár 2002: 23–27.)

³⁸ Érdemes összevetni a szatmári női viselettel. (Csiszár 2002: 20–23.)

³⁹ Flórián 1997: 713.

⁴⁰ Kresz 1956: 70.

masniját kartonpapír merevítés tartotta. Flórián is megjegyzi, hogy a kalap mellé a legények bokrétát tűzhettek árvalányhajból, a húséget jelképező rozmaringból vagy más virágból.⁴¹

Télen a férfiak kalap helyett fekete színű, prémes, bélelt kucsmát viseltek, melynek tetejét benyomták.⁴²

Ami az ékszerekre illeti, az ugocsai lányok és fiatal asszonyok a 20. század elején 2-3 sor fehér gyöngyből font *kalárist* viseltek a nyakukban és *fülbevalót* a fülükben. Főleg az hordott ezüst fülbevalót, akinek a szeme fájt, attól meggyógyult.⁴³

A hagyományos paraszti viselet legfontosabb alapanyaga a kendervászon volt, amelyet a 20. század első évtizedeiben vidékünkön minden háztartásban megtermeltek és megfontak. A vászonzóltán vászoninget varrtak, amelyet kifehérítettek, felső- és alsóruhaként egyaránt viseltek, ennek emlékét őrzik „fehércseléd, vászonzseléd” kifejezéseink:⁴⁴ Katona Ferenc szerint 1943-ban még Tiszaszászfaluban is általános volt a házi szövésű viselet.⁴⁵

Az ingváll csípőig ért, bevarrott vállrésszel készült. Az ujjá csuklóig ért, a csuklónál erősítették a karhoz. Az ujját általában úgy hordták, hogy könyök alá felgyúrták. Az ujjá szűk volt, de nem szoros. Díszítés jobbjára csak a nyakrészen volt.⁴⁶ Az ingek nyakkivágása elől volt, de az a férfinégtől eltérően sohasem volt lehajtott gallérú.⁴⁷ A salánki adatközlők emlékezete szerint az ingváll rövid ujjú volt, gallér, kivágás nélkül.

Alsó viseletként a nők ráncos *pendelyt* (alsószoknyát) viseltek, amely a korábbi hosszú ing kettéválásából keletkezett.⁴⁸ A pendely lábszárközépig ért és 3-4 szélből készült. A derékra derékpánttal erősítették, erre pedig madzag volt kötve. Morvay Judit szerint a gallér neve Ugocsában *kösnye*

⁴¹ Flórián 1997: 718.

⁴² Csiszár Árpád is megjegyzi, hogy hegyesre kitolva és föltre húzva parasztember nem viselt sapkát. A két világháború között a fiúk leventesapkát viseltek. Csak akkor viseltek a legények kalapot, ha a katonaságtól leszereltek. (Csiszár 2002: 27; lásd még: Györffy 1941: 337.)

⁴³ Magyar Néprajzi Atlasz I-IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

⁴⁴ Flórián 1997: 591; Györffy 1941: 341.

⁴⁵ Katona F. 1943–1944: 40.

⁴⁶ Magyar Néprajzi Atlasz I-IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

⁴⁷ Flórián 1997: 601.

⁴⁸ Szatmárban a pendely az asszonyoknál bokáig érő, a lányoknál rövidebb volt. A rövid ujjú vászon ingváll derékig ért. Az öregebbek viszont egy darabból álló hosszú, ráncos inget hordtak. (Csiszár 2002: 20.)

vagy *korc* volt.⁴⁹ Eresztéke, betoldása nem volt, hasitéka előlről nyílt. Nyáron és hétköznapokon a pendely volt a felső viselet is.

Ünnepekkor, hidegebb időben színes, üzletben vásárolt anyagból még vettek a pendelyre ráncos szoknyát.⁵⁰ A lábszárközépig érő felsőszoknya neve *kabát*⁵¹ volt. Ez nyitott apró ráncokkal készült, nem volt vágott, a hasitékot pedig elől viselték rajta. A szoknya fölött mindig kötényt viseltek, mely majdnem körülérte a derekat.⁵²

Női alsónadrágot a visszaemlékezések szerint csak a második világháború után kezdtek el viselni. Ekkor kezdte a *kombinét* (kombiné) is felváltani a pendelyt. A salánki asszonyok általában egy alsószoknyát viseltek, mely lábszárközépig ért és nyitott apró ráncokba volt szedve. Három szélből készült, anyaga a hétköznapinak karton volt, az ünnepi *gyolcsalsóé* pedig fehér gyolcs.⁵³

A férfiviselet alapja az öltőruha (gaty+ing) volt.⁵⁴ A hagyományos háziszóttos vászon férfiing ujjja lobogós, *borjúszájú* volt a pásztoroknál, a parasztnál pedig szűkebb, kézelővel ellátott. Morvay Judit adatközlője szerint előfordult, hogy a pásztor a bő ingujjába szedte össze a frissen világra jött malacokat.⁵⁵ Az ing nem volt hímzéssel díszítve, kis állógallérral készült. A nyakrészt egy, később három gombbal zárták.⁵⁶ Az inget a mezőn dolgozva kieresztették, de különben nadrágba tűrve viselték. Fennmaradt darabok hiányában csak feltételezhetjük, hogy a férfiingek hosszú derekúak, bevarrott ujjúak voltak, a rövid derekú ingeket csak a pásztorok hordták. Az ing betoldásait *picóknak* (pöcök) nevezték.⁵⁷ Az ing kiegészítője volt a

⁴⁹ Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

⁵⁰ Télen a hosszú ingre vették fel a ráncos szoknyát, a blúzt, a nagykendőt. (Csiszár 2002: 20.)

⁵¹ Nagydobronyban, illetve az ugoccai cigánység körében ma is *kabátnak* nevezik a szoknyát. Györfly István is megjegyezte, hogy Bereg vármegyében *kabátnak* mondták a szoknyát. (Györfly 1941: 367–368.)

⁵² Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

⁵³ A korabeli fényképek tanúsága szerint a háziszóttos szoknya és ing mellett már az első világháború után kezdett terjedni az *egészruha*, *blúz*, *rékli* is. (Lásd még: Ratkó 2014: 596.)

⁵⁴ Lásd még: Ratkó 2014: 591.

⁵⁵ Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

⁵⁶ Csiszár Árpád írja, hogy a szatmári férfiing nyakát „szatyinggal” (vékony szalaggal) húzták össze. (Csiszár 2002: 19.)

⁵⁷ Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

Horkay Lajos által ismertetett hosszú fekete nyakravaló, melynek katonai és polgári párhuzamait a 17. századtól kezdve Európa számos országában megtaláljuk.⁵⁸ A 20. század első felében az adatközlők emlékei szerint a férfing már mandzsettás ujjú, lehajtott gallérú, végig gombolós volt, lehetőleg fehér „gyöngyházgombokkal”. A férfiak még a nyári forróságban, a mezei munkák során sem tartották illendőnek, hogy levegyék ingüket, mint ahogy a kalapjukat is csak evés közben, illetve lefekvés előtt vették le a fejükről.

Az ugcocsi férfiak télen-nyáron *gatyaszárba* jártak. Télen volt, aki a gatyára felhúzott egy házivászonból szőtt, szűk *ficfa-nadrágot* (füzfa gatyát) is⁵⁹. A 4 szélből készült bő gatyá szárközépig ért, s a *korcába* húzott *gatyamadzaggal* kötötték meg. Ennek befűzésére *gatyaráncolófát* használtak, amelyből még többet is felleltem Salánkon. E tájon csak fehér vászonruhát hordtak, *zsiros*, vagy kékre festett inget-gatyát nem, még a pásztorok sem. A férfiaknál később a gatyá csak a hétköznapi viselet része, aztán teljesen kikopik a viseletből. Viszont Salánkon még az 1960-as években is viselték a férfiak a vászonból szőtt bő gatyát. Az itt felgyűjtött gatyák vastag szövésűek, rövidek, alul rojtzottak. A durvább vászon munkaruhák mellett minden bizonytal voltak ünneplő, gyolcs gatyák is, amelyeket sűrű ráncolással és rojtózással díszítettek.⁶⁰

A helyi népviseletben tükröződnek a társadalmi különbségek is. Az egykor főleg jobbágyparasztk lakta Salánkon ugyan nem maradt nyoma a kismemesek és módos parasztk körében a 19. században meghonosodott kékosztó viseletnek (zsinóros magyar nadrág, dolmány, mente stb.), sem a férfiak és az asszonyok által hordott mentéknek, dolmányoknak, sem pedig a bőrből készült ruhadaraboknak (bekecs, ködmön, bunda, kankó stb.). A Nagyszőlősi járás valamennyi magyar települését felölelő, később pedig az ungi, beregi és máramarosi településekre is kiterjesztett, a Kárpátaljai Magyar Népfőiskola által szervezett fotódokumentum-gyűjtésünk során azonban szép számmal kerültek elő régi fényképek, amelyekeken még láthatunk zsinóros, pitykegombos dolmányokat, mellényeket, nadrágokat is, elsősorban a kismemesi falvakból.

⁵⁸ Flórián 1997: 598–599. Mivel e vászonviseleten nem voltak zsebek, a férfiak és a nők a vállukra vetett szőr- vagy vászontarisznyában hordták a tűzszerszámot, enivalót, apróságokat. (Csiszár 2002: 19.)

⁵⁹ Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

⁶⁰ Flórián 1997: 607; Csiszár Árpád írja, hogy Szatmárban a *bőgatyát* az 1920-as évek végén már felváltotta a vászonból szőtt *szűkgatyá*, majd a vászon vagy zeig („*cájpg*”) vásári nadrág. (Csiszár 2002: 23.)

A paraszti vászonviselet egyetlen kékposztó eleme a Kresz Mária által is említett mellény (*lajbi*), valamint a posztóujjas lehetett.⁶¹ A szakirodalom részletesen leírja a zsinórozással, pitykegombokkal, fémkorongocskákkal díszített vagy egyszerű mellényeket, melyek a német Brustfleck, Leibl kifejezésekből magyarosodtak *pruszlikká* és *lajbivá*.⁶² A felsőruhák közül is az olesó guba terjedt el a suba és szűr helyett. Így a háziszóttos kenderviselet a 20. századig használatos maradt, főleg hétköznapi és nyári viseletként.

A szakirodalomból tudjuk, hogy az első világháború után jelentek meg a vásárolt anyagból varrt ruhadarabok, illetve a gyári konfekciótermékek. A csizmanadrág-ujjas együttes főleg téli viseletnek számított.⁶³ Színe fekete, anyaga általában posztó volt, kivéve a boltban vásárolt, illetve nyári viseletként használt darabokat. A gazdagabbak ujjasát és mellényét a 20. század derekáig zsinórozás díszítette. Az ujjas alá állig begombolt, galléros-mandzsettás fehér gyolcsinget vettek (nyakkendő nélkül, mert azt csak az urak és a zsidók hordtak).⁶⁴ Ez már gyári termék volt, hasonlóan a zsinóros-pitykegombos posztómellényt kiszorító, polgári jellegű *lajbihoz*. Az *ujjas lajbinak* is nevezett *nagy mándli* is a 20. század elején adhatta át a helyét gyári konfekció terjedésével a városias, fekete posztó télikabátnak, *nagyujjasnak*.⁶⁵ Az úgynevezett *priccses nadrág* sokáig tartotta magát. A szakirodalom szerint ez a magyar huszárvisellel együtt nyugatra került ruhadarab combon kiszélesedő, *breeches* nevű változata, mely *bricses*, *bricsesz* vagy *priccses* jelzővel került haza s vált népszerűvé a magyarság körében.⁶⁶ Ugocsában az idős férfiak még az 1990-es évek végéig ebben jártak templomba, mentek rangosabb eseményekre. A 20. század végére Kárpátalja-szerte felváltotta e viseletdarabot a pantalló.

Az időjárás hidegebbre fordultával az ingváll és pendely fölé a nők *lajbit* (*pruszlikot*), *blúzt*, *ujjast* és szoknyát vettek fel, ezenkívül a női viselet elengedhetetlen darabja volt a vállkendő. A szakirodalomban aprólékosan ismertetett vállkendő⁶⁷ különböző elnevezései ismertek a vidéken: *nagykendő*, *hárásztkendő*, *harasztkendő*, *bongyor kendő*, *bongyor nyakbavaló*, *nyakbavaló*. Volt vékonyabb és vastagabb fajta, főleg fehér, bordó vagy

⁶¹ Kresz 1956: 108.

⁶² Flórián 1997: 649, 657–658.

⁶³ A férfiak ünnepi viseletét a nadrág, csizma, ing, mellény és kalap alkotta. (Csiszár 2002: 23.)

⁶⁴ Lásd még: Csiszár 2002: 26.

⁶⁵ Flórián 1997: 650–651.

⁶⁶ Flórián 1997: 645.

⁶⁷ Flórián 1997: 659–660.

fekete színben. A zöldet, sárgát nem szerették, azt mondták, hogy oroszos. Fehéret csak a leggazdagabbak viseltek.⁶⁸

A téli felsőruházathoz tartozott még, mint már említettem, az ujjas,⁶⁹ amelyet nők és férfiak egyaránt viseltek. Ezt Salánkon a 20. század 30-as éveiben kezdte felváltani a Horkay Lajos által említett *nagykabát-divat*, majd pedig a *szvetter* és más modern ruhadarabok.

Az egykor a suba (bunda) szegényes változatának tartott, a szűrnél is olcsóbb guba a szomszédos Szatmárhoz, Máramaroshoz⁷⁰ hasonlóan Ugocsa jellegzetes ruhadarabjának is számított. Erre utal a szólás is: „*guba gubával – suba subával*”. Kresz Mária írja, hogy „*a gubát az ország egyik különösen szegény vidékén, az Alföld északkeleti részén hordták. Főleg Munkácson, Beregszászon, Szatmárnémetiben, Miskolcon, Gömör megyében és Debrecenben készítették.*”⁷¹ Györffy István szerint a gubaszövet készítése, a gubacsapás – mesterség szinten – Ungvár, Munkács, Beregszász felől a 18. század elejétől terjedt az ország belseje, az Alföld felé.⁷² A guba sima és fűrtös változatai tehát a mai Kárpátalja és Debrecen felől hódították meg a Kárpát-medencét, s ezek a vidékek őrizték meg legtovább a guba készítését. A szatmári, beregi Tiszaháton, Szamosháton még a 20. század elején is szőttek gubát. Ezeknek a rövid fehér gubáknak az utolsó példányait szinte napjainkig őrizték a felső-Tisza-vidéki asszonyok.⁷³ Bár a guba elsősorban a köznép viselete volt, néha a nemesek is felvették. Bár a gubát mindkét nem viselte, a férfiak és a nők gubájának szabása eltért egymástól.⁷⁴ Az ünnepélyes felsőruhaként is szereplő guba elterjedtségéről tanúskodik egy dél-ugocsában gyűjtött szólás is: *Örök harag – gubadarab*.

Morvay Judit salánki kutatásaiból arra következtethetünk, hogy a nők sem harisnyát, sem ködmönt és kisbundát nem viseltek, mint ahogyan a férfiak körében is ismeretlen volt a szűr és a bőrmelles is.⁷⁵ A női kisbunda csak

⁶⁸ Móricz K.: 1993:141.

⁶⁹ Az ujjas bélelt, deréktól valamivel hosszabb, rövid kabát volt. A legtöbb férfi ezt viselte télen is, csak jól alálöltöztek. A vastagabb anyagú, melegebb nagyujjast csak a leggazdagok viselték. (Csiszár 2002: 20.)

⁷⁰ Luby 1927: 145; Ratkó 2014: 603–610.

⁷¹ Kresz 1956: 36.

⁷² Flórián 1997: 630.

⁷³ Flórián 1997: 632.

⁷⁴ A férfigubának kerek ujjá, az asszonygubának pedig lapos ujjá volt. A guba *szemét* összetekert posztóból készítették, *cifrának* vagy *rózsának* is nevezték. (Luby 1927: 154.)

⁷⁵ Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

a 20. század második felében jelent meg a vidék falvaiban. Kesztyűt sem hordtak, mint ahogyan a legények sokszor még a munkavégzést akadályozó nagyujjast is szőgyellték télen fölvenni, mondván: *Aki mozog, nem fázik.*⁷⁶

Mint már említettem, a férfiak és a nők ruházatának elengedhetetlen kelléke volt a kötény. Ezt a szakirodalom mint a társadalom felsőbb köreiből a parasztságtól „felemelkedő” öltözetemet tartja számon, szemben az úri osztálytól „leszálló” más kultúrjakkal.⁷⁷ A nők sokszor a szoknyájuknak azt a részét, amelyet a kötény takart, olcsóbb anyagból varrták, mint a látható részeket.⁷⁸ A kislányok is kötényt viseltek.

A szakirodalom szerint a félkötényt a 19. század elejétől nemcsak a molnárak, kőművesek, tímárok és más mesteremberek kötötték maguk elé, de az állatok körül foglalatostudó földművesek is. Így vált a kötény a vászongatyás, majd a nadrágos hétköznapi, sőt ünnepi viseletek elmaradhatatlan tartozékává.⁷⁹ Morvay Judit szerint a salánki férfiak a 20. század első felében még kötőnek nevezett keskeny, háziszöttes kötényt viseltek.⁸⁰ Később a férfiak inkább a sötétkékre festett surcot kedvelték, melynek elterjedt egy hosszított, nyakba akasztható felsőrésszel ellátott formája is. Ez utóbbit főleg a mesteremberek kedvelték. A surc a hétköznapi viselet részét képezte, templomba például illetlenség lett volna surcban menni.⁸¹ A surc viselete a 21. századig megmaradt Salánkon, Gyulán, Aklihegyen, Öregakliban stb., az idősebb emberek ma is szívesen viselik munkavégzés közben, hogy ruhájukat kíméljék.

A lábbeli viselete a magyar településeken Kárpátalja-szerre hasonló volt. A kárpátaljai magyarok kollektív tudatában a bocskor viselete a szlávokhoz köthető. Az adatközlők szerint a ruszin aratómunkások hozták magukkal a magyar falvakba eladásra bocskort. Ugyanakkor Morvay Judit 1969-es gyűjtése szerint nyáron a salánki magyar férfiak is hordtak bocskort, s aratáskor az asszonyok is kerek, beráncolt orrú bocskort húztak a lábukra, amiről a kutató vázlatrajzot is készített.⁸² A szakirodalom szerint a kerek orrú bocskort

⁷⁶ Móricz K. 1995: 119.

⁷⁷ Flórián 1997: 662.

⁷⁸ Gáborján 1969: 21.

⁷⁹ Flórián 1997: 663.

⁸⁰ Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

⁸¹ „Munkavégzésnél a férfiak és a nők a ruha fölött mindig hordtak kötőt. Ezek sötétkék surc vászonból készült félkötők voltak. A férfiaknak vászonból volt szélesebb, ugyancsak derékon hátul megköthető nagy kötőjük.” (Csizsár 2002: 20.)

⁸² Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

az alföldi magyarság borjúsájú bocskorként ismeri, s Herman Ottó ezt tartotta a magyar bocskorformának.⁸³ A bocskor viselését a Tiszaszászfaluban 1943–44-ben gyűjtő Katona Ferenc is alátámasztja.⁸⁴

A magyarok tehát leginkább csizmát viseltek, de nem mindig. Nyáron általában mezítláb jártak (főleg a nők és a gyerekek), télen és ünnepnapokon viseltek csizmát, később cipőt. A csizmát, s egyesek később a cipőt is főleg a tiszaujlaki csizmadiákkal készítették, akik Ugocsában a leghíresebbek voltak. A férficsizma kemény vagy rogyós szárú, szegezett talpú, hátul varrott, fekete színű *bokszcsizma* volt. A női csizma régebben oldalt varrott, keményszárú, szegezett talpú volt. A színe ennek is leggyakrabban fekete volt, de egyik adatközlőm lánykorában piros csizmát is viselt. Aki tehette, két pár csizmát is csináltatott magának. Az egyik ünneplő, a másik hétköznapi célt szolgált, de így esős időben az átázott csizmát is fel lehetett váltani. A csehszlovák időben terjedt el az olcsó, de vízhatlan gumicsizma, a szovjet érában pedig a szintén olcsó, műbőr *kirza csizma*. Ahogyan korábban az elnyűtt csizmák szárát bocskorként lehetett hasznosítani, a kilyukadt szárú gumi- vagy *kirza* csizma szárának levágásával az alsó részt mezei munkákra még sokáig felvehették.

A 20. század derekáig a falusi nők nem hordtak *szandát* és papucsot (a férfiak sem). Az 1969-es gyűjtés szerint újabban egy tiszaujlaki cipésztől vásároltak az asszonyok magas sarkú papucsokat.⁸⁵ Néhány fennmaradt darab tanúsága szerint viszont a mezei munkák során, esetleg nádvágáskor vagy hidegben, sárban való közlekedéshez hordhattak fapapucsot, mely jól védett a szúrós tarlótól, s amelyet a magyar szakirodalom *klumpa* néven ismer.⁸⁶

Végezetül a csecsemőkelengyét említeném. A *pókásnak* nevezett, régebbi ingekből, gatyákból hasított rongydarabokat, kisingeket, kisfőkötőket stb. az anya, illetve az egy háztartásban lakó nagyanyák adták az újszülöttnak. Megszületése után a gyermeket három hétig a *pókaruhába* tették: szorosan lekötötték kezét-lábát, hogy meg se tudjon mozdulni. A *pókaruha* egy nagy darab vászon volt, amit *pókakötőnek* nevezett hosszú szalaggal kötöztek körbe. A gyermeket otthon *bőcsőbe* tették, a mezőn lécekre erősített párnahuzatba (*rengő*) fektették, később pedig a kicsit ülőszékbe vagy állószékbe rakták. Iskolás korukig a gyerekek öltöztetése nem okozott gondot. Hétköznapra megtette egy kis ing vagy az idősebb testvér kinőtt ruhája. Csak az iskolás

⁸³ Flórián 1997: 687; Györffy 1941: 359–361.

⁸⁴ Katona F. 1943–1944: 40.

⁸⁵ Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

⁸⁶ Paládi-Kovács 2001b: 848; Flórián 1997: 689.

korú kislányok kaptak *viganót*, a fiúk pedig kis öltönyt, de gyakran előfordult, hogy a lábbeliben felváltva mentek iskolába a szegényebb sorsú gyerekek.

Összegzésül tehát megállapítható, hogy a jelenlegi Kárpátalja más lokális viseleteinek nagyobb részéhez hasonlóan az ugcocsi hagyományos ruházat nem volt díszes, csillogó, de annál több archaikus elem lehető fel benne. Főleg a színes nagydobronyi népviselettel összevetve szembeűnő a helyi népviselet puritán egyszerűsége. Elsősorban az idősebb korosztály esetében feltűnő a visszafogottság, a fekete-fehér színvilág.⁸⁷ E szegényesnek tűnő táji viselet azonban nem annyira a magyarlakta területek átlagánál alacsonyabb életszínvonnallal magyarázható, hisz lényegében ugyanazt hordták a módosabb gazdák is, akiknek telt volna díszesebb ruhadarabokra is.⁸⁸ Véleményem szerint e szolid, visszafogott népviselet inkább a vidék nagyobbrrészt református hitű parasztságának puritán mentalitását, értékrendjét tükrözte, mely szerint a vagyont, az élet értelmét a kemény munkával szerzett föld és jószág jelentette, nem pedig a *puccos* ház és a *cifra* ruha. S bár a vidék magyarságának hagyományos viselete összességében jól illeszkedik a magyarság viseletegészébe, mégis fellehető benne a lokális elkülönülés. E táji sajátosságok csak részben magyarázhatóak a 20. századi politikai változások okozta határmódosításokkal és a magyarság többi részétől való elszigetelődéssel. A kárpátaljai magyarság évszázadok óta együtt él ruszinokkal, románokkal, németekkel és más népekkel, s a velük létesített interetnikus kapcsolatok és kölcsönhatások kiterjedtek a viseletre is. Éppen ezért naiv, egyoldalú és helytelen lenne azt feltételeznünk, hogy a kárpátaljai népviselet a magyarországinak egy archaikusabb, szegényesebb változata. Inkább olyan jelenségként, a tárgyi műveltség oly fontos szegmenseként kell azt elképzelnünk, amely a különböző tényezők által folyamatosan alakult, magába olvasztotta a szomszédos kultúrák egyes elemeit, ám gyökereit, meghatározó elemeit a kisebbségi helyzetbe való kényszerülés ellenére sem veszítette el, és a magyarországi, erdélyi, felvidéki stb. magyar viselettel párhuzamos fejlődéstörténeten ment keresztül. Például a népviseletből való *kivetkőzés* Kárpátalján nagyjából egy időben (a 20. század derekán) ment végbe a Kárpát-medence többi magyarlakta területével, miközben a hegyvidéki ruszin falvakban ez a folyamat egy-két évtizeddel később következett be. Az építkezéshez, gazdálkodáshoz hasonlóan a kárpátaljai magyar népviselet és a környező népek tradicionális

⁸⁷ Csizsár Árpád leírja, hogy a szatmári asszonyok életük során csak nagyon rövid ideig hordtak színes ruhát, harminc-negyven éves korban már sötét színű, kis mintás ruhát és fejkendőt viseltek. (Csizsár 2002: 21.)

⁸⁸ Ennél jóval markánsabb eltéréseket figyelhetünk meg a parasztság, illetve más rétegek (iparosok, városiakok, zsidó kereskedők stb.) viselete között.

viselete között is felfedezhetünk bizonyos ethno-kulturális egyezéseket. Ilyen közös pontokként határozhatjuk meg például a *guba*, a bocskor, a facipő stb. mellett a viseletet díszítő motívumkincs egyes elemeit. A csehszlovák időszakban az anyaországtól való elszakadás, a gyári konfekciótermékek terjedése, a paraszti önellátás lassú visszaszorulása következtében a helyi magyarság viseletébe egyre több „idegen” elem vegyült, s ez a folyamat a 20. század derekától (a szovjet időszak első évtizedeinek nincstelensége, *kivetkőzés* a népviseletből, majd a globalizáció hatásának erősödése) gyorsult fel drasztikusan és végérvényesen. Ennek ellenére szakavatott szemmel nézve a kárpátaljai magyarok máig kitűnnek viseletük egyes elemeivel a vidék más etnikumai közül. A néprajzkutatók munkája a viseletkutatás terén is rendkívül sürgető, mert a Kárpátalján is immár bő fél évszázada végbement *kivetkőzés* eredményeként a 21. században már igencsak nehéz az adatgyűjtés. Pedig elődeink szerény, de fáradságos munkával elkészített, ezért igen megbecsült népviselete a magyar műveltség értékes részét képezi, mely féltendő, hogy a kultúraváltás áldozatául esik.

ABSZTRAKT

Az ugocsai hagyományos ruházat, főleg az idős emberek esetében (a színes nagydobronyi viselet kivételével) visszafogott, egyszerű volt, de annál több archaikus elemet tartalmazott. Mivel a 20. század derekára Kárpátalján is végbement a *kivetkőzés*, ezen a téren különösen nehéz az adatgyűjtés. Összességében a vidék magyar népviselete a magyarság viseletegészének szerves részét képezi, mégis fellelhetőek benne bizonyos helyi sajátosságok. A helyi népviselet jellegzetes elemei a házilag szőtt kendervászon gatya, ing, pendely, a később elterjedt csizmanadrág, *ujjas*, rékli, lajbi voltak. Falvanként változott a kalap formája, a nők pedig főkötővel, fejkendővel kötötték be a fejüket. Mindkét nem előszeretettel viselt *kötőt*, *surcot*. A kemény szárú vagy ráncos csizma egy emberöltőn át kiszolgált gazdáját. Vidékünkön terjedt tovább az Alföld irányában a *guba*, a parasztemberek jellegzetes téli viselete. A *guba* mellett a bocskorok jelenléte és különféle típusai is bizonyítják a helyi magyarság kapcsolatait a szomszédos ruszin, szlovák, román lakossággal. Az etnikailag színes Ugocsában a magyarok a férfiak bajuszviselete és pipázási szokása mellett tradicionális öltözködéssel fejezték ki nemzeti hovatartozásukat. Elődeink népviselete a magyar tárgyi műveltség értékes részét képezi, ezért kötelességünk megőrizni azt utódaink számára.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ГРОЗДОВА И. Н.

1972 Этническая специфика венгров Закарпаття. – В кн.: *Карпатский сборник*. Издательство „Наука”, Москва, 95–107.

КОПРИВА Аттіла

2008 *Вишивка в народному костюмі угорців Закарпаття. Історія та художні особливості*. До курсу „Історія мистецтва Закарпаття”. Конспект лекцій. Видавництво „Карпатська вежа”, Мукачево.

ПОЛЯНСЬКА О.

é.n. *Оздоблення народного одягу угорців та румун Закарпатської області* // Закарпатський музей архітектури та побуту. Рукопис. Ужгород.

BATIZI Endre

1997 *Técső és környéke. Tájéleírás és népismertetés*. In: S. Benedek András (szerk.): *Máramaros megye. Honismereti írások a Monarchia korából*. Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 55–56.

BOTLIK József

2000 *Gát*. Száz magyar falu könyvesháza Kht., Budapest

CSISZÁR Árpád

2002 *Néprajzi emlékek Beregből és Szatmárból*. Ujváry Zoltán (szerk.) Ethnica Kiadás, Debrecen

CSOMÁR Zoltán

1996 *A nagydobronyi nép megélhetési viszonyai, lakása, ruházkodása és népi szokásai*. In: S. Benedek András (szerk.): *A Tisza bölcsője. Kárpátaljai honismereti és néprajzi írások a reformkortól 1945-ig*. Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Beregszász–Budapest, 119–121.

1998 *A vármegye lakosainak néprajza*. In: S. Benedek András (szerk.): *Ung megye. Írások Ung megyéről*. Mandátum Kiadó–Hatodik Síp Alapítvány, Beregszász–Budapest, 65–80.

FLÓRIÁN Mária

1997 *Öltözködés*. In: *Magyar néprajz IV*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 587–767.

- 2001 *Magyar parasztviseletek*. Planétás Kiadó, Budapest.
- GÁBORJÁN Alice
- 1969 *Magyar népviseletek*. Corvina Kiadó, Budapest
- GÖNYEY (ÉBNER) Sándor
- 1942 *Vegyes néprajzi gyűjtés a Szernye-mocsár környéki falvakból*. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma. EA 5408.
- GVADÁNYI József
- 1999 *Badalai Quártélyozás*. Minerva Műhely, Budapest–Beregszász
- GYÖRFFY István
- 1941 *Viselet*. In: *A magyarság tárgyi néprajza. A magyarság néprajzának első kötete*. Második kiadás. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 324–368.
- 1983 *Alföldi népelet. Válogatott néprajzi tanulmányok*. Budapest, Gondolat
- GYÖRGY HORVÁTH László – LAJOS Mihály
- 1998 *A Hömlöc lábánál. Salánk, Feketepatak és Verbóc történetéből*. Falumonográfia. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest
- HORKAY Lajos
- 2011 *Beszélő kövek. A salánki református egyház története és Salánk múltja*. Készült Kovács Sándor nyomdájában Nagyszőlösön. Reprint
- KATONA Ferenc
- 1943 *Vegyes néprajzi és szociográfiai adatok. Az ugoicsai kutatótábor nagyszőlösi bevezető előadásainak jegyzete*. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma. EA 4590.
- KÉSZ Barnabás
- 2016 *„Ruha teszi az embert” Adalékok a kárpátaljai népviselet kutatásához*. In: *Közoktatás. A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség lapja*. XXI. évfolyam, 1. szám, 23–26.
- 2018 *„A paraszti életmód tükröződése az ugoicsai magyarság tárgyi kultúrájában”*. Doktori disszertáció (<https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/09f873b4-2d3f-4748-80fd-669758bd276c/content>)
- 2018a *„A paraszti életmód tükröződése az ugoicsai magyarság tárgyi kultúrájában”*. A doktori disszertáció melléklete (<https://dea.lib.unideb.hu/bitstreams/5ab4477c-6f3d-46e0-8ae1-d6ebf09fd1960/download>)

2018c „*A paraszti életmód tükröződése az ugoicsai magyarság tárgyi kultúrájában*”. A doktori disszertációhoz tartozó tézisek (<https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/e4e85d16-6e38-4348-b17c-b48b70bf5cae/content>)

KRESZ Mária

1956 *Magyar parasztviselet (1820–1867)*. Budapest, Akadémiai Kiadó

LEHOCZKY Tivadar

1881 *Beregvármegye monographiája I–III*. Ungvár

LUBY Margit

1927 *A guba készítmódja és a gubásmesterség*. In: *Néprajzi Értesítő* XIX. évf., 144–154.

MAGYAR Néprajzi Atlasz I–IV.

1969 Morvay Judit gyűjtése. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest

MÓRICZ Kálmán

1995 *Nagydobrony*. Mandátum Kiadó–Hatodik Síp Alapítvány, Beregszász–Budapest

RATKÓ Lujza

2014 *Viselet. A vallási élet és az ünnepi szokások tárgyai*. In: Ratkó Lujza (szerk.): *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészete*. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza, 538–672.

USZKAY Mihály

1996 *Tiszaháti népelet Bereg megyében*. In: S. Benedek András (szerk.): *A Tisza bölcsője. Kárpátaljai honismereti és néprajzi írások a reformkortól 1945-ig*. Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Beregszász–Budapest, 15–22.

VISKI KRÜZSELYI Bálint

1996 *A megyét lakó egyes nemzetiségek jellemrajza. A magyarok*. In: S. Benedek András (szerk.): *A Tisza bölcsője. Kárpátaljai honismereti és néprajzi írások a reformkortól 1945-ig*. Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Beregszász–Budapest, 81–88.

ZORKÓCZY Miklósné

1998 *Magyar parasztviseletek. Nagydobrony*. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma EA 27793.

KÉPEK

1. kép. *Técsői magyar népviselet*

Ismeretlen grafikus készítette P. Szathmáry Károly
A Tisza bölcsője c. dolgozatához. (Kresz Mária albumából)

2. kép. *Magyar ruha* (nem népviselet) Tiszapéterfalván 1939-ben
(Magántulajdonban lévő fotó)

3. kép. Idős házaspár: a nő kisujjasban, kötényben; a férfi surcban, nagyujjasban, kucsmával a fején pipázik. Gyula, 1930-as évek (Magántulajdonban lévő fotó)

4. kép. Nevetlenfalui család parasztpolgári viseletben az 1900-as évek elején, kézzel színezett műtermi felvételen (Magántulajdonban lévő fotó)

5. kép. Módos gazda. Salánk, 1940-es évek eleje
(Magántulajdonban lévő fotó)

6. kép. Salánki kalap (Fotó: Kész B., 2012)

7. kép. Négyzélvászonból szőtt *bőgatya*
(Fotó: Kész B., Salánk, 2012)

8. kép. Női rövid guba (Fotó: Kész B., Salánk, 2012)

KOVÁCS SÁNDOR

HÁNYATOTT SORSÚ MAGYAR EMLÉKEK A BORZSA MENTÉN

A DOLHAI CSATA EMLÉKMŰVE

A Borzsa felső folyásánál, ahol a folyó a Borló-hegység, a Borzsa-havasok és a Nagyszőlősi-hegygerinc szorításában egy kis katlant kialakítva jobbról egy kis mellékág, a Szvinka-patak vizét öleli magához, az egész völgy leggazdagabb múltú, legtöbb nevezetességgel rendelkező települése fekszik. Ez Dolha (Долбе). Az okmányok szerint a falu a 14. század közepén alakult ki. A történelem bűvárai tudni vélik, hogy a két víz találkozásánál hajdanán vár állott. A vár és a település neve összeforrt birtokosaival, akik egy, a honfoglaló magyarokhoz Kijevnél önként csatlakozott orosz herceg leszármazottjainak vallották magukat. A herceget Árpád a honfoglalás után ezen a vidéken telepítette le. A család Hosszúmezei (*Hosszúmezey*) néven vált ismertté, 1403-ig az oklevelekben ezen a néven szerepeltek. A család tagjai 1404. február 5-én egy Kassán kelt adománylevélben már Dolhayaknak írták magukat, és ettől kezdve a falut is Dolhának nevezik. Később már nem találkozunk a korábban használt Hosszúmező névvel. Ennek a magyarázata valószínűleg az lehet, hogy a közbeszédben a betelepült szláv népesség saját nyelvén Hosszúmezőt már régen Dolhának nevezte. Dolhát 1971-ben városi jellegű települési rangra emelték. A független Ukrajna idején ezt a státuszt visszavonták. Ma egy nyolc települést egyesítő kistérség központja a Huszti járásban, lakossága a 2001-es hivatalos népszámlálási adatok szerint 6794 fő, ebből 14 fő magyar nemzetiségű.

Dolha a 18. században az egyetemes magyar történelembe is beírta a nevét. Az 1703. június 7-i dolhai csata a Rákóczi-szabadságharc kibontakozásának legjelentősebb eseménye – fájó emléke máig elevenen él a köztudatban. Ezen a napon Esze Tamás ezerötszáz fős kuruc csapatával a Beszkidek felé igyekezett, hogy találkozzon Rákóczival. A kuruclegények a Borzsa folyó partján ütötték fel táborukat. Károlyi Sándor szatmári főispán jól felfegyverzett lovasaival azonban rájuk támadt. Az eseményeket ifj. Pap József *Adalékok Máramaros történetéhez* című, 1909-ben megjelent mun-

kájában írta le. Sorait a *Máramaros megye* (Hatodik Síp–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 1997) című gyűjteményből idézzük:

„A Dolhán tartózkodó kurucok csatarendbe sorakozva várták Károlyi támadását. Thaly Kálmán, a Rákóczi-kor legnagyobb ismerője tagadja, hogy váratlanul támadták volna meg a labancok a kurucokat. Szerinte Esze Tamás vitézei meglehetősen előnyös hadi állásban voltak a támadásnál. Dolha széles utcáján állott a lovasságuk, míg gyalogságuk e falu és a Borsova vizének kanyarulata között foglalt helyet, úgy hogy hátukat a folyó fődőzte.

A csata délután 4–5 óra között kezdődött. Károlyi lovasai megkerülték a kurucokat. Az ütközet kimenetele előre látható volt. A fegyvelmezetlen pórság nem bírt ellen állani a fegyvelmezett csapatoknak. Megfutamodott. Az elesett kurucok számát 50 emberre teszik a tudósítások, köztük volt Nagy Márton, a lovasság kapitánya is. Tizenhárom kurucot pedig elfogott Károlyi. Azonkívül három vörös Rákóczi-zászlót (a fejedelem emlékirataiban öt zászlót említ –K.S.) nyert hadizsákmányul. De a labancoknak is lett veszteségük. Több tisztjük veszett oda.

A pórság annyira szétszaladt az ütközet után, hogy Esze Tamás oldala mellett csak 50 gyalogos és 50 lovas maradt. Károlyi nem üldözte őket, hanem a post festa érkezett máramarosi nemesi seregre bízta az üldözést és visszatért Szatmárba. A máramarosi nemesek is meggondolták a dolgot és szépen szétoztlottak.

Károlyi a Dolhán nyert kuruc zászlókat nagy diadaljel gyanánt Bécsbe vitte és eldicsekedett győzelmével. A bécsiek azonban kinevették, mire a büszke főúr haragjában áttért Rákóczi pártjára.

Az elesett kurucok tetemeit a már egyszer említett Dolhay György összegyűjtette és eltemettette. Azon helyet, ahova Károlyi a kurucokat beszorította, a dolhai nép máig „Lemácski”-nak hívja. Ez a név onnan ered, hogy a kurucok nagyrészt beregi oroszok voltak s azokat Máramarosban „Lemák” néven nevezik. (Sic!)”

Az egyenlőtlen összecsapást a *Budapesti Hirlap* 1901. június 20-i számában pedig így ecsetelte: „... s a 3000 főnyi csapat romjaiból csak 200 paraszt-gyalogos és 50 lovas ment Rákóczi elé a vereckei szorosra. Károlyi öt libertás zászlót vett el a kurucoktól, a melyeket Rákóczi küldött nekik. E diadaljelvényekkel Károlyi személyesen ment föl Bécsbe, a hol azonban elismerés helyett gúnyosan fogadták az „egy pár paraszt megölése miatt.” Sőt megtették a magyar nemessel azt a csúfságot is, hogy vám fejében egy aranyat fiztettek vele. Ekkor mondta Károlyi, mint a család nagyjértékü le-

véltárában olvasható, hogy: „Drágán fogja megfizetni Bécs ezt az aranyat. “ Rögjön föl is ajánlotta szolgálatát Rákóczinak s vele együtt csakhamar az egész nemzet a fejedelem szabadságszászlói alá sorakozott.”

A faluban az összecsapás kuruc áldozatainak (vannak olyan források is, amelyek számukat nem ötvenre, hanem 150 főre teszik) közös sírhantját a nép Rákóczi sírhalmának nevezte és nagy tisztelet övezte. A Piac téren egy emlékkereszt idézte a kuruc talpasok emlékét.

Az emlékkereszt egy régi képeslapon

Az összecsapás 200. évfordulója előtt, 1901-ben Demjánovich Endre dolhai esperes-paróchus és tiszteletbeli kanonok, valamint Hatfaludy László főszolgabíró a sírhalmom a környék népének közadakozásából emlékoszlop állítását kezdeményezte. Valószínűleg ez volt az országban az első indítvány egy kuruc emlékmű felállítására. Az 1903. június 8-án, pünkösd hétfőjén (egyes újságokban az avatást június 7-re helyezik) megtartott avatási ünnepség védnöke a környék legnagyobb birtokosa, Teleki Gyula gróf, országgyűlési képviselő volt. A nap hangulatát a görögkatolikus templomban ünnepi szentmise alapozta meg.

„Majd megkezdődött a tulajdonképpen való ünnepség. Kovássy Zoltán, a szigeti tanítónevelő-intézet igazgatója tartotta az ünnepi beszédet a tőle megszokott ékesszólással. A mi ezután következett, az olyan lélekemelő

momentum volt, a melyben csak nagy ritkán van része a magyarnak. Föllépett az emlékoszlop talapzatára Balogh Mihály vikárius és mondott orosz nyelven olyan szónoklatot, hogy köny csillogott a szemében mindenkinek, a ki csak nemileg is bírja ezt a nyelvet. Elmondta a több ezer főnyi orosz népnek, hogy ki volt Rákóczi, hogy ezelőtt kétszáz évvel az ő őseik voltak az elsők, a kik „Istenért, Hazáért és Szabadságért“ a Rákóczi hívó szavára fegyvert fogtak. Ugyanezt tették 48-ban a Kossuth szavára. Századok óta tehát mindig együtt tartottak a magyarral, mint jó testvérrel, a kívül, ha a nyelv nem is hangzott össze, de a szív mindig össze dobant. Elmondta, hogy ha majd fiaik és leányaik e térre jönnek és meglátnák ez oszlopot, rajta a Turul madarat és a hit keresztjét s ha otthon megkérdik, hogy miért állították ezt a szép emlékoszlopot ide, mesélgék el nekik a magyar szabadságharcok legendáit, a melyeknek hősei között az ő őseik is ott voltak.” – írta az ünnepségről a *Budapesti Hirlap* június 11-én. Minden egyes szónoklat elhangzása után az emlékműre egy koszorút helyeztek el, majd végezetül az emlékművet Szabó Sándor alispán vette át.

Az emlékmű avatása (Maurer Mór felvétele a Vasárnapi Ujság 1903/34. számából) és az emlékmű egy korabeli képeslapon

A *Vasárnapi Ujság* 1903/34. számában az emlékműről így írt: „Az emlékszobor színes homokkő talapzaton áll, hazai fehér márványból készült oszlop, melynek tetején kiterjesztett szárnyú turul madár áll. Az emlékmű igen sikerült s valóban díszére válik a Fő-térnek, melyet a görög-katholikus templom és paplak, a Teleki grófok bástyákkal környezett kastélya s az állami és községi iskolák épületei vesznek körül.”

A ruszkcikai fehér márványból mívesen faragott, 1,5 m-es oszlop talapzata hasonló magasságú, s ugyancsak szépen faragott, ívelt formájú. Az emlékművet egy masszív, kőből épített, több mint fél méter magas, lépcsőzetes, faragott kövekből épített négysoros alapra helyezték. A talapzat szemközti (északi) oldalára a következő feliratot vésték:

**Istennel
a hazáért
és a szabadságért! –
A II. Rákóczi Ferenc
szabadságharcának első csatájában
1703. június 7-én elesett
kurucz vitézek emlékére.**

A hátsó (dél felőli) oldalán pedig ez állt:

**Kiontom vérem
apámért, anyámért,
megöletem magam
szép gyűrűs mátkámért.
Meghalok én még ma
magyar nemzetemért.**

Az első felirat szövegét a források egyformán közlik, a sorok szerinti tördelést a talapzat formájából valószínűsítettük. A második felirat szövegének tördelését is csupán feltételezzük. Az utolsó sora viszont a különböző forrásokban eltérő. A fentebb közölt szöveget dr. Csatóry György *Rákóczi-emlékek és -emlékhelyek Kárpátalján* című könyvében adta közre. Azonban dr. Kovássy Zoltán a *Honismeret* című folyóirat 1983/5. számában megjelent *A dolhai csata emléke* című cikkében az utolsó sor: **DRÁGA HAZÁMÉRT**, de találkoztunk **MAGYAR HAZÁMÉRT** változattal is. Mivel mára már nem az eredeti állapot maradt fenn, ezt nehéz egyértelműsíteni.

Az oszlop tetejére egy félgömbön álló, felszállni készülő, kiterjesztett szárnyú, inkább sasra emlékeztető aranyozott turulmadár került. Egyes leírások az oszlopon keresztet is említenek, ám ez a képekből nem vehető ki. Talán a félgömbre volt erősítve, mivel a források a madár alatt említik.

Kovássy említett cikkében tudni véli, hogy az emlékmű Resicabányán (*Krassó-Szörény vármegye székhelye, ma Reșița Romániában*) Riber János tervei alapján készült, és a felállítással együtt 2200 koronába került.

Az összetűzés helyének szentté avatása céljából 1909–11-ben Istenszülo Szűz Mária Mennybevitele tiszteletére új görögkatolikus templomot építettek.

A kurucáldozatok az építés során előkerült földi maradványait a templom falai között, közös sírban, ünnepélyes gyászszertartás keretein belül helyezték örök nyugalomra. Ez volt abban az időben egész Máramaros legnagyobb temploma. Az egykori görögkatolikus templom ma az ortodox híveket szolgálja.

Trianon után, a csehszlovák uralom idején a többi magyar emlékműhöz hasonlóan ezt is el akarták távolítani. A *Prágai Magyar Hírlap* 1923. március 18-i számának egyik tudósítása erről számolt be: „Egy Dolháról Beregszászba jött mész munkás elbeszélése szerint 13-ára virradó éjjel ismeretlen tettesek ledöntötték a Dolha község (Bereg megye) piacán álló Turul-emlékoszlopot. Állítólag egy három tagból álló kompánia mulatozás után, berugott állapotban követte el ezt a merényletet. Az emlékoszlopról csak a Turul felső teste zuhant le, a madár karma a talappal áll. [...] a dolhait azonban egyszer már el akarták távolítani, a lakosság azonban küldöttségileg kérte annak meghagyását.” A kolozsvári *Ellenzék* című lap 1923. március 20-i száma megjegyzi: „Dolhán nem ez az első szoborrombolási eset. Négy évvel ezelőtt kísérletet tettek arra, hogy a Turul-szobrot ledöntsék, de ekkor a ruthének ezt a gaztettet megakadályozták. A cseh demokrácia újabb hőstettet könyvelhet el a dolhai Rákóczi-szobor lerombolásával.”

Dr. Csatóry György említett könyvében a helyreállításról is ír: „Az ügy kapcsán az illetékes szervek tekintélyes költségek igénybevételével (2526 korona) az emlékmű felújítását határozták el, ami azt jelentette, hogy a rajta lévő márványba vésett magyar szöveget megsemmisítve ruszin nyelvre fordították. [...] A munkálatokkal még 1923-ban elkészültek, visszakerült az 1,5 méter magas márványoszlop, de turulmadár nélkül...”

A lecsiszolt felületre, a talapzat elülső részére cirill betűkkel ruszinul ezt vésték:

**С Богом
за Отчизну
и Свободу!
На памятку первой битвы
7-юнія 1703 года
упавших
героев куруцов
П. Франца Раковця.**

A talapzat hátoldalára pedig ezt:

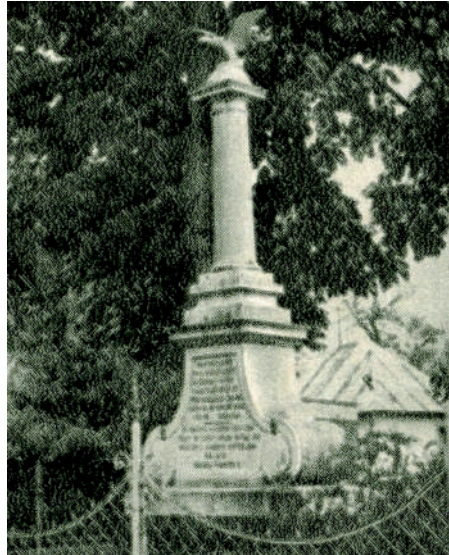
**Пролю Кров
за Отця, за Матер.
Погибну я еще днес**

за мнѣ заручену
невесту – Помру
я еще днес за свою
дорогу Отчизну.

A talapzat két oldala a ruszin nyelvű felirattal ma. (A szerző felvételei.)

A kis magyar világ idején, 1941-ben az emlékoszlopra új turul került. Az MTI 1941. augusztus 21-én így tudósított: „Szent István napja a kárpátaljai Dolha községnek hármas ünnepe volt. Az első magyar szent király ünnepén kívül ezen a napon tartották meg a csehek által romba döntött és most visszaállított Turul szobor, valamint a Pécs testvérváros által adományozott országzászló felavatását.” A Kárpáti Híradó augusztus 22-én pedig ezt írta: „Néhány évvel a csehek kárpátaljai átmeneti uralmának megkezdése után egy brutális cseh csendőr

Az 1941-ben helyreállított emlékmű az új turullal. A talapzaton lévő felirat nem egyezik meg a maival. (Korabeli képeslap mozaikképe.)

került vissza az oszlopra, sőt még a magyar szöveget is kivéstek az emléktábláról, Pécs testvérvárosának egyik nemesszívű polgára: Mattyasovszky Zsolnay Margit adományából a Turul-madár a napokban fölkerült az emlékmű tetejére s az emlékművet is föliratokkal látták el.”

Sajnos sem a tudósításokból, sem pedig az 1940-es években készült postai képeslapokból nem derül ki az új feliratok szövege. Azt sem tudjuk, hogy új táblával fedték-e le a cirill betűs felvételt, vagy az új felirat kétnyelvű volt-e.

A második világháború után az újabb turulmadarat a szovjethatóságok tüntették el, későbbi sorsáról nincs információnk. Az oszlopról eltávolították a kis magyar világ idején felkerült magyar nyelvű feliratot. Amennyiben az 1941-es helyreállításkor a cseh időben felvételt ruszin nyelvű feliratot új táblával takarták el, akkor a cseh időből származó cirill betűs sorok váltak újra láthatóvá, és ez olvasható ma is. Ha viszont a cseh időben vésett feliratot 1941-ben eltüntették, és új – magyar vagy kétnyelvű – feliratot róttak a talapzatra, akkor bizony a mai felirat a szovjet időkben készült.

A vörös uralom idején az emlékoszlopnak valószínűleg a kommunisták számára oly fontos forradalmi szent eszmét hirdető küldetése miatt kegyelmezték meg. Az idő múlásával az emlékmű nagyon elhanyagolt állapotba került. Csak a 2000-es években sikerült az emlékoszlopot felújítani. Első lépésként 2002. július 20-án a felújítás után az emlékoszlop mögött egy magyar nyelvű márványtáblát avattak fel. Ez felidézi az eredeti magyar nyelvű feliratot:

**ISTENNEL A HAZÁÉRT ÉS A SZABADSÁGÉRT!
A II. RÁKÓCZI FERENC SZABADSÁGHARCÁNAK
ELSŐ CSATÁJÁBAN 1703. JÚNIUS 7-ÉN
ELESETT KURUC VITÉZEK EMLÉKÉRE.
KIONTANI VÉREM APÁMÉRT, ANYÁMÉRT,
MEGÖLETNI MAGAM SZÉP GYŰRŰS MÁTKÁMÉRT.
MEGHALOK ÉN MÉG MA MAGYAR NEMZETEMÉRT.
RÁKÓCZI SZÖVETSÉG 2002 BEREVIDÉKI MAGYAR
BEREGSZÁSZ KULTURÁLIS SZÖVETSÉG**

A csata 300. évfordulójának ünneplésére készülve a Kárpátaljai Magyar Szervezetek Fóruma felkérte Matl Péter munkácsi szobrászművészt a turul rekonstrukciójára. A művész személyes közléséből tudjuk, hogy a megformáláshoz csupán egy homályos kép állt rendelkezésére. Ez alapján kellett megalkotnia az új, immáron harmadik turulmadarat. Az alkotást Lembergben (*Lviv*) öntötték bronzba. A madár felhelyezése előtt a művész

az oszlop rögzítését is megerősítette. Az ugyanis csak rá volt helyezve a talapzatra és mozgott. Valószínűleg ezért volt könnyű ledönteni is. Matl Péter a talapzatba fémtüskét helyezett, és erre ültette rá az oszlopot, az illesztést pedig kötőanyaggal is megerősítette. 2003. június 8-án neves kárpátaljai és anyaországi közéleti személyiségek jelenlétében felavatták az oszlop tetejére visszaszállt turulmadarat. A magyarság újabban megalkotott madara karmai között Szent István király „sárkányos” kardjának másolatát tartja. Az avatáskor a talapzat nyugati oldalára egy kis emlékeztető táblát erősítettek fel:

**VISSZAÁLLÍTOTTA
A KÁRPÁTALJAI MAGYAR
SZERVEZETEK FÓRUMA
2003. JÚNIUS 8.**

Az emlékoszlop 2002-ben turul nélkül és 2003-ban a harmadik turul avatásán. (A szerző és Vári Fábán László felvételei.)

A dolhai Rákóczi-oszlop kapcsán még egy szembetűnő változás figyelhető meg. Az eredeti emlékmű magas, négysoros, faragott kövekből emelt talapzaton állt. Valószínűleg az eltelt idő alatt a talajszint megemelkedése következtében ma az alépítmény lényegesen alacsonyabb, mindössze kétsoros.

Beregvidék magyar társadalmi szervezetei a dolhai önkormányzattal közösen minden év júniusában a csatáról megemlékező ünnepséget rendeznek az emlékoszlopnál.

ORSZÁGZÁSZLÓ DOLHÁN

1941. augusztus 21-én Dolha Piac terén, a fentebb bemutatott kuruc emlékmű mellett avatták fel az Országzászlót. Másnap a *Kárpáti Híradó* számolt be az avatási ünnepségről: „Közvetlen a Turul-emlékmű mellett állították föl Pécs város közönségének ajándékát, az országzászló emlékművet. A másfélméter magas négyszög alakú országzászló talapzat egyik oldalán magyar, másik oldalán ruszin fölírással ez olvasható: »1939. MÁRCIUS 17; A FELSZABADULÁS EMLÉKÉRE« (kiemelés tőlem – K.S.)”.

Az ünnepségre kivonult Dolha és környékének színes népviseletbe öltözött népe. Az emlékművel szemközt díszemlényt emeltek és felsorakozott a katonaság díszszezada is. A rendezvényt megtisztelte leveldi Kozma Miklós, Kárpátalja kormányzói biztosa.

„Dolha község képviselőtestületének díszülését, amelynek keretében az emlékmű fölavatása megtörtént, Dobos Jenő főszolgabíró nyitotta meg. Üdvözölte a megjelenteket, majd őszinte köszönetét mondott Pécs testvérvárosnak az országzászló adományozásáért.

*A dolhai Országzászló avatásán készült felvételeken balról a résztvevők egy csoportja, jobbról Kozma Miklós ünnepi beszéde közben.
(Országzászló, 1941.)*

Kovály János községi bíró magyar- és ruszinnyelvű beszédében a szentistváni gondolat gyakorlati jelentőségét méltatta és rámutatott arra, hogy a múltban a magyar nemzet és a ruszin nép mindenkor a legnagyobb megértésben élt együtt. Beszédét Nagymagyarország föltámadásába vetett hittel fejezte be.” – olvashatjuk az idézett lapban.

Dorohovics József dolhai körjegyző, Geletka József igazgató-tanító ruszin nyelvű felszólalását követően Bencze György országgyűlési képviselő ruszin és magyar nyelvű beszédében kihangsúlyozta, hogy csak az évszázados hagyományokon nyugvó, megértő ruszin-magyar együttélés és szilárd összetartás hozhatja el a szebb és boldogabb jövődőt. Ezt követően Dr. Várnay Elemér, Pécs város tanácsnoka átadta Dolha községnek a díszes nemzetiszínű selyemzászlót, és vitéz Budaváry László volt nemzetgyűlési képviselő, az Erekyés Országzászló Nagybizottság képviselője beiktatta azt. Az ilosvai járási főszolgabíró felesége, Dobos Jenőné, a zászlóanya csakrot kötött a lobogóra.

„... majd Kozma Miklós kormányzói biztos emelkedett szólásra lelkes éljenzés közben. [...] A kormányzói biztos rövid, nagyhatású beszédében méltatta első szent királyunk jelentőségét. Beszédében rámutatott arra, hogy a ruszin nép józan politikai érzéke és bátor népi öntudata mutatja meg azt a politikát, amelyet Kárpátalján követni kell, mert Kárpátalja népe sem nem nagyorosz, sem nem ukrán, hanem kizárólag ruszin. [...]

Hosszantartó lelkes éljen követte a kormányzói biztos rövid beszédét, majd Dorohovics Józsefkörjegyző átvette az emlékművet és az országzászlót megőrzésre. Megható volt, amidőn a képviselőtestület tagjai helyükről fölállva ünnepies fogadalmat tettek arra, hogy a Turul-emlékművet és az országzászlót mindenkor megőrzik és istápolni fogják a történelmi magyar–ruszin testvériséget. A magyar és a ruszin himnuszok eléneklésével ért véget az impozáns hazafias ünnepség, amely után a dolhai levették díszmenetben vonultak el a kormányzói biztos és a többi megjelent előkelőségek előtt.” – írta a Kárpáti Híradó idézett száma.

Az Országzászló sorsát a szovjetrendszer pecsételte meg, helyére szovjet emlékművet emeltek.

HŐSI EMLÉKMŰ ÉS ORSZÁGZÁSZZLÓ BILKÉN

A Borzsa-völgy másik nagymúltú települése Bilke (*Билки*). A település ősi múltjára utalnak az itt talált bronzkori, kelta eredetű és a Kr. e. 12–11. századi leletek. A település a Bilkey család fészkeként már a 14. század óta nagy jelentőséggel bírt. 1711-ben, a család kihalása után a birtokot a

királytól Liebenberg báró kapta meg. Későbbi birtokosai között találjuk a Romocsaháziakat, a Pálffyakat, a Kereszteseket. A 19. század elején Bilke gazdasági életében meghatározó szerepet játszott vasércbányája, vashámo-ra, fűrésztelepe, néhány vízimalma és vízi fűrészüzeme. Gazdag múltjának bizonyítéka egykori mezővárosi rangja. Jelentőségét támasztja alá, hogy 1822-től vásártartási joggal ruházták fel, 1873-tól pedig heti vásárokat is tartott. A 20. század elején a Borsavölgyi Kisvasút megnyitása újabb lendületet adott fejlődésének, mivel Bilke egyik jelentős állomása lett. Sajnos ma már a vasút ezen a szakaszon nem üzemel. Ma a Huszti járáshoz tartozó Bilke egy hat települést egyesítő kistérségi központ, lakossága a 2001-es hivatalos népszámlálás tükrében 8087 fő, ebből 19 fő magyar nemzetiségű.

1943. május 25-én a település központjában, a görögkatolikus templom előtt avatták fel az Országzászlóval kombinált Hősök Emlékművét. Az avatási ünnepség reggel 8 órakor az előkelőségek fogadásával kezdődött. A kormányzói biztos képviselőként megjelent dabasi Halász Géza miniszteri tanácsost Márkus László községi főjegyző és Ulinec László községi bíró fogadta. Először a különböző felkezetek templomaikban misén illetve istentiszteleten vettek részt. Ezt követően a tömeg a felavatásra váró emlékmű elé vonult, a levették és az iskolák növendékei felsorakoztak a talapzatnál. A község vegyes dalárdája elénekelte a Hiszekegyet, majd az Ereklés Országzászló Nagybizottsága nevében Budaváry László szólalt fel.

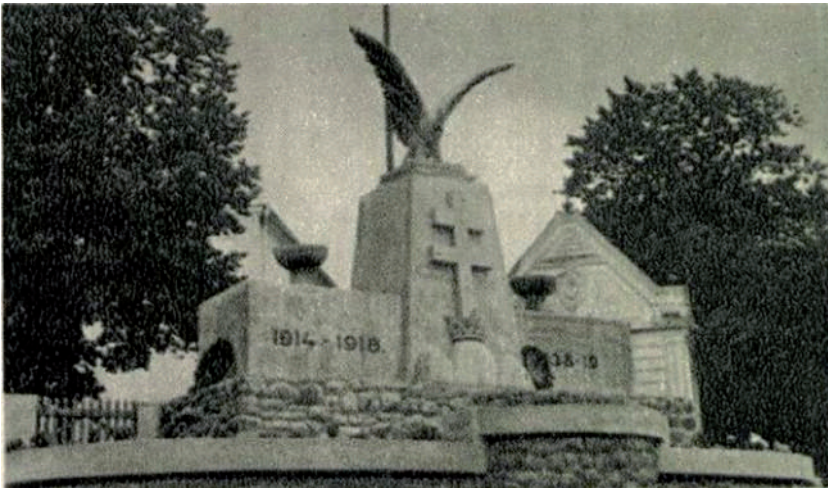
Az ünnepségről a *Kárpáti Híradó* június 1-én számolt be: *„Bilke községben, a magyar gondolatot hirdetett Kurtyák-párti községben, ahol a Kurtyák-párti szervezet elnöke, most országgyűlési képviselő, a magyar életet jelképező református templom mellett a görögkatolikus és görögkeleti hitfelekezetek templomai állanak, mintha csak jelképei lennének ennek a hármasság összefogásnak, amelynek látható eredményeképpen ott díszleg Bilke község szívében a monumentális emlékmű és magasra emelkedik és égre mutat az árbocrud, amelynek feléig felhúzza leng a háromszínű zászló.*

– Ez a zászló, itt a Kárpátok közt azt kell jelentse, hogy törhetetlen a magyar erő! – ezekkel a szavakkal adta át vajnai Vojnits Aladár Szabadka város kultúratanácsnoka, aki egyben a Délvidék üzenetét tolmácsolta Északnak.”

Illiczky Sándor főtanácsadó magyar és ruszin nyelven elmondott beszédében többek között kihangsúlyozta: *„De ez az emlékmű azoknak előttünk mindig szent emléket és hazafias önfeláldozását is hirdeti, akik Trianon átkos évtizedeiben idegen uralom erőszakosságából és önkényéből kifolyólag a magyar gondolat áldozataivá lettek s akik Kárpátalja, Erdély*

egy része és a Délvidék, a Bácska örömteljes visszacsatolásakor életükkel fizettek a magyar föltámadásért és reneszánszért. Mert gondoljunk csak egy röpké pillanat idejére arra, hány férfinak, hány nőnek, sőt hány gyermeknek kellett a legutóbb eltelt harmadfél évtized során mártíriumot vállalnia a magyar állameszméért, a magyar igazságért, vagy az ezekkel való szoros összekötöttségért világháborús arcvonalakon kívül a polgári életben is? És ezek áldozathozatala talán még nagyobb volt, mint azoké, akiket katonai parancs hívott az arcvonalra, mert olyan körülmények között és olyan helyzetben szenvedtek vértanúságot, ahonnet mások legalább a puszta életüket menthették és mentették volna.

– Bilkén pedig fokozott és kettős jelentőséget nyer a hősök napja és a hősök emlékművének leleplezése, mert Bilke a kárpátaljai területnek egyik központja, ahol a magyar gondolatnak és igazságnak nemcsak magyar, hanem ruszin hőseit is ünnepeljük.” (lásd: Kárpáti Hiradó, 1943. június 1.)

*A bilkei Hősök Emlékműve és Országzászló
egy korabeli képslap mozaikképén*

Beszéde után ünnepélyesen átadta az emlékművet és az Országzászlót Márkus László községi főjegyzőnek. A főjegyző „Beszédében ismertette a mű létrejöttének történetét, majd bejelentette, hogy kettős feladatot teljesít: az egyik az, hogy mint a község főjegyzője, ezt a művet, mint a község tulajdonát megőrzés végett átveszi, a másik, neki tetszetősebb feladat, hogy mint a végek őrtálló magyarja, olyan tárgyat vesz megőrzés végett át, amely tárgy

azoknak kegyeletes emlékét őrzi, akik vele egysorban állták a harcot.” – írta az idézett lap cikkírója.

Ulinec László községi bíró ruszin nyelven szólt a közönséghez, megköszönte Szabadka városnak az Országzászlót. A lobogót a Himnusz hangjai mellett felvonták, majd félárbocra eresztették. Az ünnepség koszorúzással fejeződött be.

A település főterén, az útkereszteződésben, a görögkatolikus templom előtt emelt csonka gúla formájú emlékmű homlokzati oldalán a korona fölött nagy méretű kettős kereszt domborodott, tetején hatalmas turullal. Mögötte az országzászló árbochrúdjá tört az ég felé. Két oldalról tömbök fogták közre, ezek tetején egy-egy kehely volt. A bal oldali tömb felirata **1914 – 1918**, a jobb oldali felirata a rendelkezésre álló felvételtől megbízhatóan nem olvasható ki.

*A bilkei szovjet emlékmű drótkötéssel megerősítve 2010-ben.
(A szerző felvétele.)*

Sajnos ez a szép emlékmű is a szovjetrendszernek esett áldozatul, a magyar szimbólumokat eltávolították róla, majd lerombolták. Maradványaira 1965-ben ráépítették a szovjet hősi emlékmű hatalmas tömbjét. Ennek a tetején a rendszerváltás után az ótagú csillagot kereszt váltotta fel. Az emlékmű a 2000-es években már olyan rozoga állapotba került, hogy azt drótkötéssel összefogva

tartották egyben. A balesetveszélyes állapotú emlékművet 2013-ban elbontották. Darabjaiból a tér másik oldalán, a Fircák Kroton emlékmű közelében 2015-ben a második világháború valamennyi áldozatának emeltek új emlékművet.

Az Országzászló és Hősi Emlékmű maradványait pedig teljesen elbontották. Helyén egy érdekes keresztet állítottak. Ezt, vagyis a Józán Testvériség Emlékkeresztjét eredetileg 1874-ben a község temetőjében emelték, és IX. Pius pápa nevében szentelték fel. Egyik oldalán a felirat büszkén hirdeti: **КРЕСТ ПОБЕДИЛ ПОГАНСТВО / ПОБЕДИТ И ПЬЯНСТВО** (A kereszt legyőzte a pogányságot / Legyőzi a részegeskedést is) A másik oldalán pedig ez olvasható: **ПАМЯТНИКЪ БРАТСТВА ТВЕРЕЗОСТИ ЗАВЕДЕНОГО ОТЬ ПИЯ ПАПЫ IX 1874** (A józan testvériség emlékkeresztje emeltetett IX Pius pápa nevében, 1874)

*A bilkei Országzászló helyén a Józán Testvériség Emlékkeresztje 2023-ban.
(Vaszil Zekan felvétele.)*

ORSZÁGZÁSZLÓ ÉS EREKLYEZÁSZLÓK SALÁNKON

Délebbre, ahol a Borzsa folyó kiszabadul a Borzsa-havas tömbjének fogságából, sodrását megzabolázva válik nyugodtabb, síksági jellegűvé. A folyó és a Nagyszőlősi-hegység nyugati nyúlványa, a 312 m magas Helmec (*Hömlöc*,

Salánki Helmec)-hegy között, az egykori Ugocsa vármegye északi, nagyrészt lapályos, mocsaras vidékén fejlődött ki Salánk. Írásos források a magyar lakosságú települést először az 1330-as években említették. A Gutkeled nemzetség tulajdonában volt, majd annak szétágazása után tartósabban a Rozsályi Kunok birtokolták. Kihalásuk után a Barkóczyak, majd a Károlyiak tették rá a kezüket. Salánk történelmének legfényesebb lapját a kuruc korban írták (lásd alább!). A Tiszaújlaki kistérséghez tartozó község lakossága a 2001-es népszámlálás szerint 3110 fő, ebből 2738 fő magyar nemzetiségű.

Salánk 1938-ban, az I. bécsi döntés értelmében visszakerült az anyaországhoz. Nem sokkal ezután, 1938. december 18-án a községben Országzászlót avattak. A *Pesti Hírlap* december 21-én egy szűkszavú közleményben számolt be az eseményről: „A beregmegyei Salánk község Országzászlóját az Ereklýés Országzászló Nagybizottsága nevében vitéz dr. Pólya Antal miniszteri tanácsos avatta fel. Bocska Imre ezredes a katonai hatóság, Egry Károly főszolgabíró és Vojnich Mátýás a helybeliek nevében beszélt.”

Az emlékmű sorsának alakulásáról a salánki születésű dr. Kész Barnabás történész, főiskolai docens és lelkes hagyományörző személyes közléséből kaptunk hiteles információt, amit neki ezúton is megköszönünk. Az Országzászló a régi iskola melletti park közepén állt. A szovjethatalom idején eltávolították, és helyére Sztálin szobrát állították. 1956 után, amikor a nagy kommunista vezér szobrát is elbontották, a beton talapzatot virágágyás takarta el. 2003-ban a Mikes Kelemen Hagyományörző Alkotótáborban Koltay László püspökhatvani fafaragó a falu részére egy Rákóczi-szobrot készített. A kb. egy tonna súlyú, 3,3 m magas, 1,2 m alsó és 1,1

Az egykori Országzászló helyén állított Rákóczi-szobor. (Horváth Ferenc felvétele.)

m felső átmérőjű alkotást az Országzászló megmaradt és a föld alól előásott talapzatára állították. 2003. május 25-én ünnepélyesen avatták fel.

Tehát a többi Országzászlóhoz hasonlóan a salánkit is elsodorta a szovjethatalom. A felállított országzászlóról nem találtunk fényképfelvételt.

Ide kívánczik két Salánknak adományozott ereklyezészló kalandos története is. Az egyikről a *Zalamegyei Ujság* 1939. február 4-i számában tudósított: *„Botfa község a folyó tanévben a népművelési előadásokat zászlószenteléssel vezette be, mely zászlót az Országos Ereklyezészló Nagybizottság útján Salánk község iskolájának ajánlott fel, mint a legszélsőbb határmenti szinmagyar és törzsgyökeres kuruc község iskolájának. A salánki iskolától viszont most Botfa község iskolája egy diszes okirat kíséretében megkapta azt a zászlót, mely már 1938. év november 6-án, vagyis a magyar honvédek bejövetele előtt lengett az iskola ormán és hirdette a felszabadulás szent örömét.”*

Botfa község 1981 óta Zalaegerszeg része. 2007-ben a botfai iskola felvette a kapcsolatot Salánkkal, és a következő évben ellátogattak az egykori testvértelepülésre. Meglepetésükre kiderült, hogy a hét évtizeddel korábban küldött zászlót a salánkiak megőrizték. A *Zalai Hírlap* 2008. július 15-i száma a leírja azt a nem mindennapi eseményt, amikor kézbe vehették nagyapáik adományát: *„Mindannyian meghatódtunk, amikor kezünkkel érinthettük, szemünkkel simogathattuk azt a címeres nemzeti zászlót, amit Botfa küldött a Felvidék visszacsatolásának emlékére Salánknak 1939-ben. Megtudtuk, hogy az események fordulatával a háború után egy másik hűségzászlóval és egy zászlószalaggal együtt a református gyülekezet rejtve, ereklyeként őrizte, és most, hogy az érdeklődés a zászlók sorsa felé fordult, a nemrég elhunyt lelkész özvegye átadta vendéglátónknak, s a salánki helytörténeti gyűjtemény becses darabjaként emlékeztetnek majd a jeles eseményre.”*

A cikkben említett másik feliratos zászlót a berettyóújfalui népiskola adományozta Salánknak a felszabadulás emlékére. Az **1938. nov. 2.** dátummal és nemzetiszínű emlékszalaggal ellátott zászlón a következő felirat olvasható:

A SALÁNKI REF LEÁNYEGYLETNEK.

FELSZABADULÁSUK EMLÉKÉRE.

A NÁBRÁD 3 REF. LEÁNY EGY.

FELAJÁNLÁSÁBÓL

A 12/II GPU SZD. TISZTIKARA ÉS LEGÉNYS.

A két ereklyezészlót a mindent vizslató kommunista rendszer elől Horkay Lajos református lelkész rejtette el. Továbbadta utódjának, Lajos Mihály lelkésznek, annak halála után pedig az özvegye, Czapáry Klára őrizte meg

az utókor számára. Ha már az Országzászlót nem is lehetett megmenteni, legalább ez a két ereklyezészló – a magyarság összetartozásának szimbólumaként – emlékezteti a derék salánkiakat és az utókort azokra a dicsőséges időkre.

A SALÁNKI MIKES-KÚT

Salánk ezer szállal kötődik a kuruc korhoz, a Nagyságos Fejedelemhez, az általa vezetett 1703–1711. évi szabadságharchoz. Úgy tartják, Esze Tamás és Kis Albert kuruc csapata a salánki Nagyerdőből indult Verecke felé, hogy találkozzon a Lengyelországból hazatérő II. Rákóczi Ferencsel. A községből sokan beálltak kurucnak, a salánki talpasok és karabélyosok közül 26 vitéz nevét a későbbi kiadványok is mint kitűnő szabadságharcosokat tartják számon. A szabadságharc végén, 1711. január 13-tól február 15-ig fegyverszünet volt érvényben. Ez alatt az idő alatt, január 31-én a fejedelem találkozott Pálffy János császári tábornaggal. Majd kihasználva a fegyvernugvást, megmaradt erdélyi tanácsosait és a magyarországi szenátorait Rákóczi tanácskozáásra hívta össze Salánkra, Károlyi Sándor kuruc generális anyósa, Barkóczyné Koháry Judit vadászkastélyába. Választ kellett adni a császáriak békefeltételeire, valamint dönteni a további teendőkről. Rákóczi 1711. február 10-én érkezett meg és rendezkedett be a Helmec-hegy oldalában álló kastélyban. A február 12–14. között lezajlott tanácskozást Salánkon Rákóczi utolsó országgyűléseként emlegetik.

Erről a fejedelem az *Emlékiratokban* így vallott: „1711. januárjának vége felé a Munkács várától három mérföldre fekvő Salánkra hívtam össze a közelben tartózkodó szenátorokat és valamennyi erdélyi tanácsosomat. Magam is oda mentem, hogy tanácskozzam velük. Előadtam a szenátoroknak az okokat, amelyek arra bírtak, hogy ne vegyem tekintetbe a Pálffyval való találkozásommal szemben felmerülő aggályokat. Fő okom az az óhajítás volt, hogy ne vádolhassam magamat azzal, hogy Pálffyval igazságtalan voltam, és megmutassam a nemzetnek, hogy semmi sincs a világon, amit érdekeiért meg ne tennék. Azért hívtam össze a szenátust, hogy megtudjam véleményét, mit kell tennünk, ha a császárt levelem megindítja és valóban szerződést akar kötni velünk. Amikor ezt a javaslatot tettem, nem tévesztettem szem elől azt az esküt, amelyet mint a szövetkezett rendek vezérlő fejedelme tettem. Ez az esküm arra kötelez, hogy a szenátussal egyetértve tárgyaljak a békéről, márpedig a szenátus egy része Lengyelországba ment át. [...]

Második előterjesztésem az orosz cártól remélhető segítség volt. Minthogy e fejedelmet éppen Lengyelországba várták, szerettem volna megtudni véleményüket, mi helyesebb a haza érdekében: ha a fegyverszünet végével bezárkózom munkácsi váramba, vagy ha átmegegyek Lengyelországba, hogy a nevezett fejedelemmel tárgyaljak? Mindnyájuknak az volt a véleményük, hogy összehasonlíthatatlanul jobban tenném, ha Lengyelországba mennék, mint ha a nevezett várba zárkóznék.” (Lásd: Rákóczi Ferenc Emlékiratok, Arcanum-adatbázis)

Rákóczi Ferenc *Vallomások* című visszaemlékezéseiben (*Alexandra Kiadó*) a salánki tanácskozás kapcsán leírja azt is, ami benne akkor lejátszódott: „... a szilárd elhatározásnak, hogy távozom az országból, mielőtt kivárva a fegyverszünet végét, az út vagy lezárul előttem, vagy a háborús zavargások közepette nehezebbé válik. Ennélfogva már azért is nagyobb sürgősséget színlelve, hogy a hamarosan Lengyelországba érkező muszka cárral tárgyalni tudjak, elterjesztve visszatérésem reményét, udvaromnak egy részével hirtelen elutaztam Salánkról, és csupán az országhatárról írtam a megmaradt hadseregével Olcsván tartózkodó Károlyi grófnak egy, talán a kelleténél bőbeszédűbb levelet, amelyben távollétem idejére rábíztam a hatalmat a katonai és politikai ügyekben való intézkedéshez, fölfedvén hirtelen utazásom okait, és megtoldván még egyéb közlendőkkel, mely a dolgok állására, az erődítmények szigorú védelmére és ellátására vonatkozott.”

Barkóczyné vadászkastélyát 1717-ben a betörő krimi tatárok felégették, mára csak a borospince maradt meg belőle. A hagyomány szerint, mivel akkor a mocsaras vidéken kevés jó ivóvíz volt, Mikes Kelemen az itt tartózkodás alatt egy közeli tiszta vizű forrásból hordta az ivóvizet urának a kastélyba. Ez a forrás, illetve a később erre ráépített kút a hűséges apród nevét őrzi. A fálubeliek a Mikes név torzított, népies alakjában a Nyikes-kútként emlegetik.

A község évszázadok óta hűen őrzi a fejedelem emlékét. Sajnos nem mindig volt ez könnyű. A cseh uralom idején a hatalom eltiport mindent, ami magyar volt, de a salánkiak mégis megtalálták a Rákóczi-emlékek életben tartásának módját. 1935-ben, amikor az ország megemlékezett Rákóczi halálának 200. évfordulójáról, a salánki tanácskozás megörökítésére a református templom karzatán emléktáblát avattak fel:

II. Rákóczy Ferenc
Fejedelem
salánki
országgyűlésének és
utolsó

**itt tartózkodásának
emlékére
1711 Febr. 11-18
Halála 200 éves évfordulóján
1835. Ápr. 8-án**

A tábla ma is a templom ékessége.

A magyar hagyományok ápolásának a második világháború után sem volt rózsás a helyzete. Erről a *Kárpátalja* című lap 2016. december 22-i számában Lajos Mihály így írt: „*A szovjet korszak sem kedvezett a megemlékezéseknek, sőt 1970-ben azt a kutat is betömték, ahonnan Mikes Kelemen hordta a friss vizet naponta a fejedelem asztalára. Am egy ismeretlen falubeli egy egyszerű fatáblát helyezett el ott, rajta Rákóczi arcképével, egy felvésett Petőfi-idézzel, valamint a fejedelem zászlójának az ábrázolásával.*”

A fentebb már említett Kész Barnabás ezzel a táblával kapcsolatban hiteles információval szolgált. A fatáblát valószínűleg édesapja, Kész Géza akkori történelemtanár, iskolaigazgató állíttatta. Egyébként a relikviát Kész Barnabás 2010 körül kapta meg Fazekas Ferencről.

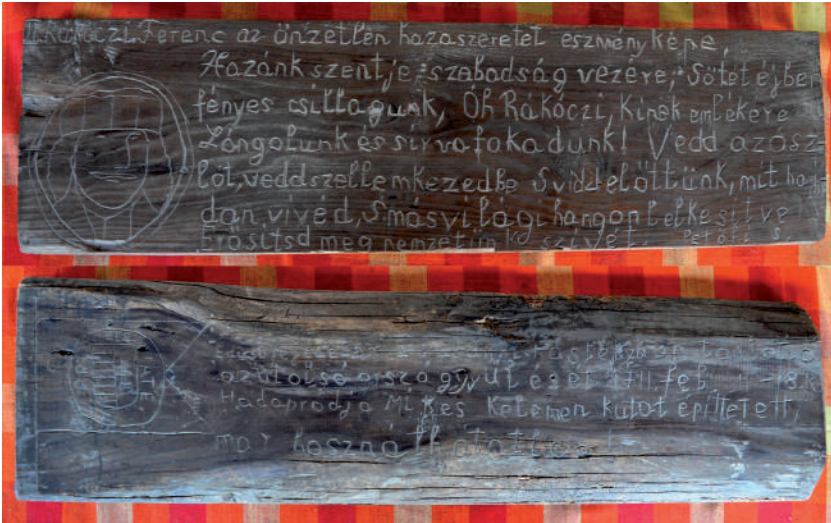
A tábla egyik oldalán Rákóczi elnagyolt portréja mellett a következő felirat olvasható:

**II. Rákóczi Ferenc az önzetlen hazaszeretet eszményképe,
Hazánk szentje, szabadság vezére; Sötét éjben
fényes csillagunk, Óh Rákóczi, kinek emlékére
Lángolunk és sírva fakadunk! Vedd a zász-
lót, vedd szellemkezedbe S vidd előttünk, mint haj-
dan vivéd, S másvilági hangon lelkesítve
Erősítsd meg nemzetim szívét. Petőfi S.**

**A másik oldalon egy Rákóczi-zászló ábrázolása mellett pedig ez áll:
E dicső fejedelem a salánki kastélyban tartotta
az utolsó országgyűlését 1711. feb. 11-18. k.
Hadapródja Mikes Kelemen kutat építtetett,
már használhatatlan!**

A viszonylag vastag fatábla alsó oldalélén szerepel a készítés dátuma: **1970**. Ebből következtethető, hogy a tábla eredetileg magasan lehetett a kútra erősítve, ráadásul úgy, hogy mindkét oldala teljes egészében látható volt.

Később azonban a kút egész környéke az enyészete lett. A rendszerváltás hajnalán, 1990-ben Rákóczi és Mikes emlékének megőrkítésére Várad-Sternberg János ungvári történész, egyetemi tanár javaslatára a forrás

Az egyszerű emlékjel két oldala. (Kész Barnabás felvételei.)

mellett hozzáláttak egy emlékhely kialakításához. Kitisztították a kutat, és tölgyfából egy autentikus gémeskutat építettek rá. Az emlékhely másik részét két viski mester kivitelezésében, faragott, szürke gránitkövekből emelt emléköbelszék alkotta. Az obeliszkre a budapesti Zichy Galéria támogatásával emléktáblát helyeztek. Az emléktábla felső részén bronz dombormű volt: II. Rákóczi Ferenc és Mikes Kelemen kettős portréja – Nagy Lajos Imrenyiregyházi szobrász alkotása. Alatta pedig a következő felirat:

**II. RÁKÓCZI FERENC ÉS MIKES KELEMEN
ITT TARTÓZKODÁSÁNAK ÉS AZ
1711-ES SALÁNKI TANÁCSKOZÁS EMLÉKÉRE
EMELTE SALÁNK KÖZSÉG LAKOSSÁGA ÉS A ZICHY GA-
LÉRIA 1991 MÁJUSÁBAN**

Az 1991. május 26-i avatóünnepségen és az ekkor megrendezett nemzetközi tudományos konferencián neves kárpátaljai és anyaországi politikusok és kuruckor-kutatók vettek részt. Teljes volt az öröm a rendszerváltás által kiváltott egyébként is euforikus légkörben.

De nem sokáig! Az emlékhely nagyon rövid időn belül, már 1992-ben a vandalizmus áldozatává vált. Először eltűntek az emlékhely betonszegélyei, ezek némelyikét a kútba dobták, majd a kútvödör, a kútostor is eltűnt. Hamarosan pedig a bronz domborműnek is lába kélt. Az egykori büszkeség siralmas állapotba került.

*Az avatáson készült fotón jól kivehető az eredeti emléktábla.
(Kárpátalja, 1991. 10. szám)*

A falu 1995–96-ban összefogott, társadalmi munkával felújították a kutat, rendezték a területet. Közadakozásból és dr. Kovács Elemér, a KMKSZ nagyszülősi járási elnökének támogatásával az obeliszkre új, a színesfém-tolvajlásnak alapot nem szolgáltató márványtablát helyeztek. Kolozsváry László tiszaujlaki képzőművész alkotásán a következő szöveg olvasható:

**PRO PATRIA ET LIBERTATE
MIKES KÚTJA
II. RÁKÓCZI FERENC
ÉS
MIKES KELEMEN
ITT TARTÓZKODÁSÁNAK
EMLÉKÉRE
1711. FEBRUÁR 11–18.
1995**

Az 1996-ban megújult emlékmű az ezredfordulón. (A szerző felvételei.)

A megújult emlékművet 1996. május 18-án avatták fel. Ez az emléktábla látható ma is. A rongálások sajnos nem maradtak el. 2019-ben a romossá vált gémeskút helyett egy jelképes, fedett emlékkút épült.

DUPKA GYÖRGY

„ÉN ISTENEM, A KERESZTET VÁLLAINKRÓL VEDD LE!”

TRAGIKUS SORSÚ KÁRPÁTALJAI GULAG-ELÍTÉLTEK,
MÁRTÍROK PANTEONJA (ADATTÁRA), 1944–1970

XII. rész

„Igazán csak azok halnak meg, akiket elfelednek.”

15. SZOVJETELLENES CSOPORTOK A VÁDLOTTAK PADJÁN

A KGB hathatós közreműködésével a szovjet rendszer ellenfeleinek felszámolása a negyvenes évek végétől az ötvenes évekig Kárpátalján is fokozódott, gyors tempóban, „üzemszerűen” gyártották a hamis, valótlan vádak tartalmazó aktákat. Külön kategóriába sorolták a szovjet hatalommal szembe forduló ukrán, ruszin, magyar, sváb/német, szlovák, román nemzetiségűekből szerveződő „nacionalista szovjetellenes csoportokat”, a „terrorista bandákat”. A hazaárulással megbélyegzett elkövetők ügyében a haditörvényszék ítélt. A koncepciós perekben 5-től 25 évig terjedő szabadságvesztésre ítélte a szovjet hatalom megdöntésére szövetkezett csoportok tagjait, akik a társadalom teljes uniformizálását hirdető sztálini propagandának ellenszegültek. Az elítéltek általában a GULAG rideg, embertelen szibériai kényszermunkatáboraiba kerültek, szerencsés volt az, aki túlélte a büntető lágerek poklát.

Sztálin halála után a *Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének 1954. augusztus 14-én nyilvánosságra hozott rendelete* előirányozta a szervezett formában, illetve egyéni akcióban elkövetett törvénytelen ségek felülvizsgálatát. 1955. május 7-én **A. Labutov** igazságügyi vezérőrnagy, a Kárpátmel-leki Katonai Körzet katonai főügyésze Jelentésbe¹ foglalta az MVD, UMDB kárpátaljai főigazgatóságok vezetőinek, munkatársainak törvénytelen tevékenységét, melynek során hamisan megvádolt személyeket, csoporttagokat

¹ 227. sz. ügyirat. Korszun, 2016. 426–432.

ártatlanul juttattak vasrács mögé. A terjedelmes dokumentumot az SZKP KB első titkárának (**Hruscsov Ny. Sz.**), az Ukrán SZSZK SZKP KB első titkárának (**Kiricsenko A. I.**) és a Kárpátaljai Területi Pártbizottság első titkárának (**Vas I.M.**) is megküldte.

A leírt bizonyítékok alapján felhívta az illetékesek figyelmét, hogy a törvénytelen letartóztatások végrehajtásában, a vádiratok, feljelentések elkészítésében a következő személyek vettek részt, akiknek tetteikért felelősséget kell vállalniuk:

- Kárpátalján az MVD, UMDB/KGB főigazgatóságát irányító **Cserneckij** ezredes, valamint helyettesei: **Bojko** ezredes és **Makarov** alezredes;

- a KGB tisztii állományának területi, a nyomozást koordináló különleges ügyek osztályának vezetői: **Akszenov** ezredes, **Jakunjenko** főhadnagy, **Zudov** százados, **Golovanov** őrnagy, **Szotnyikov** alezredes, **Makarov** alezredes, **Uvin** főhadnagy, **Pedcsenko** százados, **Vaszilevszkij** őrnagy, **Lednyev** őrnagy, **Jakunjenko** főhadnagy;

- járási osztályvezetők az állambiztonsági és belügyi nyomozószerveknél: Ilosván **Ivanov** őrnagy, **Smelkov** főhadnagy; Técsőn **Szafonov** őrnagy, **Oleolenko** őrnagy, **Bobrovszkij** alhadnagy; Nagyszőlősen **Hriszticsenko** százados, helyettese **Parfenov** őrnagy; Huszton **Jermilov** őrnagy, **Porosin** százados;

- beépített, fizetett ügynökeik (Técső: **Varga András Károly**; Monasztirec: **Bony Mihail, Koda, Antony Mihail**; Munkács: **Gendrovszkij Igor**; Beregszász: **Zsoldos Ivan/János, Kovács Béla, Komáromi András, Szopkó Jurij/György**) és mások.

A Jelentés kiemeli: a felsorolt ügynökök hivatali beosztásukkal visszaélve, provokációs közreműködéssel fiktív ifjúsági nacionalista, szovjetellenes szervezeteket kreáltak. Ártatlanok sokaságát hurcolták meg. Félrevezették a katonai ügyészséget, hadbírótságot. Ezért a vezető tisztek, tisztviselők a párt előtt felelősséggel tartoznak, pártmegrovásban kell részesíteni őket. A vezérőrnagy szerint az általuk előkészített téves bírósági döntések szakszerű felülvizsgálatát folytatni kell.

Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül bemutatjuk az állambiztonsági tisztek és az általuk beépített ügynökök által kiszemelt és rosszhiszeműségből feljelentett áldozatokat, akik bűncselekményeket nem követtek el, előbbieik felterjesztése folytán – az MVSZ Határőr Hadsereg Kárpátaljai Katonai Hadbírótsága, a Kárpátmelléki Katonai Körzet Ítélszéke és más testületek előtt – mégis koncepciós perek elítéltejei lettek:

- *Beregszászi szovjetellenes nacionalista szervezet* (1947. február). A KGB beregszászi ügynökeinek (**Szopko Jurij/György**) provokációs közreműködésével alakult 9 tagú fiktív szervezet egyik képviselője a 25 évre ítélt bizonyos **Ivancso**, valamint **Bukszár Mihajlo/Mihály** tisztviselő. A haditörvényszék GULAG-rabságra ítélte őket. A korábbi (a KGB beregszászi részlegének tisztjei által kreált) hamis, valótlan tényekre alapozott bírósági ítélet felülvizsgálatát a Kárpátmelléki Katonai Körzet ügyészsége rendelte el 1954 májusában.

- *Munkácsi nacionalista szovjetellenes szervezet* (1947. augusztus). A KGB munkácsi ügynökeinek (**Grendovszkij Igor**) provokációs közreműködésével alakult 7 tagú fiktív szervezet egyik képviselője **Medenci Vaszil/László** (apja Ivan/János) mezőgazdasági szakiskolás tanuló volt. A haditörvényszék GULAG-rabságra ítélte őket. A korábbi (a KGB munkácsi részlegének tisztjei által kreált) hamis, valótlan tényekre alapozott bírósági ítéletet a Kárpát melléki katonai körzet katonai ügyészsége felülvizsgálta 1955 március 12-én.

- *Bilkei nacionalista szervezet* (1948. június). A KGB nagyszőlősi ügynökeinek provokációs közreműködésével alakult 4 tagú fiktív szervezet egyik képviselője **Mihaljanics Mária** (apja Alekszandr/Sándor, Bilke, 1933) középiskolás tanuló volt. A haditörvényszék GULAG-rabságra ítélte őket. A korábbi (a KGB nagyszőlősi részlegének tisztjei által kreált) hamis, valótlan tényekre alapozott bírósági ítéletet 1955. március 12-én a Kárpát melléki katonai körzet haditörvényszéke felülvizsgálta, a fiatalok fogságát megszüntették.

- *Nagybocskói nacionalista szervezet* (1948. augusztus 20.), képviselője **Jagnyuk Joszif** (apja Mihajlo, Nagybocskó, 1928) könyvtáros.²

- *Kőrösmezői „Podkarpatszka Rusz Felszabadítási Bizottság”* szovjetellenes csoport (1948. szeptember 11.). 25 évre elítélt képviselői: **Kacsurek Sztepan** (apja Ivan, Ungvár, 1902) szlovák nemzetiségű hivatalnok; **Ferenci Joszif/József** (apja Dmitrij/Demeter, Kőrösmező, 1904) hivatalnok. Rehabilitálták őket.³

- *Monostori „szovjetellenes terrorista banda”* (1948. október 19.). A fiktív szervezet egyik 25 évre elítélt képviselője: **Jackánics Vaszili** (apja Jurij, Monasztirec, 1911) ukrán nemzetiségű földműves.⁴ A korábbi (a KGB huszti részlegének tisztjei által kreált) hamis, valótlan tényekre alapozott bírósági ítéletet 1955. február 12-én a Kárpátmelléki Katonai Körzet Haditörvényszéke⁵ felülvizsgálta, az alítélteket szabadlábra helyezte.

² 71.sz. ügyirat. Korszun, 2016. 164–170.

³ 75.sz. ügyirat. Korszun, 2016. 177–178.

⁴ 81.sz. ügyirat. Korszun, 2016. 184–186.

⁵ 227.sz. ügyirat. Korszun, 2016. 428–429

- „*Szmevor-U*” („*Halál Ukrajna ellenségeire*”) *nacionalista csoport* (1948. november 30.). A 25 évre ítélt 10 fős csoport egyik képviselője: **Capulics Vaszil** (apja Ivan, Kisberezna, 1919) ungvári közgazdász. 1989-ben rehabilitálták.⁶

- *Técsői szovjetellenes nacionalista ifjúsági szervezet* (1950. október 26.). A KGB ügynöke, **Varga András** (apja Károly, Técső) provokációs közreműködésével alakult, 6 tagot számláló fiktív szervezet egyik képviselője **Publik Ottó** (apja Jozsif/József, Técső, 1933) középiskolai tanuló.⁷ A haditörvényszék GULAG-rabságra ítélte őket. A korábbi hamis, valótlan tényekre alapozott bírósági ítéletet a Szovjetunió főügyészsége 1954. november 6-án felülvizsgálta, a fiatalok 4 évnyi fogság után kiszabadultak.

- *Beregszászi járási magyar-nacionalista szovjetellenes szervezet* (1951. szeptember–december). A KGB beregszászi ügynökeinek (**Komáromi András, Kovács Béla**) provokációs közreműködésével alakult 20 tagú fiktív szervezet.⁸ 1952. január 4–6-án 25 évre ítélt kolhoztagok: **Nagy Lajos** (apja Kálmán, 1906), **Illés Béla** (apja Sándor, 1904), **Galambos József** (apja József, 1906), **Kiss Sámuel** (apja György, Beregszász, 1891) és mások. A korábbi (a KGB munkácsi részlegének tisztjei által kreált) hamis, valótlan tényekre alapozott bírósági ítélet felülvizsgálatát a Kárpát-melléki katonai körzet katonai ügyészsége 1954. augusztusában rendelte el.

- *Rahói-Técsői szovjetellenes terrorista csoport* (1952. május 16.). A 25 évre elítélt 29 fős (ebből 14 román nemzetiségű) csoport egyik képviselője: **Simon Vaszil** (apja Ilko, Szrednye Vogyane, 1911) román nemzetiségű földműves. Őket 1959-ben rehabilitálták.⁹

- *Uglyai szovjetellenes csoport* (1952. május 31.). A 25 évre családostól elítélt csoport képviselői: **Motrja Hanna/Anna** (apja Mihajlo, Uglja, 1928), **Motrja Hafija** (apja Ivan, Uglja, 1907), **Motrja Mihajlo** (apja Vaszil, Uglja, 1903) földművesek. 1990-ben rehabilitálták őket.¹⁰

- *Bustyaházi szovjetellenes nacionalista csoport* (1952. szeptember 16.). A 25 évre elítélt, majd a Krasznojarszki Norillagban szívrohamban elhunyt csoport képviselője: **Lukács Vaszil/László** (apja Ivan, Bustyaháza, 1930) földműves. 1990-ben rehabilitálták.¹¹

⁶ 84.sz. ügyirat. Korszun, 2016. 192–194.

⁷ 227.sz. ügyirat. Korszun, 2016. 427.

⁸ 227.sz. ügyirat. Korszun, 2016. 431.

⁹ 174.sz. ügyirat. Korszun, 2016. 333–339.

¹⁰ 177.sz. ügyirat. Korszun, 2016. 342–344.

¹¹ 180.sz. ügyirat. Korszun, 2016. 346.

- *Husztí fegyveres terrorista szovjetellenes csoport* (1953. június 8.). A 25 évre 1953. május 22-én elítélt, szigorított büntetőlágerbe hurcolt csoport egyik képviselője: **Vári József-Tibor** (apja József, Huszt, 1930) veléti lakos, magyar nemzetiségű mozigépész. 1990-ben rehabilitálták.¹²

15.1. A TISZABÖKÉNYI HUSZTI-CSOPORT

A magyarlakta falvak közül az Ugocsa-vidéki Tiszabökényben (abban az időben Bobove, a Vinogradovói/Nagyszőlősi járáshoz tartozott) 10 helyi lakos is megjárta GULAG-rabként a szovjet koncentrációs táborokat.

A KGB nyomozója, **Krecsko** főhadnagy, az 1. sz. vizsgálati részleg helyettes vezetője névtelen feljelentések alapján szovjetellenes csoport leleplezéséről informálta felettesét, **Turcsinov** ezredest, az 1. sz. vizsgálati részleg vezetőjét 1953. május 11-én. Kémkedéssel vádolta meg **Husztí György Ferenc**¹³ bökényi lakost, aki szerinte nem más, mint az amerikai hírszerzési szolgálat ügynöke. Állítását azzal indokolta, hogy Husztí a magyar hadsereg katonájaként 1944-ben a Vörös Hadsereg ellen harcolt, majd 1945 novemberében amerikai fogságba került. Feltételezése szerint a Kárpátaljára hazatérő hadifoglyot a Secret Service amerikai felderítő szolgálat beszervezte, és megbízták szovjetellenes tevékenység folytatásával. Hazatérése után az *Amerika hangja* szovjetellenes adásait rendszeresen hallgatta, ennek hatására saját környezetében szovjetellenes agitációt fejtett ki, dicsérettel illette a külföldi országok kapitalista rendszerét.

1951-ben hasonló gondolkodású honfitársaival szovjetellenes csoportot szervezett. Szándékukban állt, hogy a Kárpátalján már ténykedő más fegyveres szovjetellenes „bandákkal” felveszik a kapcsolatot, és a szovjet hadsereg hátszországban a szovjet hatalmi szervek ellen fegyveres harcot folytatnak, amennyiben az imperialista hatalmak megtámadják a Szovjetuniót.

Miután csoportjába verbuválta **Kapincu Jenőt** és **Papp Jenőt**, további tagokat kért fel **Illés István**, **Matuz István** és **Kiss József** személyében.

Krecsko főhadnagy feletteseinek javasolta a felderített célszemély őrizetbe vételét, vádirat megfogalmazását az USZSZK BTK 54-1. „a”, 54-11., 54-6-1., 54-10-1. paragrafusai alapján. Javasolta az Indítvány másolatának elküldését a katonai főügyészségnek és a kárpátaljai belügyi főosztály 1. sz. különleges részlegének is.

¹² 183.sz. ügyirat. Korszun, 2016. 350.

¹³ 294.sz. ügyirat. Korszun, 2018.515–516. Forrás: AUSZBU ZO, Fond 7., op. 1. ode.Sz.-1750. 130–131. Eredeti, gépelt.

Gavrilov százados 1954. február 25-én keltezett határozati indítványában¹⁴ – a 3298. sz. *Husztii-ügyirat* alapján – kezdeményezi feletteseinél **Husztii György**, 1953. március 15-én letartóztatott kémgyanús, amerikai felderítési szervek által beszervezett bökényi lakos vizsgálati idejének 1954. március 4-től számított meghosszabbítását egy újabb hónappal. 1953. május 15-én a kárpátaljai MVD hadbíróháza 25 évre ítélte. 1954. január 4-én a katonai főügyészség felülvizsgálta, majd megsemmisítette a korábbi ítéletet, és bizonyítékok hiányában pótlólagos nyomozást rendelt el.

Ez már sorrendben az ötödik beadványnak számít, mivel a katonai ügyészség a vádirathoz konkrét bizonyítékok bekérését rendelte el. A Kárpátalján ténykedő szovjet csehisták Husztii bizonyítékok nélkül, manipulált adatokkal amerikai ügynököknek bélyegezték.

Husztii György börtönfotója.

1954. május 18-án váratlan fordulat történt a Husztii-ügyben. A KGB kárpátaljai főosztálya belátta, hogy perdöntő bizonyítékokat nem tud a katonai fő-

¹⁴ 307.sz. ügyirat. Korszun, 2018.533-535. Forrás: AUSZBU ZO, Fond 7., op. 1. ode.Sz.-1750. 250-252. Eredeti, gépelt.

ügyészségnek prezentálni, ezért úgy döntöttek, hogy kezdeményezik a nyomozás leállítását, és a meghurcolt **Huszi György** szabadon bocsátását a börtönből. A határozat előterjesztője **Uvin** százados, a vizsgálati osztály nyomozója. Helyben hagyta **Szavcsuk** alezredes, a KGB kárpátaljai főosztályának vezetője.¹⁵ Így ért véget Huszi György meghurcoltatása, akit szintén rehabilitáltak.

Korszun Olekszij, a dokumentumgyűjtemény összeállítója a 294-es és 307-es sz. dokumentumokhoz fűzött megjegyzésében kifejti, hogy a második világháború végén az amerikai, francia, illetve angol hadsereg fogolytáborából hazatérő egykori hadifoglyokat az állambiztonsági szolgálat kárpátaljai főosztálya bizonyítékok hiányában kiagyalt, mondvacsinált, hamis vádakkal illettek, nyugati kémiszolgálatok által beszerezett ügynököknek kiáltottak ki. A szovjet rezsिम politikai elítélteit a rendszerváltozás idején rehabilitálták

15.2. AZ UNGVÁRI CSURGOVICS-CSOPORT

Ungváron 1950–1955 között a levéltári iratok, visszaemlékezések alapján két csoport tevékenységéről szereztünk tudomást, melyek tagjaival brutálisan leszámoltak.

A szovjet titkosszolgálat által 1950-ben, az Ung-parti városban felgöngyölített, úgynevezett rendszerellenes magyar diákszervezkedésről először az ezredfordulót követően a neves **dr. Fodor István**¹⁶ (1907–2000) botanikus professzor fia, az azonos nevű, édesapja nyomdokain haladó **dr. Fodor István** (Ungvár, 1940) botanikus, Gödöllőn élő nyugalmazott egyetemi professzor tett említést a *Kárpáti Igaz Szóban* közzölt cikkében: „*Még jól emlékszünk arra az esetre, amikor a mi környékünkön a szovjetek letartóztattak egy 15-16 éves fiúkból álló csoportot (Csurgovics Sándor, Kijovics Elek és társai) állítólagos rendszerellenes szervezkedés ürügyén. Ők csak több éves börtön után térhettek haza...*”¹⁷

Az *Akiket rehabilitált a történelem* című gyűjteményben¹⁸ megtaláltam két tizenéves politikai elítélt, **Csurgovics Sándor**¹⁹ (Olekszandr Georgijovics,

¹⁵ 312. sz. ügyirat. Korszun, 2018.541–543. Forrás: AUSZBU ZO, Fond 7., op. 1. ode.Sz.-1750. 275–277. Eredeti, gépelt.

¹⁶ *A Kárpátok büvöletében élt. Fodor István botanikus centenáriumi emlékkönyve*; összeáll. ifj. Fodor István; Intermix, Ungvár–Bp., 2007 (*Kárpátaljai magyar könyvek*)

¹⁷ Fodor István: Forradalmi visszapillantás fél évszázadból. *Kárpáti Igaz Szó*, 2006.október 11.

¹⁸ RIZO, I. 2003. 152–786.

¹⁹ RIZO, I. 2003. 424., 744.

Ungvár, 1932) és **Kijovics Elek**²⁰ (Olekszij Joszipovics, Ungvár, 1935) adatait, illetve a két ungvári zeneiskolás elítélésének időpontját és a rájuk vonatkozó tömör bejegyzéseket.

Korszun Olekszij 2016-ban kiadott levéltári dokumentumgyűjteményében közzéteszi a 333. sz. ügyiratot. Ez nem más, mint **Gavrilov** főhadnagy, a kárpátaljai KGB 2. sz. vizsgálati ügyosztálya helyettes vezetőjének **Csurgovics Sándor** szovjetellenes tevékenységével kapcsolatos *Vádemelési indítványa*.²¹ Az 1950. március 25-én keltezett, **Fedorov** főhadnagy osztályvezető egyetértő ellenjegyzésével és **Akszanov** ezredes, a nyomozati főosztály vezetőjének jóváhagyásával összeállított vádirat a 2618. sz. nyomozati akta alapján került megfogalmazásra. Többek között bizonyítékok mellőzése nélkül egyértelműen kimondja, **Csurgovics Sándor**, mint görögkatolikus lelképásztor fia, a fennálló társadalmi rend iránt ellenszenvet tanúsított, 1949 augusztusában **Kijovics Elek** társával megalkotották a „*Halál a szovjet hatalomra*” *szovjetellenes csoportot*. Vezetőként számos alkalommal szervezett titkos összejövetelt, ahol a meghívottak körében a szovjetellenes tevékenység aktivizálásának kérdését vitatták meg. Összeállította a csoport eskütételének szövegét, fegyverek beszerzését kezdeményezte.

A szovjetellenes tevékenységgel vádolt **Csurgovics Sándor** az ellene felhozott vádakot aláírásával ismerte el.

A 17 és 14 éves diákokat 1950. február 2-án tartóztatták le, majd a katonai törvényszék elé álltak.

Fiatalkorukra való tekintettel a hazaárulásért kiszabható halálos ítéletet ugyan megúszták, ám a katonai ügyész így is a legnagyobb, halálbüntetéssel egyenértékű ítélet kiszabását kérte a katonai törvényszéktől. Az MVSZ Hattárőr Hadseregének Kárpátaljai Körzeti Hadbíróháza az USZSZK BTK 54-1. „a” és 54-11. paragrafus alapján mindkettőjüket 25 év szabadságvesztésre ítélte 1950. május 22-én.

Sztálin halála után az Ukrán Legfelsőbb Bíróság 1954. június 30-án enyhített a korábbi ítéleten, Csurgovicsnak 10, míg Kijovicsnak 6 évre csökkentették a büntetését.

A koncepciók perben elítélt ifjú további sorsáról valamivel bővebb információt közöl édesanyja, **Csurgovics Ilona** a Szovjetunió Főügyészséhez 1954. szeptember 6-án intézett *Folyamodványában*.²² Ebben a korábbi ítélet

²⁰ RIZO, I. 2003. 369.

²¹ 333.sz. ügyirat. Korszun, 2016.626. Forrás: AUSZBU ZO, Fond 7., op. 1. ode.Sz.-5690. T-1.176.

²² 195. sz. ügyirat. Korszun, 2016.371–372. Forrás: AUSZBU ZO, Fond 7., op. 1. ode.Sz.-5690. T-1.327–328. Eredeti, gépiratos.

Megjegyzem, a görögkatolikus papi dinasztiából²³ származó **Csurgovics Sándor** édesapját, **Csurgovics Györgyöt**²⁴ (1905–1972) is kegyetlenül meghurcolták vállalt hitéért. Ő abban az időben sislóci görögkatolikus parochusként végezte papi szolgálatát, és az aposztázia elutasítása miatt a Kárpátaljai Területi Bíróság 1950. október 25-én 25 évi szabadságvesztésre ítélte. Büntetését Angarszk (Irkutszki terület) GULAG-lágerében töltötte. 1956-ban szabadult. 1992-ben rehabilitálták.

15.3. A RADVÁNCI BENYÁK-CSOPORT

A másik *Ungvári szovjetellenes csoport* 1955 tavaszán alakult. Szervezője, irányítója a 16 éves radvanci **Benyák Nándor**²⁵ volt. A rehabilitációs adattár, további két tagja: a 18 éves **Orlovsky Vince** és a 17 éves **Kulcsár János Tibor**. Röplapokat, falragaszokat terjesztettek, céljuk az volt, hogy tiltakozzanak a szovjet ideológia ellen.

Benyák Nándor visszaemlékezése szerint a háromfős csoport több mint hat hónapig tevékenykedett.²⁶ A KGB szívós, fél évig tartó nyomozása következtében lebuktak. Társaival a KGB ungvári börtönének magánzárkájában ült 1955 decembere és 1956 júniusa között. A vádiratot ellenük **Golovánov**, a KGB őrnagya állította össze. Ügyükben 1956. március 20-án a Kárpátaljai Területi Népbíróság zárt tárgyalás keretében hozott döntést. **Benyák Nándor** elsőrendű vádlottat és **Orlovsky Vince** másodrendű vádlottat 6 évi, **Kulcsár János Tibor** harmadrendű vádlottat 4 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte.

Benyák Nándor 34 hónap fogság után a mordvinföldi Szosznovka község 7. sz. GULAG-munkatáborából 1958. december 13-án amnesztiával szabadult. Politikai fogolytársa volt a mezőkaszonyi **Szécsy Sándor**, a nagyszőlősi csoportból pedig **Dudás István** és **Kovács Zoltán**, valamint a munkácsi **Dóri János**.

²³ Apja az Ungváron elhunyt **Csurgovics György** (Nyírparasznya, 1864.05.02. – Ungvár, 1940.08.08.) ungvári görögkatolikus pap, főesperes, szentszéki tanácsos, író, költő. Lásd Marosi Anita cikkét: <https://karpatalja.ma/sorozatok/karpatalja-anno/karpatalja-anno-csurgovics-gyorgy-gorogkatolikus-pap-kolto/>. Továbbá lásd még: **Csurgovics János** (–1862), a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye helynöke szintén ebből a görögkatolikus családból származott. Forrás: http://real.mtak.hu/169001/1/Molnar-Ferenc_monografia-HU_2023_boritoval.pdf, 70. old. (letöltés ideje: 2024.02.08.)

²⁴ RIZO, I. 2003. 744. o.

²⁵ RIZO, I. 2003. 182. o. Az itt közölt alapadatok: Benyák Nándor (Nandor Nandorovics, Ungvár, 1939) szlovák nemzetiségű, középiskolás, pártonkívüli, Ungvár lakosa, asztalos. A megyei népbíróság 1956. március 20-án 6 évi szabadságvesztésre ítélte. 1991-ben rehabilitálták.

²⁶ Szabadságharcunk a bolsevizmus ellen. Millenniumi számadási könyv. I. kötet. A művet szerkesztette: dr. Fejér

Dénes és Vasvári Vilmos. Kiadta a Magyar Politikai Foglyok Szövetsége, 2002. 149–152.o

Az ungvári csoport két tagjának további sorsa, lakhelye ismeretlen. *A rehabilitált történelem* című adattár bejegyzése szerint **Orlovsky Vince**²⁷ (Vincent Joszipovics, Perecsenyi j. Turjaremete, 1937) ukrán nemzetiségű, elemi iskolai végzettségű, Ungvár lakosa, pártonkívüli és munkanélküli. A megyei népbíróság 6 évre ítélte. 1991-ben rehabilitálták. További sorsa ismeretlen. Az idézett adattár alapinformációkat közöl **Kulcsár János Tiborról**²⁸ is: (Tiberij Andrejevics, Ungvár, 1938) születési és lakhelye Ungvár, magyar nemzetiségű, alapkiskolai végzettséggel rendelkezik, pártonkívüli, munkás. Őt is 1956. március 20-án állították a csoport tagjaként a megyei népbíróság elé, amely 4 évnyi szabadságvesztésre ítélte. 1991-ben rehabilitálták. További sorsa ismeretlen.

Benyák Nándor egy levelében bizonyos munkácsi fogolytársáról, **Dóri Jánosról** is említést tesz. A rehabilitáltak adattárában egy hasonló családnevű elítéltet találtam, aki nem János (Ivan), hanem István (Sztefan), és nem munkácsi, hanem királyházi: **Dóri István** (Sztefan Antonovics, Szőlősi járás, Királyháza, 1928) magyar nemzetiségű, középiskolai végzettsége van, pártonkívüli, munkás, Királyháza (Korolevo) lakosa. 1947. június 18-án a Kárpátaljai Megyei Népbíróság 10 évnyi szabadságvesztésre ítélte. 1989-ben rehabilitálták. **Benyák Nándor** megemlíti azt is, hogy bal lábát levágták, mert a Vorkután kirobbant lázadás során súlyosan megsebesült. Adataim szerint több magyar vonatkozása is van a vorkutai lágerfelkelésnek. A szénbányászatról híres Vorkutában a mostoha körülmények miatt a bányászmunkára kényszerített és az első amnesztiában nem részesült politikai elítéltek (a 6. sz. szigorított Recslagban) 1953. július–augusztus között sztrájkba fogtak, amit **Gyerevjanko** táborparancsnok kegyetlenül szétvert, a foglyok közé lövetett, a hivatalos adatok szerint 53 rabot ért halálos lövés.

A rabok adatai szerint több mint 70 társukat megölték. Később vált ismertté, hogy a sztrájk egyik fő szervezője a budapesti **Áprily Ferenc** hadnagy, politikai fogoly volt. **Gregorovics István**, a beregsziklasi (Scserbovec) görög-katolikus templom 25 évre elítélt parochusa egyik levelében így írt a vorkutai rablázadásról: „... *Az összes láger besztrájkolt, egy egész hétig nem ment ki dolgozni. A többi láger egy hét után feladta a sztrájkot és munkába állt, a mi 10. sz. lágerünk makacsul kitarított. De a nyolcadik nap tragikusan végződött, mert a lágert körülvette a hadsereg, sortüzet nyitottak, és így – vagy 60 halott, 200 sebesült láttán – a láger megadta magát. Ekkor esett el egy lett szerzetes*

²⁷ RIZO, I. 2003. 535.

²⁸ RIZO, I. 2003. 424.

(Jānis Mendriks, lett katolikus pap – a szerző megjegyzése) és Csépes János kárpátaljai görögkatolikus lelkész.²⁹

Benyák Nándor szabadulása után 1987. július 14-ig állandó megfigyelés alatt állt. Bárhová is jelentkezett Ungváron, munkára vagy tanulásra, mindig fel kellett tüntetnie, hogy szovjetellenes tevékenységért el volt ítélve. Az Ungvári Állami Egyetemen szerzett magyar szakos diplomát.

A Kárpáti Kiadó magyar szerkesztőségének csoportja, 1981.

Álló sor, balról: Fejes János, Groszman Endre és Benyák Nándor.

Ülnek: Tirkánics Gabriella, Erdélyi Lenke, Zékány Éva. A szerző gyűjtése.

A Kárpáti Kiadó magyar szerkesztőségének munkatársaként kezdte el pályafutását, majd magyarországi rokonainak közbenjárására végül sikerült családjával áttelepülnie Magyarországra, Debrecenbe. 1992. április 4-én kapta kézhez a 13/147. számú rehabilitációs igazolást. A magyar állam '56-os emlékéremmel is kitüntette.

Végezetül a 6 évre elítélt **Benyák Nándor** két leveléből idézek, ami bizonyítja, hogy az ungvári csoport céltudatosan hajtott végre megtervezett akcióit.

²⁹ Dupka György. Magyar GULÁG–GUPVI-rabok Euráziában. Történelmi szociográfia. Befejező rész. Együtt, 18. évf, 2. szám, 2020. 110–111. o.

Részlet az első levélből: „A csoportot én szerveztem és irányítottam. Célunk az volt, hogy tiltakozzunk a szovjet megszállás ellen, az embereket pedig arra szólítsuk fel, hogy szálljanak szembe a kommunista ideológiával és követeljék Kárpátalja visszacsatolását Magyarországhoz. Mindezt szóban és írásban – röplapokon és falragaszokon – tettük. A csoport több mint fél évig, egészen 1955. december 15-ig tevékenykedett. Abban bíztunk, hogy példánkat követve más szovjetellenes csoportok is létrejönnek.”³⁰

Részlet a második levélből: „A 7. számú lágerben voltam (...) Hogy hogyan kerültem oda? Ez olyan kérdés, mintha megkérdezném egy viselt katonától, hogyan került a frontra a háborúban. Mert vittek. A nép ellensége lettem, mert ki mertem mondani azt, amit éreztem, amit gondoltam. Lehet, hogy abban az időben Ti is hasonlóképpen cselekedtetek volna.”³¹

A Benyák-csoport emléktáblája. Ungvár, az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Középiskola folyosójának falán. A szerző gyűjtése.

Az ungvári fiatalok (**Benyák Nándor, Orlovsky Vince, Kulcsár János Tibor**) ellenálló csoportjának emlékét 1956-os emléktábla őrzi.

³⁰ Dupka György magánarchívuma. A kézzel írt levél szerzője: Benyák Nándor. Debrecen, 1992.01.16

³¹ Dupka György magánarchívuma. A kézzel írt levél szerzője: Benyák Nándor. Debrecen, 1992.08.19.

15.4. A BELAJA GVARGYIJA (FEHÉR GÁRDA) SZOVJETELLENES CSOPORT

A KGB túlbuzgó munkatársai hosszabb megfigyelés után 1950. január 30. és április 14. között 13 svábnémet, ruszin/ukrán, magyar nemzetiségű munkácsi fiataalt tartóztattak le, akik az úgynevezett *Belaja Gvargyija* (Fehér Gárda) *szovjetellenes csoportba* tömörültek.³²

Az USZSZK Állambiztonságának Kárpátaljai Főigazgatósága által összeállított koncepciók vádirat szerint a következő bontásban vádolták meg a 13 fiataalt, akik államellenes bűncselekményt követtek el:

- az USZSZK BTK 54-1. „a”, 54-9., 54-11. sz. paragrafusai alapján vádlott **Gerber József Gézáé** (1927), **Strömpl Lajos Vilmosé** (1929), **Fenyvesi József Józsefé** (1928), **Pavlik János/Ivan Dezsőé** (1927), **Kopcsa József Mihályé** (1905), **Kovács Ferenc Jánosé** (1929), **Stul Sándor Jánosé** (1929), **Dorr János Jánosé** (1929);
- az USZSZK BTK 20-54-1. „a” paragrafusa alapján vádlott **Rziman Teréz Istváné** (1897);
- az USZSZK BTK 54-12. és 196. sz. paragrafusai alapján vádlott **Bubrják Mihail Iváné** (1886);
- az USZSZK BTK 54-12. sz. paragrafusa alapján vádlott **Laurtner Rudolf Rudolfé** (1928), **Mikulaninec Vaszil Alekszandrovicse** (1928), **Pavlika Rudolf Dezsőé** (1928).

Az állambiztonsági szolgálat kárpátaljai nyomozói szerint **Gerber** vádlott 1946–1948 között kezdeményezte a *Belaja Gvargyija* (Fehér Gárda) szovjetellenes csoport létrehozását, azzal a céllal, hogy fegyveres harcot indítson a szovjet hatalom ellen. Mint a munkácsi mozgalom vezére, hasonló gondolkodású tagokat toborzott, és céljai elérése érdekében arra törekedett, hogy az összekötőin keresztül az országban tevékenykedő OUN-banditákkal és a Magyarországon illegalitásban aktivizálódó antidemokratikus reakciós elemekkel felvegye a kapcsolatot.

A csoport vezére a fentebb felsorolt személyeket különböző időpontokban a gárdába beszervezte, aztán harcra felkészítő összejöveteleket tartott, a csoport tagjaival fegyvereket, lőszeret, orvosságokat, kommunikációs és sokszorosító eszközöket stb. gyűjtöttek.

A tagok közül **Dorr** és **Stul** diverziós csoport tagjaként 1946-ban a Munkácsi Szeszgyár raktárát is felgyújtották. **Rziman** kapcsolatban állt a

³² 202.sz. ügyirat. Korszun, 2018.362-363. Forrás: AUSZBU ZO, Fond 7., op. 1. ode.Sz.-2258. T-6. 186-188. Eredeti, gépiratos.

magyarországi reakciós elemekkel. **Bubrják** 1949-ben törvénytelenül szert tett lőfegyverre és lőszerekre.

Lautner, Mikulaninec, Pavlik Rudolf tisztában voltak vele, hogy csoportos bűncselekményt követnek el, mégsem tettek jelentést a szovjet szerveknek, utólag beismerő vallomást tettek, miszerint hibát követtek el, megbánták tettüket.

A házkutatás során **Gerber, Strömpl, Pavlik János** és **Bubrják** tulajdonából fegyvereket, lőszereket és egyéb tiltott eszközöket koboztak el.

A nyomozati anyagból az is megtudható, hogy a szovjet titkosszolgálat beépített ügynökei – **Bodnár, Kohutics Vaszil** – provokációs szerepet játszottak, őket nem vonták felelősségre, habár tulajdonképpen a *Belaja Gvargyija* (Fehér Gárda) *szovjetellenes csoport* létrehozásában felbujtóként is aktívan közreműködtek.

A nyomozati anyag alapján a KGB kijevi központjában **Rudenko és Szkítov** állambiztonsági őrnagyok által összeállított, **Fagyjev** állambiztonsági ezredes aláírásával ellátott és fentebb ismertetett *Zárójelentést*³³ 1950. augusztus 1-jén **Jeszipenko** vezérőrnagy, az USZSZK Állambiztonsági Minisztériumának helyettes minisztere jóváhagyta, és a Szovjetunió Állambiztonsági Minisztériuma (MGB) mellett működő Különleges Tanácsnak továbbította, hogy a javaslatuk alapján **Gerbert, Strömpl, Fenyvesit, Pavlik Ivánt, Stult, Dorrt, Kopcsát, Kovácsot** 25 évre, **Rziman, Bubrjákot** 10 évre, **Lautnert, Mikulaninecet, Pavlik Rudolfot** 5 év kényszermunkátlaborban letöltendő szabadságvesztésre és teljes körű vagyonek Kobzásra ítélje.

A későbbiekben annyi változás történt, hogy az 1950. november 29-én kihirdetett ítélethozatalban³⁴ az első rendű vádlottnak minősített **Gerberre** és **Strömplre** 25 évet,³⁵ a másodrendű vádlottak közzé sorolt 7 főre (**Fenyvesi**,³⁶ **Pavlik Iván**,³⁷ **Stul**,³⁸ **Dorr**,³⁹ **Kopcsa**,⁴⁰ **Kovács**,⁴¹ **Rziman**⁴²) 10-et, a harmadrendű vádlottra

³³ 202.sz. ügyirat. Korszun, 2018.362. Forrás: AUSZBU ZO, Fond 7., op. 1. ode.Sz.-2258. 6. kötet, 186–188. Eredeti, gépelt.

³⁴ 202.sz. ügyirat. Korszun, 2018.363. Forrás: AUSZBU ZO, Fond 7., op. 1. ode.Sz.-2258. 6. kötet, 186–188. Eredeti, gépelt.

³⁵ Büntetés helye: MVD ITL Mineralnij láger, Norilszk.

³⁶ Büntetés helye: MVD ITL Mineralnij láger, Norilszk.

³⁷ Büntetés helye: MVD ITL Recsnaj láger, Vorkuta.

³⁸ Büntetés helye: MVD ITL Recsnaj láger, Vorkuta.

³⁹ Büntetés helye: MVD ITL Recsnaj láger, Vorkuta.

⁴⁰ Büntetés helye: MVD ITL Sztjepnaj láger, Dzszejkazgan.

⁴¹ Büntetés helye: MVD ITL Sztjepnaj láger, Dzszejkazgan.

⁴² Büntetés helye: MVD ITL Ozernij láger, Tajset.

(**Bubrják**⁴³) 7, a negyedrendű vádlottakra (**Lautner**,⁴⁴ **Mikulaninec**,⁴⁵ **Pavlik Rudolf**⁴⁶) 5 évet szabtak ki. A 2596. sz. ügyirat szerint elítélt csoport tagjainak „különleges” büntetőtáborba szállítását 1950. december 1-jén keltezett *Utastításában* **Jersov** őrnagy, a Szovjetunió Állambiztonsági Minisztériuma (MGB) „A” 2. sz. osztály 2. sz. részlegének meghatalmazott tisztségviselője rendelte el, ennek másolatát a KGB kijevi, valamint kárpátaljai vezetőnek is megküldte.⁴⁷

1951. január 3-án⁴⁸ **Balasz** főhadnagy, az állambiztonsági szolgálat kárpátaljai vizsgálati osztályának vezető parancsnoka újra áttanulmányozta **Rziman Teréz** (Budapest, 1897) Munkácson élő egykori operaénekes 2596. sz. vádiratát, egyben megerősítette, hogy a **Gerber József** elítélt által Munkácson létrehozott szovjetellenes csoport megalapításában a művésznő büntársként részt vett. Ennek okán szociálisan veszélyes elemnek tartja. Határozata kimondja, hogy az MVD különleges táborában kell letöltenie kiszabott büntetését. Az erre vonatkozó határozatot felettesével, **Akszenov** alezredes osztályvezetővel egyeztette. **Bojko** ezredes, a KGB Kárpátaljai Főigazgatóságának helyettes vezetője a nyomozótisztek határozatát helyben hagyta.

Megjegyzendő, **Rziman Teréz** és hozzátartozói 1954–1956 között számos kegyelmi kérvényt intéztek az ungvári, a kijevi és a moszkvai vezetőknek szabadulása érdekében, ám mindez süket fülekre talált. A művésznő szabadlábra helyezését sürgető kérvények teljesítését **Szavcsuk P.** ezredes, az állambiztonsági szolgálat kárpátaljai főosztályának vezetője és **Szlony** ezredes, az USZSZK belügyminiszterének helyettese minden esetben megtagadta. Nem érdekelte őket, hogy **Rziman Teréz** szüleivel 1942-ig Budapesten élt. A Munkácsi Erdőgazdaságba kinevezett férjét a Latorca-parti városba követte. Mint zenetanár, kórusvezető, a római katolikus egyházközség zenekarának karmestereként aktívan részt vett a város kulturális életében, 1945-től a munkácsi művelődési ház és a helyi színház egyesített zenekarában játszott. 1954-ben engedélyezték férje, **Rziman Károly** Budapestre történő hazatérését, ahol két lánya, Mária és Éva, valamint a művésznő édesanyja, **Miskolci Lászlóné** fogadta. Közösén küldtek a Kreml akkori vezetőinek (**K. E. Vorosilov**nak, SZU Legfelső Tanácsa elnökének, **G.**

⁴³ Büntetés helye: MVD ITL Sziblag.

⁴⁴ Büntetés helye: MVD ITL Unzslag.

⁴⁵ Büntetés helye: MVD ITL Kargopollag.

⁴⁶ Büntetés helye: MVD ITL Izellag.

⁴⁷ 216.sz. ügyirat. Korszun, 2018. 387–388. Forrás: AUSZBU ZO, Fond 7., op. 1. ode.Sz.-2258. 6. kötet, 202. Másolat, gépelt.

⁴⁸ 220.sz. ügyirat. Korszun, 2018. 391–392. Forrás: AUSZBU ZO, Fond 7., op. 1. ode.Sz.-2258. 6. kötet, 226. Eredeti, gépelt.

M. Malenkov miniszterelnöknek, a főügyésznek) beadványt, de erre sem kaptak választ. A súlyosan beteg művésznő 1956. szeptember 30-án az Irkutszki területi Tajset GULAG-táborban hunyt el. 1989. május 4-én rehabilitálták.

Később társairól is bebizonyosodott, hogy valamennyien a totalitárius rendszer áldozatai, mindegyiküket rehabilitálták.

15.4. A MUNKÁCSI KÖRZETI CSORI-CSOPORT

1952–1954 között a *Nepokorena juniszty* (Megtörhetetlen ifjúság) nevű szovjetellenes csoport tevékenykedett a munkácsi körzetben, ami valójában egy irodalmi körnek volt tekinthető. Azonban politikai érettségükről tanúskodik 1952-ben megfogalmazott és a lakosok körében terjesztett röplapjuk, amelyben felszólítják honfitársaikat, hogy ne higgyenek a szovjet társadalom ígéreteiben, mert az életképtelennek bizonyul. Higgyenek abban, hogy hamarosan eljön az igazi szabadság.⁴⁹

A fiatal irodalmárokat tömörítő kör tevékenységét a regresszív kommunista hatalom figyelemmel követte. A szovjet életmódot nyíltan is bíráló ruszin öntudatú fiatalok csoportját 1954 végén a KGB letartóztatta.

*Csori Jurij/Georgij tanító börtönfotója*⁵⁰

⁴⁹ 246.sz. ügyirat. Korszun, 2016. 465–467.

⁵⁰ 418. sz. ügyirat. Korszun, 2018. 735. Forrás: AUSZBU ZO, Fond 7., op. 1.Sz.-5700. 1–5. kötet)

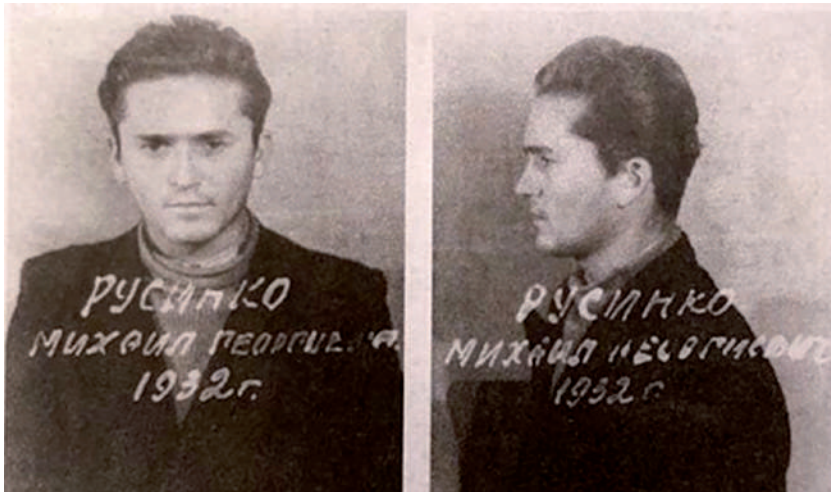
A sorozatos kihallgatások után a Kárpátaljai Területi Bíróság szovjetellenesség vádjával 1955. február 11–12-én:

- a hangadó **Csori Jurij/Georgij** (apja Szemen, Zubivka/Beregfogaras, 1933–2019) Szánfalván/Sztanovóban dolgozó tanítót 10 évi szabadságvesztésre ítélte;

Francuh Petro és Rohács Ivan börtön fotója

- **Francuh Petro** (apja Ivan, Makarjevo/Makarja 1934) munkácsi rokkant állományú lakost és **Rohács Ivan** (apja Mihajlo, Zubivka/Beregfogaras, 1932) tiszaujlaki lakost, a munkácsi mezőgazdasági szakiskola diákját 6 évi szabadság veszteségre ítélte;

Ruszinko Mihajlo börtön fotója

– 1955. november 11–12-én **Ruszinko Mihajlo** (apja Georgij, Barbovo/Bárdháza, 1932) tényleges katonai szolgálatból visszarendelt fiatal 10 évi szabadság veszteségre ítélte. 1991-ben rehabilitálták őket.

Az állítólagos kommunistaellenes tevékenységéért elítélt **Csori Jurij** a koncentrációs táborból 1956-ban szabadult, ahol merész hangú, a szovjet rabszolgatartó rezsimet ostromozó lágerversüket is írt.⁵¹ Sajnálatos módon csak 1991-ben, a független Ukrajnában rehabilitálták. Ennek ellenére Csori Jurij számos irodalmi alkotás és tudományos munka szerzője, szótárakat szerkesztett és folklórt gyűjtött.

A rendszerváltozás után a ruszin értelmiségieket tömörítő Ungvári Duhnovics Társaság aktív vezetőségi tagja volt a történész **Fülöp Lajos** elnök mellett. Bátran kiállt a ruszinság jogainak visszaállításért, írásaiban is hallatta véleményét.

⁵¹ „Krivavi tinyi kremlju”. Literaturna tvorecsizty represszovanih zakarpatciv. – Uzsgorod: VAT Vidavnicтво „Zakarpatyja”. 2006. 567–578.

Csori Jurij portréja. A szerző gyűjtése.

2019. április 11-én 85. életében Ungváron hunyt el **Csori Jurij** Gulág-túlélő, ruszin író és történész.⁵²

(Folytatása következik.)

⁵² Elhunyt Jurij Csori. <https://karpataljalap.net/2019/04/14/elhunyt-jurij-csori>

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

(2024. JANUÁR, FEBRUÁR)

ELISMERÉSEK

* A Liszt Ferenc-díjas **Pál István** „Szalonna” népzeneész, érdemes művész, a Szalonna és bandája együttes, a Magyar Állami Népi Együttes és a Hagyományok Háza művészeti vezetője kimagasló előadói tevékenységéért elsőként kapta meg a *Dankó Rádió előadói díját*.

* Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának Minősítő Bizottsága 2023. december 20-án tudományos címek és fokozatok odaítéléséről döntött. Ennek nyomán **Dr. Szilágyi Iván**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Pedagógia, Pszichológia, Tanító, Óvodapedagógia, Oktatás- és Intézményvezetés Tanszékének docense *professzori* címet szerzett.

* **Csizmár Iván**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola gazdasági és oktatási rektorhelyettese nyilvános vita keretében megvédte doktori disszertációját a Munkácsi Állami Egyetemen, gazdaságtudományok szakterületen 2023. december 14-én. A disszertáció címe: *Сучасна парадигма розвитку кіберспорту*

як нової сфери цифрової економіки України (A kibersport fejlődésének modern paradigmája, mint Ukrajna digitális gazdaságának új területe). Az értekezés témavezetője **Prof. Dr. Hoblik Volodimir**, a Munkácsi Állami Egyetem rektorhelyettese, opponensei **Dr. Kosztinec Julija**, a Nemzeti Közigazgatási Akadémia professzora és **Kulinics Tetyána**, a Lvivi Műszaki Egyetem docense volt.

* A MÉKK felterjesztésére az Anyanyelvápolók Szövetsége nevében **Juhász Judit** elnök elismerésben részesítette a kárpátaljai magyar kultúra fejlesztésében végzett áldozatos munkájáért több honfitársunkat. Az okleveleket **dr. Pomozi Péter** nyelvtörténész, író, a Magyarságkutató Intézet Magyar Nyelvtörténeti Kutatóközpont igazgatója, az ELTE BTK docense nyújtotta át

– a 30 éves *Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház Társulatának* (az elismerést **Sin Edina**, a színház igazgatója vette át),

– **dr. Váradi Natáliának**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszéke docensének, a

„GENIUS” Jótékonyági Alapítvány igazgatójának,

– **Pfeifer Anitának**, a Munkácsy Mihály Magyar Ház kulturális menedzserének,

– **Kocsis Mariannának**, a Beregszászi Bethlen Gábor Líceum magyar nyelv és irodalom szakos tanárának,

– **Kovács Sándornak**, a Borzsavári Tehetséggondozó Művészeti és Hagyományörző Civil Szervezet elnökének,

– **Kutasi Csaba** festőművész, grafikus, előadótanárnak, a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társasága (RIT) tagjának,

– a 35 éves *Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási Tudományos Intézet Hungarológiai Központjának* (az elismerést **dr. Zékány Krisztina** nyelvész, az UMOTI Magyar Filológiai Tanszék vezetője vette át).

* A Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége kiadásában megjelenő *Együtt irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra* folyóirat nivódíját ebben az esztendőben a szerkesztőbizottság döntése értelmében **dr. Ortutay Péter** író, műfordító és **Sz. Kárpáthy Kata** prózaíró, költő vehette át. Laudációt mondott és a díjakat átadta **Vári Fábián László**, József Attila- és Kossuth-díjas költő, az MMA irodalmi Tagozatának vezetője, a szerkesztőbizottság elnöke.

* A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet fennállásának 15. évfordulója alkalmából **Zubánics László** elnök és **Dupka György** igazgató jubileumi okleveleket adtak át az együttműködő magyarságintézmények, szervezetek jeles képviselőinek a magyar közösség érdekében kifejtett önzetlen munkájuk elismeréseként:

– **Matl Péter** szobrászművész, a Pro Arte–Munkács civil szervezet elnöke;

– **Marcus Gergely**, a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság elnöke;

– **Homoki Gábor** festőművész, a Tiszapéterfalvai Művészeti Iskola korábbi igazgatója;

– **Nagné Szakadáti Rita**, a Tiszaháti Tájmuzeum és a Tiszapéterfalvai Képtár igazgatója;

– **Ötvös Ida**, a Viski Zöld Falusi Turizmus Szövetség elnöke;

– **Popovics Nikoletta**, a beregsomi könyvtár és a Somi Irodalmárok Emlékmúzeumának vezetője;

– **Kovály Csilla**, a Tisza Csillag kórus és a tiszabökényi kultúrház vezetője;

– **Ráti Éva**, a Nagydobronyi Református Líceum korábbi igazgatója;

– **Sepa János**, a Beregvidéki Múzeum nyugalmazott igazgatója;

– **Shrek Tímea** pedagógus, író, a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság alelnöke;

– **Szabó Árpád**, a Beregszászi Bethlen Gábor Líceum igazgatója;

– **Szabó Tibor**, az eszenyi könyvtár igazgatója, a Ritmus Néptánc-együttes vezetője;

– **Szemere Judit**, a KMMI programmenedzsere, a *Kárpátaljai Hirmondó* főszerkesztője;

– **Varga Éva**, a Kárpátaljai Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöke

– **Vári Fábián László**, a KMMI részlegvezetője, az *Együtt* című lap főszerkesztője

– **dr. Zékány Krisztina** nyelvész, az Ungvári Nemzeti Egyetem docense tanszékvezetője;

– **Ambrus Pál**, a Técsői Református Líceum nyugalmazott igazgatója;

– **Bartos József**, a Kalhan-AAlapítvány elnöke, a beregszentmiklósi vármúzeum igazgatója;

– **Bíró Tibor**, a Helikon Hotel igazgatója;

– **Fuchs Andrea**, a Magyar Értelmiségi Kárpátaljai Közösségének alelnöke, kulturális menedzser;

– **Homoki Gábor** festőművész, a Tiszapéterfalvai Művészeti Iskola korábbi igazgatója;

– **Kovács András**, a Nagyberegi Református Líceum igazgatója;

– **Lőrincz P. Gabriella**, a KMMI tehetséggondozási részlegének vezetője, a Magyar Írószövetség elnökségi tagja;

– **Prófusz Marianna**, a népművészet mestere;

– **Páva István és Páva Erika** tiszabökényi aktivisták;

– **Rusznák György**, az ungvári Váralja múzeum-kávézó tulajdonosa.

* **Lévai Aliz Mária** bótrágyi költő is bekerült a *Móricz Zsigmond irodalmi alkotói ösztöndíj* 2024. évi díjazottjainak névsorába. Lévai Aliz Mária 2002-ben született a beregszászi járási Bótrágyon. 2017-től a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Szakgimnáziumában tanult óvodapedagógia szakon, majd a főiskola magyar nyelv és irodalom szakára jelentkezett. Közben az Előretolt Helyörség Íróakadémiára is járt. Az *Együtt* irodalmi folyóiratban 2021 óta közöl verseket.

* Örökbeadó anyákról és szétszakított kárpátaljai családokról szólnak a *Média a Csaláért-díj* 2023-as győztes pályamunkái. A *Külhoni Média a Csaláért-díjat Szabó Sándor* a kárpátaljai családok sorsát bemutató írásáért nyerte el, amely a *Kárpáti Igaz Szó* című lapban jelent meg „*Apa, nagyon hiányzol! Mikor jössz végre haza?*” címmel. A Média a Csaláért Alapítvány idén tizenhetedik alkalommal díjazta a legjobb családdal kapcsolatos cikkeket, rádió- és televízióműsorokat. Az elismeréseket az Eiffel Műhelyházban adták át.

* Újabb elismerés érte a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Nagyberegi Tájházát. A Magyar Közösségépítők Értékkö-

zössége Egyesület érdemesnek találta az intézményt arra, hogy bekerüljön a Látópont Hálózatba. Így a tájház kiérdemelte a *Látópont* címet. A tájházat működtető Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet pályázata eredményeként az intézmény ezáltal bekapcsolódott egy újabb Kárpát-mendencei programba.

* **Hnatik-Riskó Márta**, a Beregszászi Bethlen Gábor Líceum magyarnyelv- és irodalomtanára kapta idén az *Év Tanára* díjat külhoni kategóriában, aki 36 éve van a pályán. A laudációjában kiemelték: a KMPSZ Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémiájának magyar nyelv és irodalom szakos tanárainak képzését közel egy évtizedig ő szervezte, és állította össze a programot. Több tanári kézikönyv, segédkönyv, tudományos munka szerkesztése és lektorálása fűződik a nevéhez.

Gratulálunk a díjazottaknak!

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

JANUÁR

* Petőfi Sándor születésének 201. évfordulóján Ungváron Petőfi Sándor szobránál koszorúzott **Bezzeg Tamás** ungvári konzul, **Bacsikai**

József, Magyarország ungvári külképviseletének főkonzulja, **Meskó János** (Szolyvai Emlékparkbizottság), **Opalenik András** (UMDSZ), **Dupka György**, a MÉKK elnöke, **Kovács Péter**, a Drugeth Gimnázium igazgatója.

* Petőfi Sándor születésének 201. évfordulójára emlékeztek Badalóban. **Sápi Zsolt** lelkipásztor igehirdetését követően **Jakab Lajos**, a KMKSZ Badalói Alapszervezetének elnöke köszöntötte az egybegyűlteket. A jelenlévők megkoszorúzták Petőfi Sándor badalói emléktábláját.

* **Forgon Pál** (Szernye, 1913. jan.7. – Nyíregyháza, 2004) egykori lelkipásztorra, püspökre emlékezett a beregszászi református gyülekezet. A vasárnapi istentisztelet után a helyi református templomban található emléktáblánál a jelenlévők elhelyezték az emlékezés koszorúit.

* Dercenben 74 éves korában elhunyt FODOR GÉZA (Dercen, 1950. október 6. – Dercen, 2024. január 9.) nyugalmazott pedagógus, Együtt nívódíjas költő, esszéíró, a legendás Forrás Stúdió alapító tagja, az *Együtt* folyóirat egyik alapító szerzője, öt verseskötet szerzője. Emlékét megőrizzük. Nyugodjon békében!

* Felavatták **Zádor Dezső** (Ungvár, 1912. nov. 20. – 1985. szept. 16.) kárpátaljai zongoraművész,

zeneszerző, népdalkutató és zene-pedagógus síremlékét Ungváron. A sírhelyet Magyarország Ungvári Főkonzulátusának támogatásával újították fel a Kálvária dombi temetőben. A sírkő tervezője **Szarvas Péter** építész.

* Emléktáblát avattak a Beregszászi Bethlen Gábor Líceumban **dr. Kiss Ferenc**, az intézmény jogelődjének egykori diákja, író, kritikus, irodalomtörténész és tanár születésének 95. évfordulója alkalmából. A Beregszászi Bethlen Gábor Líceum falán elhelyezett emléktábla a Beregszászért Alapítvány (kuratóriumi elnöke **Dalmay Árpád**) támogatásával készült, az azt díszítő bronz dombormű alkotója **Lengyel Tibor** nyíregyházi szobrász. Levélben fejezte ki köszönetét édesapja emlékének ápolásáért a Debrecenben élő **ifj. Kiss Ferenc**. Az avatóünnepségen két szinten ugocsi Kossuth-díjas költő, **Lator László** és **Vári Fábian László** egy-egy versével emlékeztek **Kiss Ferenc**re. A versek elhangzása után **Szabó Árpád** igazgató és **Cseh Áron** ungvári magyar vezető konzul leleplezték az emléktáblát, majd a jelenlévők – köztük **Zubánics László**, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet elnöke, **Szabó Árpád** líceumigazgató, valamint **Nagy Barna**, **dr. Kiss Ferenc** unokaöccse – elhelyezték az emlékezést koszorúit a tábla alá.

* A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) és a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK) a magyar kultúra napja tiszteletére szervezett csendes koszorúzást Beregszászon a posta épületének falán található Kölcsey-emléktáblánál. Koszorúzott **dr. Gyebnár István**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának misszióvezetője, **dr. Pomozi Péter** nyelvtörténész, író, a Magyarságkutató Intézet Magyar Nyelvtörténeti Kutatóközpont igazgatója, **Babják Zoltán**, Beregszász polgármestere, **Dupka György**, a MÉKK elnöke, **Zubánics László**, az UMDSZ, a KMMI elnöke. Közismert, hogy Kölcsey Ferenc a beregszászi postahivatalban adta fel küldeményét a *Himnusz* szövegével, ennek tiszteletére áll 1992-től az épület falán az emlékjel.

* A tiszapéterfalvai születésű **Homoki Gábor** Szervátiusz Jenő-díjas festő munkáiból nyílt kiállítás a magyar kultúra napja eseménysorozat keretében a beregszászi Európa–Magyar Házban.

* A beregszászi Európa-Magyar Házban a magyar kultúra napja alkalmából szervezett ünnepség nyitányaként Kölcsey Ferenc Himnuszát **Nagy Zoltán**, a Beregszászi Bethlen Gábor Líceum diákja szavalta el. Az eszenyi Ritmus Néptáncegyüttes (művészeti vezetőjük: **Szabó Ti-**

bor) előadásában csodálhatott egy eredeti eszenyi gyűjtésből származó betlehemezést, majd a Borzsavári népzenei együttes két tagja, **Kovács Sándor** és **Kovács Erika** kápráztatta el a jelenlévőket szebbnél szebb dalokkal. A műsort **Sass Eszter**, a Beregszászi Bethlen Gábor Liceum diákja zárta, aki Radnóti Miklós *Nem tudhatom...* című versét szavalta el.

* Sor került a kárpátaljai magyarság lámpás-embereinek, kultúránk napszamosainak kitüntetésére, díjak átadására. Az Anyanyelvápolók Szövetsége nevében **Juhász Judit** elnök elismerésben részesítette a kárpátaljai magyar kultúra fejlesztésében végzett áldozatos munkájáért öt honfitársunkat és két intézményt. Az okleveleket **dr. Pomozi Péter** nyelvtörténész, író, a Magyarságkutató Intézet Magyar Nyelvtörténeti Kutatóközpont igazgatója, az ELTE BTK docense nyújtotta át.

* Az *Együtt* szerkesztőbizottságának döntése értelmében idén **Ortutay Péter** író, műfordító és **Sz. Kárpáthy Kata** prózaíró, költő vehette át az Együtt Nívódíjat. Laudációt mondott és a díjakat **Vári Fábián László** József Attila- és Kossuth-díjas költő, az MMA Irodalmi Tagozatának vezetője, a szerkesztőbizottság elnöke.

* A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet fennállásának 15.

évfordulója alkalmából jubileumi okleveleket is átadtunk a velünk együttműködő magyarságintézmények, szervezetek jeles képviselőinek, amelyeket az intézet vezetősége ítelt oda a magyar közösség érdekében kifejtett önzetlen munka elismeréseként. A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet jubileumi oklevelét **Zubánics László** elnök és **Dupka György** igazgató nyújtotta át 26 honfitársunknak.

* A díjak átadását követően értelmiségi fórumra került sor *Hol tart a helytörténeti kutatás Kárpátalján?* címmel. Az előadók a kárpátaljai magyarság kapcsán a múlt példáin keresztül és a túlélésért, fennmaradásért való küzdelem tárgyában osztották meg gondolataikat. A szimpózium résztvevőit **dr. Gyebnár István**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának ideiglenes ügyvivője köszöntötte. **Dr. Pomozi Péter** nyelvtörténész, író, a Magyarságkutató Intézet Magyar Nyelvtörténeti Kutatóközpont igazgatója felszólalásában a szórványlétben rejlő lehetőségek és nehézségek témakörét vizsgálta. **Dr. Csatáry György**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének vezetője személyes élményein keresztül az iskolateremtő egyetemi tanárról, a 100 éve született *Váradi-Sternberg János* történészről tartott előadást. **Dr. Zubánics László**,

az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének vezetője a kárpátaljai magyar helytörténeti kutatások helyzetét vizsgálta fel, valamint **dr. Dupka György**, a MÉKK elnöke és a KMMI igazgatója a 30 éves MÉKK és a 15 éves KMMI történetét foglalta össze.

* Az előadásokat követően könyvbemutatóra is sor került. Ismertették az Anyanyelvápolók Szövetsége által 2023-ban kiadott *Magyar nyelvű otthon* című sorozat ötödik részét, melynek alcíme *Kárpátalja*. A könyv írói: **Pomozsi Péter**, **Csorba Csaba**, **Duncsák Attila**, **Dupka György**, **Vári Fábián László** és **Zékány Krisztina**. Emellett **dr. Zékány Krisztina** nyelvész, író, az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének vezetője *Szülőföldünk: Tiszabökény és környéke* című műve is bemutatásra került, melynek elkészítésében **Zékány Krisztina** mellett **Dupka György** is szerepet vállalt. Továbbá a jelenlévők figyelmébe ajánlotta **Shrek Tímea** *Ördögsgesz* című meséskönyvét, melyet ő szerkesztett. A rendezvényt online is közvetítették, és visszanezézhető a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet Facebook-oldalán: <https://www.facebook.com/kmmi.org.ua>.

* A Magyar Kultúra Napja záró eseményére Munkácson került sor, ahol **Pomozsi Péter**, **Dupka György** és **Zékány Krisztina** az értelmi-

ségi fórum résztvevőinek nevében megkoszorúzták *Munkácsy Mihály* világhírű festő mellszobrát.

* A Nemzeti Emlékezet Bizottsága szervezésében Budapesten bemutatták a *Küzdelem a megmaradásért. A kárpátaljai magyar közösség (1944–2022)* címet viselő kiadványt, amely az Európai Emlékezet és Lelkiismeret Platformja (Platform of European Memory and Conscience) kiadásában 2022-ben, angol nyelven megjelent *Struggle for Survival. The Transcarpathian Hungarians (1944–2022)* című munka magyar változata. Szerzői **Molnár D. Erzsébet**, **Váradi Natália**, **Darcsi Karolina**, **Orosz Ildikó** és **Cserniczkó István**, lektora **Brenzovics László**. A könyvbemutatót **Földváryné Kiss Réka**, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának elnöke nyitotta meg. A magyar nyelven kiadott kötetről szólt mások mellett **Bocskor Andrea** fideszes EP-képviselő, **Brenzovics László**, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke, a tanulmánykötet lektora, valamint **Németh Zsolt**, az Országgyűlés tagja.

* A Beregszászi Keresztény Értelmiségiek Szövetsége **Kovács Éva** kiállításával méltatta a magyar kultúra napját a beregszászi Pásztor Ferenc Közösségi Ház dísztermében. A festőművész életművét **Bárdos István**, a KÉSZ alelnöke méltatta.

* Az ungvári előadás után Beregszászban is láthatta a nagyközönség a Déryné Társulat *Szivedbe fényt* c. Dsida-estjét a magyar kultúra napja alkalmából.

* Az ungvári Hungarológia Központ nagytermében Petőfi-könyvek bemutatójára került sor. A Petőfi-bicentenárium keretében Magyarország Ungvári Főkonzulátusa a Kárpáti Kiadóval közösen nemrég megjelentette Petőfi Sándor *Az apostol* és *János vitéz* című elbeszélő költeményeit két nyelven, ukránul és magyarul. Az eseményt méltatta **Zékány Krisztina**, az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének vezetője. A könyvbemutatón jelen volt *Jurij Skrobinec* ismert kárpátaljai fordító lánya, **Leszja Laver**.

* A magyar kultúra napja alkalmából irodalmi-zenés estet tartottak a Kárpátaljai Szövetség budapesti székházában. Az estet levezető **dr. Dupka György** író, történész felolvasa **Vári Fábrián László** József Attila- és Kossuth-díjas költő, az *Együtt* irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra c. folyóirat szerkesztőbizottsága elnökének megbízásából **dr. Ortutay Péter** író, műfordító alkotói tevékenységét értékelő laudációját, majd a folyóirat szerkesztőbizottsága nevében átnyújtotta az Együtt Nívódíjat. Az ungvári születésű író, műfordító rövid

felszólalásában köszönetét fejezte ki.

Az ezt követő kerekasztal-beszélgetés résztvevői: a vas megyei Hegyhátszentmártonban élő **Doma Péter** író (*Szvitlana krédója*, regény), a budapesti **dr. Seres Attila** történész (*Kárpátalja a peresztrojka és a magyarországi rendszerváltítás erőterében. Magyar levéltári dokumentumok 1985–1994 - I. kötet [1985. április – 1990. május]*, a viski **Stók Lajos** (*Vadásztörténetek és helymegnevezések a Visk környéki Ávas-hegységből*). A kerekasztal-beszélgetést **dr. Dupka György**, a MÉKK elnöke, a Kárpátaljai Szövetség elnökségi tagja moderálta. Az eseményen közreműködött a kistéglási származású **ifj. Bernát Ferenc** zeneszerző (PhD), Artisjus-díjas gitárművész és az ungvári születésű **Zán András** csellóművész.

* **Réti János** kárpátaljai magyar festőművész, grafikus, könyvillusztrátor, formatervező 75. születésnapja alkalmából nyitottak meg Munkácson ünnepélyes keretek között jubileumi kiállítását a Munkácsy Mihály Magyar Ház kiállítótermében. A vendégeket **Pfeifer Anita**, a Magyar Ház kulturális menedzsere köszöntötte. Részletes szakmai értékelést **Kopriva Attila** festőművész, a Kárpátaljai Erdélyi Béla Művészeti Akadémia docense, a Kárpátok Művészetéért és Kultúrájáért Egyesület elnöke adott.

* Elhunyt 83 éves korában FERENCZI TIHAMÉR (Badaló, 1941. nov. 24. – Badaló, 2024. január 27.), Kárpátalja legidősebb költője, 7 verseskötet szerzője. Három verseskötete a Kárpátaljai Magyar Könyvek és egy a KMMI-füzetek sorozatban látott napvilágot.

Nyugodjon békében! Emlékét megőrizzük.

* *Révész Imre művészeti öröksége* címmel rendeztek kamarakiállítást a Lehoczky Tivadar Kárpátaljai Megyei Honismereti Múzeum egyik termében a híres magyar képzőművész, Révész Imre, a realista művészet képviselője születésének 165. évfordulója alkalmából.

* *Tamási Áron-szoborral* gazdagodott a Nemzeti Színház, melynek alkotója **Matl Péter** munkácsi művész, akinek ez a második alkotása, amely az intézményben látható, korábban ugyanis *Németh Antalt* is megformálta a Nemzeti számára.

* A Fegyir Potusnyák Kárpátaljai Megyei Könyvtár Idegennyelvű Osztályán **Ruszin Valéria** muzeológus tartott rendhagyó történelemórát *Váradí-Sternberg János* születésének 100. évfordulója alkalmából. Előadásában kötetlen beszélgetés formájában osztotta meg emlékeit egykori tanáráról a Lehoczky Tivadar Kárpátaljai Megyei Helytörténeti Múzeum osztályvezetője.

* Rövid szünet után újból megjelenik nyomtatásban a *Kárpátinfo* he-

tilap – adta hírül a *KárpátInfo* portál. Kárpátalja egyik nagymúltú print orgánuma december 21-én jelentette be, hogy anyagi és terjesztési problémák miatt csak az online térben maradnak meg. December végétől leállt a lap nyomtatása, ám februártól újraindul.

FEBRUÁR

* A Munkácsy Mihály Magyar Ház szervezésében lezajlott a Bendász-hagyaték sorozat negyedik kötetének bemutatója. A történeti Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papi névtára kötetet *Bendász István* kanonok gyűjtése alapján **Marosi István** atya, az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium igazgatója, valamint **Marosi Anita** kutató, a Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár igazgatója állította össze. A kiadvány több mint 7 500, a kezdetektől 1949-ig valaha élt és szolgált áldozópap életrajzi adatait tartalmazza.

* *A Múlt és jelen a viseletekben* című kiállítás megnyitójára került sor Magyarország Beregszászi Konzulátusának Munkácsy Mihály termében. Üdvözlő beszédet mondott **Dr. Gyebnár István**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának ideiglenes ügyvivője. **Ködöböcz-Gerzsenyi Ilona**, a Hagymányok Háza kárpátaljai munkatársa **Tajti Erzsébet** népi iparművész közreműködésével röviden bemutatta a hálózat működését, a kiállított ruhákat.

A rendezvényen jelen volt **Prófusz Marianna**, a beregi keresztszemes hímezés és szövés hagyományait ápoló népművész, aki szintén részt vett a viseletek elkészítésében.

* Munkácson is bemutatták Beregszász egykori nagyzsinagógájának, a jelenleg művelődési házként funkcionáló épület felújításának előkészületeiről szóló *Beregszász szíve* című filmet.

* Budapesten a Magyarság Háza Szabadegyetem publikuma előtt **dr. Dupka György** történész *Irodalmi élet Kárpátalján a szovjet időszakban* címmel előadást tartott. Ezúttal a helyi magyarságnak sok szenvedést okozó szovjet korszak negatív és pozitív jelenségeinek bemutatását kísérelte meg. Előadásában a jelen háborús kihívásait is bemutatta.

* A Rákospalotán működő Eöt-vös utcai könyvtárban bemutatták Stók Lajos *Vadásztörténetek és helymegnevezések a Visk környéki Avas-hegysegből* című legújabb könyvét. A viski vadász **Stók Lajossal** földije, **dr. Bacs Lajos** nyelvész beszélgetett az eseményen.

* A Kárpátaljai Szövetség idén is megrendezte táncos-zenés álarcos farsangi bálját.

* A Múcsarnok és a Szervátiusz Alapítvány megrendezte a *Szervátiusz Jenő-díjasok* kiállítását, amelyen két földink, **Homoki Gábor** és **Matl Péter** is részt vett munkáival.

* A magyar széppróza napja alkalmából a Kárpátaljai Szövetség a MÉKK és a Magyar Írószövetség közreműködésével irodalmi-zenés estet rendezett a Szövetség székházában. Az esten részt vettek: **Lőrincz P. Gabriella** József Attila-díjas költő, író, **Kertész Dávid** Debüt-díjas író, **Sz. Kárpáthy Kata** Együtt Nívódíjas író, akikkel **Dupka György** beszélgetett. Közreműködött az akasztalainai származású **Donyec István** xilofon és facimbalom művész.

* A Kommunizmus Áldozatainak Emléknapja alkalmából a GULÁG Alapítvány a Nemzeti Múzeum dísztermében megrendezte *Az alkotó szabadsága. Művészek szovjet fogságban* témájú szakmai konferenciát. A fórumon **dr. Dupka György** légerkutató is előadást tartott.

* Magyarország Beregszászi Konzulátusa, a 30 éves Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége, a 15 éves Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, valamint az *Együtt* szerkesztősége megrendezte az *Irodalmi Kilátó* című folyóirat- és könyvbemutatót a konzulátus Gulácsy-termében. Sor került az *Együtt* folyóirat új számának, valamint a *Szégyenpiac. Tollal a békéért az orosz-ukrán háború árnyékában* c. antológia bemutatására. Bemutatták továbbá **Shrek Tímea** *Ördögszeg* c. könyvét. Köszöntő beszédet mondott **dr. Gyebnár István** misszióvezető. Az eseményen részt

vett **Vári Fábián László** Kossuth-díjas költő, **Szemere Judit** szerkesztő, **Kutasi Csaba** grafikus, **Shrek Tímea** író, **Marcus Gergely, Sz. Kárpáthy Kata** és mások. A kerekasztal-beszélgetést **Dupka György** író, történész, a MÉKK elnöke moderálta.

* A Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház társulata színházi matinét szervezett a beregszászi iskolásoknak: a *Mesélő Mag-diák*, a *Papírsárkány* és más darabok kerültek bemutatásra.

* Az MMA Szegedi Regionális Munkacsoportja támogatásával február 22-én Szegeden a Dóm Látogatóközpont Don Bosco termében, 23-án pedig a Magyarokanizsai Kreatív Műhelyben zenés irodalmi estet tartottak **Vári Fábián László** *Közelít valaki* című új verseskötetének bemutatására. A Kossuth-díjas íróval **Pécsi Györgyi** József Attila-díjas kritikus beszélgetett, közreműködött **Navratil Andrea** Liszt-díjas népzeneész.

KÖNYVESPOLC – 2024

Az *Együtt* című irodalmi-művészeti-kulturális-humán tudományi folyóirat 2002–2023 között megjelent számai itt tekinthetők meg:

<http://kmmi.org.ua/konyvtar/folyoiratok/egyutt>

<https://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=595>

KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÖNYVEK

(Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: **Dupka György**)

MEGJELENT

* **Shrek Tímea**: *Ördögsgesz*. Mesegyűjtemény. **Kutasi Csaba** illusztrációival. Kárpátaljai Magyar Könyvek 306. MÉKK–Intermix, Ungvár–Budapest, 2024. Elektronikus változat: <https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/ordogszeg>

* **SZÉGYENPIAC**. *Tollal a békéért az orosz–ukrán háború árnyékában* (Az *Együtt* folyóirat szerzői körének antológiája, 2014–2024). Illusztrációk: **Kutasi Csaba**. A kötetben olvasható írások (versek, prózai írások, esszék, interjúk, jegyzetek) az *Együtt* c. folyóiratban és más kiadványokban jelentek meg.

Az antológia szerzői: ÁMORT ANGELIKA – 1995 (Nagyszőlős – Nőtincs); BARTHA GUSZTÁV – (1963–2022, Nagyberég); CSONTOS MÁRTA – 1951 (Szeged); CSORDÁS LÁSZLÓ – 1988 (Eszény–Beregszász); CSORNYIJ DÁVID – 1991 (Beregszász–Budapest); DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény–Budapest); FINTA ÉVA – 1954 (Beregszász–Sárospatak); FÜZESI MAGDA – 1952 (Nagyberég–Sülysáp); GERZSE-

NYI GABRIELLA – 1977 (Beregszász–Szigetmonostor); KERTÉSZ DÁVID – 1993 (Tiszaásvány–Budapest); KOPRIVA NIKOLETT – 1996 (Munkács–Sepsiszentgyörgy); KŐSZEGHY ELEMÉR – 1960 (Fertősalmás–Missisauga, Kanada); KUTASI CSABA – 1998 (Tiszapéterfalva); L. MURÁNYI LÁSZLÓ – 1956 (Budapest); LENGYEL JÁNOS – 1973 (Beregszász–Budapest); LŐRINCZ P. GABRIELLA – 1982 (Beregszász–Szanda); MARCSÁK GERGELY – 1990 (Kincseshomok–Beregszász); MEGYERI EDIT TÜNDE – 1972 (Nagyszőlős–Rábaszentandrás); NAGY ZOLTÁN MIHÁLY – 1949 (Csonkapapi); NÉMETH PÉTER – 1952 (Gyöngyös); PETRŐCZI ÉVA – 1951 (Budapest); SHREK TÍMEA – 1989 (Beregszász); SZ. KÁRPÁTHY KATA – 1999 (Beregújfalú); SZÖLLŐSY TIBOR – 1940 (Técső–Nyírmada); VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári–Nyíregyháza).

Összeállította, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta: **Dupka György**. Lektorálta és az előszót írta: **Vári Fábán László**. Borító és belső illusztrációk: **Kutasi Csaba** (Tiszapéterfalva). Szerkesztő: **Szemere Judit**. Szerkesztőségi munkatárs: **Fuchs Andrea**. Műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**. Kárpátaljai Magyar Könyvek 307. Intermix Kiadó–KMMI, Ungvár–Budapest, 2023.

ELŐKÉSZÜLETBEN

Dupka György – Zubánics László: *In memoriam Váradi Sternberg János. A 100 éve született neves kárpátaljai történész emlékkönyve*. KMMI-füzetek XXXII. Sorozatszerkesztő: **Zubánics László** elnök. Kiadja: a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet. Ungvár–Beregszász, 2024.

Összeállította: Dupka György

SZERZŐINK

DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény–Budapest)

DALMAY ÁRPÁD – 1947 (Beregszász–Nyíregyháza)

FINTA ÉVA – 1954 (Beregszász–Sárospatak)

FODOR GÉZA – (1950–2024)

KÉSZ BARNABÁS – 1971 (Salánk)

ifj. KISS FERENC – 1953 (Budapest)

KOVÁCS SÁNDOR – 1954 (Eszeny–Budapest)

LATOR ÁSZLÓ – (1927–2023)

ORTUTAY PÉTER – 1942 (Ungvár–Bélapátfalva)

SZ. KÁRPÁTHY KATA – 1999 (Beregújfalu)

TŐZSÉR ÁRPÁD – 1935 (Pozsony)

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári–Nyíregyháza)

ZÁN FÁBIÁN BALÁZS – 2005 (Mezővári)

Lapszámunkat Réti János munkáival illusztráltuk.